

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Muutoksenhakumenettely ja todistajankertomusten luotettavuus videotallenneuudistuksen valossa

Prosessioikeuden eurooppalaistuminen
OTM-tutkielma

Laatija:
Siiri Melartin

6.2.2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

OTM-tutkielma

Oppiaine: Prosessioikeuden eurooppalaistuminen

Tekijä: Siiri Melartin

Otsikko: Muutoksenhakumenettely ja todistajankertomusten luotettavuus videotallenneuudistuksen valossa

Ohjaaja: Tuomas Hupli

Sivumäärä: XVI + 73 sivua

Päivämäärä: 6.2.2024

Tutkielman aiheena on suullisen todistelun tallentamista ja vastaanottamista yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistus ja sen vaikutukset muutoksenhakumenettelyyn ja todistajankertomusten luotettavuuteen. Uudistuksesta käytetään tutkielmassa termiä videotallenneuudistus. Uudistuksen mukaisessa menettelyssä muutoksenhakutuomioistuimet vastaanottavat suullisen todistelun käräjäoikeudessa tehdyttä kuva- ja äänitallenteelta. Uudistuksen tavoitteena on parantaa näytön arvioinnin luotettavuutta muutoksenhaussa, tehostaa muutoksenhakumenettelyä, säästää asianosaisten ja todistajien kustannuksia ja vaivaa ja vahvistaa hovioikeuden roolia käräjäoikeuden tuomion oikeellisuuden kontrolloijana.

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, millaisia vaikutuksia uudistuksella on käräjäoikeuden ja hovioikeuden menettelyyn, miten uudistus vaikuttaa keskeisten menettelyperiaatteiden eli suullisuus-, keskitys- ja välittömyysperiaatteiden toteutumiseen muutoksenhaussa ja miten uudistus vaikuttaa todistajankertomusten luotettavuuteen ja parhaan todistusaineiston periaatteen toteutumiseen. Vastauksia tutkimuskysymyksiin etsitään lainopillisen tutkimusmetodin avulla. Tutkielmassa hyödynnetään myös oikeuspsykologian empiirisiä tutkimustuloksia. Tutkielman keskeisiä lähteitä ovat erilaiset lainvalmisteluasiakirjat ja kotimainen ja ulkomainen oikeuskirjallisuus. Todistajanpsykologian osalta tutkielmassa on perehdytty kotimaisen kirjallisuuden lisäksi ulkomaisiin tutkimusartikkeleihin. Lähteinä on käytetty myös korkeimman oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja.

Videotallenneuudistuksen käytännön vaikutukset näkyvät erityisesti hovioikeusmenettelyssä, mutta uudistuksella on vaikutuksia myös käräjäoikeuden työskentelyyn. Käräjäoikeuksien osalta keskeinen muutos on vaatimus tallenteiden indeksoimisesta eli asiasanoituksesta. Indeksoinnin onnistuminen edellyttää, että todistelu esitetään käräjäoikeudessa jäsennellysti. Uudistuksen voidaan katsoa vaikuttavan myös siihen, miten välittömyysperiaate todistelussa hahmotetaan. Välittömyyttä on videotallenneuudistuksen kontekstissa tarkasteltava sen taustalla vaikuttavien tavoitteiden eli aineellisen totuuden, oikeusvarmuuden ja prosessiekonomian valossa. Uudistuksen mukaisen muutoksenhakumenettelyn voidaan katsoa toteuttavan näitä tavoitteita paremmin kuin nykyisen, välittömyyden varaan rakentuvan menettelyn. Videotallenneuudistuksen kannalta olennainen on erityisesti välittömyyden ajallinen ulottuvuus, sillä uudistuksen myötä hovioikeudella on käytettävissään nykyinen menettelyä tuorempi ja todistajanpsykologisen tutkimustiedon valossa parempi näyttö. Tutkielmassa esitetään myös *de lege ferenda* -kannanottona esitutkintatallenteiden laajempaa hyödyntämistä todisteina todistajankertomusten luotettavuuden ja oikeusturvan lisäämiseksi.

Avainsanat: henkilötodistelu, hovioikeusmenettely, muutoksenhaku, todistajankertomus, todistusharkinta

Sisällys

Muutoksenhakumenettely ja todistajankertomusten luotettavuus

videotallenneuudistuksen valossa	I
Lähteet	V
Lyhenteet	XVI
1 Johdanto	1
1.1 Tutkielman aihe	1
1.2 Kysymyksenasettelu ja rajaukset	2
1.3 Tutkimusmenetelmät ja keskeiset lähteet.....	3
1.4 Tutkielman rakenne.....	4
2 Videotallenneuudistus ja uusi muutoksenhakumenettely yleisesti.....	6
2.1 Uudistuksen tausta	6
2.1.1 Aikaisempia oikeudenkäyntiuudistuksia	6
2.1.2 Kohti suullisen todistelun videoimista	9
2.2 Uudistuksen tavoitteet	11
2.3 Uudistuksen mukainen menettely	14
2.3.1 Menettely kärjäoikeudessa	14
2.3.2 Menettely hovioikeudessa	16
2.3.3 Indeksointi ja viittaaminen.....	19
2.4 Videotallenneuudistuksen suhde perus- ja ihmisoikeuksiin	23
2.4.1 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti.....	23
2.4.2 Kontradiktorinen periaate ja rikosasian vastaajan oikeus tulla kuulluksi muutoksenhakutuomioistuimessa	24
2.4.3 Oikeudenkäynnin julkisuus ja todistajien yksityiselämän suoja.....	27
2.5 En modernare rättegång – Ruotsissa toteutettu vastaava uudistus	29
3 Todistusoikeudellisia lähtökohtia.....	34
3.1 Löydetty vai luotu totuus? – Aineellisen ja prosessuaalisen totuuden käsitteet	34
3.2 Legalisesta todistusharkinnasta vapaaseen todisteluun	37
3.3 Todistajanpsykologisen tutkimustiedon hyödyntäminen henkilötodistelun arvioinnissa.....	42
4 Keskeiset todistelua ohjaavat menettelyperiaatteet	47

4.1 Suullisuusperiaate.....	47
4.2 Keskitysperiaate	49
4.3 Välittömyysperiaate.....	50
4.3.1 Välittömyysperiaate yleisesti.....	50
4.3.2 Välittömyysperiaate ja videotallenneuudistus.....	52
5 Videotallenneuudistuksen vaikutukset todistajankertomusten luotettavuuteen	56
5.1 Aika on muistin vihollinen – uusi todistusmenettely ja todistajankertomusten virhelähteet	56
5.1.1 Parhaan todistusaineiston periaate	56
5.1.2 Todistajankertomusten virhelähteet yleisesti.....	58
5.1.3 Muistiin liittyvät virhelähteet.....	59
5.1.4 Todistajankertomusten antamiseen ja arvioimiseen liittyvät virhelähteet.....	63
5.2 De lege ferenda -pohdintaa – esitutkinnassa tehtyjen kuva- ja äänitallenteiden laajempi hyödyntäminen.....	65
6 Johtopäätökset.....	72

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta, s. 35–56 teoksessa Häyhä, Juha (toim.), Minun metodini. WSLT 1997.
- Albright, Thomas D., Why eyewitnesses fail. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 114(30) 2017, s. 7758–7764.
- Autio, Tiina-Liisa – Karjala, Anna, Todistajanpsykologinen näkökulma henkilötodisteluun rikosprosessissa, s. 721–739 teoksessa Lahti, Raimo – Siro, Jukka (toim.), Asiantuntemustieto ja asiantuntija oikeudessa. Helsinki: Helsingin hovioikeus 2011.
- Dahlberg, Leif, A Modern Trial: A Study of The Use of Video-recorded Testimonies in The Swedish Court of Appeal. *Studies in Law, Politics, and Society* 2013, s. 81–135.
- Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Heuman, Lars, Rättegång, fjärde häftet, sjunde upplagan. Norstedts Juridik AB 2009.
- Fredman, Markku, Puolustajan rooli. Alma Talent 2018.
- Granhag, Pär Anders, Forensic psychology in a Nordic context, s. 3–13 teoksessa Granhag, Pär Anders (ed.), *Forensic Psychology in Context*. Willan Publishing 2010.
- Granhag, Pär Anders – Memon, Amina – Roos af Hjelmsäter, Emma, Social influence on eyewitness memory, s. 139–153 teoksessa Granhag, Pär Anders (ed.), *Forensic Psychology in Context*. Willan Publishing 2010.
- Granhag, Pär Anders – Stridbeck, Ulf, Psychological perspectives on the evaluation of evidence, s. 191–209 teoksessa Granhag, Pär Anders (ed.), *Forensic Psychology in Context*. Willan Publishing 2010.
- Haapasalo, Jaana, Todistajanpsykologia – aikuiset todistajat, s. 153–175 teoksessa Santtila, Pekka – Weizmann-Henelius, Ghitta (toim.), *Oikeuspsykologia*. Edita Publishing Oy 2008.
- Haapasalo, Jaana – Kiesiläinen, Kari – Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu. Helsinki 2000.
- Heinonen, Olavi, Täysi näyttö ja tuomitsemiskynnys rikosasioissa. *Lakimies* 1980, s. 321–336.
- Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, *Esitutkinta ja pakkokeinot*, 5. uudistettu painos. Alma Talent 2014.

- Hirvelä, Päivi, Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Alma Talent 2006.
- Huovila, Mika, Todistelun välittömyys prosessuaalisten oikeusperiaatteiden valossa. Lakimies 8/1999, s. 1159–1187.
- Huovila, Mika, Periaatteet ja perustelut. Tutkimus käräjäoikeuden faktaperusteluista prosessuaalisten periaatteiden valossa arvioituna. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 2003.
- Huovila, Mika, Prosessioikeuden yleiset opit ja prosessilait. Oikeus 4/2007, s. 395–400.
- Hupli, Tuomas, Syytetyn aktivoituminen käräjäoikeuden tuomion jälkeen. Lakimies 2/2011, s. 227–247.
- Häyhä, Juha, Johdanto, s. 15–34 teoksessa Häyhä, Juha (toim.), Minun metodini. WSLT 1997.
- Jokela, Antti, Oikeudenkäynnin perusteet. Oikeudenkäynti I, 2., uudistettu painos. Alma Talent 2005.
- Jokela, Antti, Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Oikeudenkäynti III. 2., uudistettu painos. Alma Talent 2015.
- Jokela, Antti, Hovioikeusmenettely. 3., uudistettu painos. Alma Talent 2022.
- Jonkka, Jaakko, Todistusharkinnasta. Lakimiesliiton kustannus 1993.
- Jonkka, Jaakko, Eräitä näkökohtia perusoikeuksien toteutumisesta erityisesti rikosprosessissa. Lakimies 8/1998, s. 1255–1270.
- Jämsä, Jurkka, Oikeudelliset todistelunrajoitteet rikosasiassa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, Helsinki 2020.
- Kaplan, John, Decision Theory and Factfinding Process. Stanford Law Review 20(6) 1968, s. 1065–1092.
- Klami, Hannu Tapani, Päätösteoria juridisen argumentaation punninnassa, s. 151–172 teoksessa Häyhä, Juha (toim.), Minun metodini. WSLT 1997.
- Klami, Hannu Tapani, Todistajanpsykologiaa juristeille, s. 127–170 teoksessa Klami, Hannu Tapani (toim.): Todistelun ongelmia. Lakimiesliiton kustannus, Tampere 1995.
- Klami, Hannu Tapani, Todistusratkaisu. Kauppakaari Oyj 2000.
- Klami, Hannu Tapani – Gräns, Minna – Sorvettula, Johanna, Law and Truth: a Theory of Evidence. Suomen tiedeseura 2000.
- Klami, Hannu Tapani – Sorvettula, Johanna – Hatakka, Minna, Todistajanäytön epäkohtia ja vaaroja, s. 171–184 teoksessa Klami, Hannu Tapani (toim.), Todistelun ongelmia. Lakimiesliiton kustannus, Tampere 1995.

- Kolehmainen, Antti, Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä, s. 106–134 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing Oy. (www.edilex.fi/kirjat/16170, luettu 17.1.2024).
- Korhonen, Petteri – Jämsä, Jurkka, Sähköinen prosessi hovioikeudessa. Edita Publishing Oy 2022.
- Korkman, Julia, Muistin varassa. Oikeusprosessi ja totuus. Kustantamo S & S 2022.
- Koulu, Riikka, Virtuaaliläsnäoloa istuntosalissa – oikeudenkäynnin tulevaisuus vai teknologiauskoisten utopia? Defensor Legis 1/2011, s. 73–86.
- Lacy, Joyce W. – Stark, Craig E. L., The neuroscience of memory: implications for the courtroom. Nature reviews. Neuroscience 14(9) 2013, s. 649–658.
- Landström, Sara, Psycho-legal aspects of visual courtroom technology, s. 210–227 teoksessa Granhag, Pär Anders (ed.), Forensic Psychology in Context. Willan Publishing 2010.
- Landström, Sara – Granhag, Pär Anders – Hartwig, Maria, Witnesses Appearing Live Versus on Video: Effects of Observers' Perception, Veracity Assessments and Memory. Applied cognitive psychology 19(7) 2005, s. 913–933.
- Lappalainen, Juha, Siviiliprosessioikeus II. Talentum Media Oy 2001.
- Launiala, Mika, Todisteet puolesta ja vastaan – tasapuolisuusperiaate uudessa esitutkintalaissa (805/2011). Edilex 2012. (www.edilex.fi/artikkelit/9130, luettu 17.1.2024).
- Lehtimaja, Lauri, Aineellinen totuus ja järkevä epäily. Lakimies 1981, s. 170–174.
- Levén, Staffan – Wersäll, Fredrik, En modernare rättegång – hur har det gått? Svensk Juristtidning 2011, s. 18–31.
- Loftus, Elizabeth, Leading Questions and the Eyewitness Report. Cognitive psychology 7(4) 1975, s. 560–572.
- Loftus, Elizabeth, The Reality of Repressed Memories. The American Psychologist 48(5) 1993, s. 518–537.
- Loftus, Elizabeth, Make-Believe Memories. The American Psychologist 58(11) 2003, s. 867–873.
- Loftus, Elizabeth, Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory. Learning & Memory 12(4) 2005, s. 361–366.
- Loftus, Elizabeth, Eyewitness Science and the Legal System. Annual Review of Law and Social Science 14(1) 2018, s. 1–10.

- Marjosola, Henna, Applying psychological generalisations in testimony evaluation ex officio – benefits and challenges. *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2–3/2021, s. 299–332. (Marjosola 2021a)
- Marjosola, Henna, Todistajankertomuksen luotettavuus. Henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa. Helsinki 2021. (Marjosola 2021b)
- McEwan, Jenny, Special Measures for Witnessess and Victims, s. 237–251 teoksessa McConville, Mike – Wilson, Geoffrey (ed.), *The Handbook of The Criminal Justice Process*. Oxford University Press 2002.
- Määttä, Pekka, Rikosasian joutuista käsittely. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2013.
- Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. 6., uudistettu painos. Alma Talent, Helsinki 2018.
- Pihlajamäki, Heikki, Evidence, Crime and the Legal Profession: The Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth-Century Criminal Procedure. Helsinki 1996.
- Pölönen, Pasi, Henkilötodistelu rikosprosessissa. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti, Todistelu oikeudenkäynnissä. Tietosanoma 2015.
- Rautio, Jaakko – Frände, Dan, Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. 2., uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2020.
- Saranpää, Timo, Näyttöemmyysperiaate riita-asiassa. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2010.
- Shaw, Julia, Do False Memories Look Real? Evidence That People Struggle to Identify Rich False Memories of Committing Crime and Other Emotional Events. *Front. Psychol.* Vol. 11 2020.
- Siltala, Raimo, Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Sorvettula, Johanna – Klami, Hannu Tapani – Rahikainen, Marja, Todistusharkinnan perustelemisesta, s. 19–36 teoksessa Klami, Hannu Tapani (toim.), *Todistelun ongelmia*. Lakimiesliiton kustannus, Tampere 1995.
- Stanikić, Teija, Prosessioikeus todistajanpsykologian hyödyntäjänä ja tekijänä. *Lakimies* 1/2014, s. 65–84.
- Stanikić, Teija, Silminnäkijätunnistamisen näyttöarvo. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2015.
- Tapanila, Antti, Kontradiktorisuus syytetyn oikeutena. Tietosanoma Oy 2019.

- Tirkkonen, Tauno, Suomen rikosprosessioikeus I, 2., uusittu painos. WSOY 1969.
- Tirkkonen, Tauno, Suomen rikosprosessioikeus II, 2., uusittu painos. WSOY 1972.
- Tolvanen, Matti, Loppulausunnnot rikosprosessissa. Defensor Legis 3/2001, s. 408–418.
- Tolvanen, Matti, Asianosaisten ja tuomioistuimen roolit todistelussa. Lakimies 7–8/2006, s. 1325–1343.
- Virolainen, Jyrki, Lainkäyttö. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1995.
- Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri, Tuomion perusteleminen. Alma Talent 2010.
- Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi, Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessi I. Alma Talent 2003.
- Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. 6., uudistettu painos. Alma Talent 2021.
- Väisänen, Tiina – Korkman, Julia, Eräitä todistajan kertomuksena arviointiin liittyviä kipukohtia oikeuspsykologisen tiedon valossa. Defensor Legis 5/2014, s. 721–739.
- Welamson, Lars – Munck, Johan, Processen I hovrätt och högsta domstolen. Rättegång VI, femte upplagan. Wolters Kluwer 2016.
- Wells, Gary, Applied eyewitness-testimony research: System variables and estimator variables. Journal of Personality and Social Psychology 36(12) 1978, s. 1546–1557.
- Wersäll, Fredrik, En modernare hovrättsprocess – några svenska erfarenheter. JFT 1/2011, s. 79–90.

Virallislähteet (Suomi)

- Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2021.
- EV 308/2014 vp. Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren 25 ja 25 a luvun sekä sotilasoikeudenkäyntilain 3 §:n muuttamisesta.
- HE 137/1945 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren 17, 21 ja 24 luvun, korvauksesta todistajille valtion varoista annetun lain, maakaaren 1 luvun, ulosottolain 3 luvun sekä rikoslain 17 luvun muuttamisesta.
- HE 28/1986 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yleisten alioikeuksien yhtenäistämistä koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 15/1990 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

- HE 79/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi alioikeusuudistuksen siirtymäsäännöksistä sekä eräksi muiksi alioikeusuudistuksen voimaanpanoon liittyviksi laeiksi.
- HE 139/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle hovioikeuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 33/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren muutoksenhakua hovioikeuteen ja asian käsittelyä hovioikeudessa koskevien säännösten sekä eräiden niihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE 91/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valitusta hovioikeuteen ja valitusasian käsittelyä hovioikeudessa koskevien oikeudenkäymiskaaren säännösten muuttamiseksi.
- HE 13/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 105/2009 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle muutoksenhakua käräjäoikeudesta koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 133/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle suullisen todistelun tallentamista ja vastaanottamista yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 217/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi.
- Korkeimman oikeuden vuosikertomus 2022.
- LaVM 24/1993 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä hovioikeuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- LaVM 9/1997. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

- LaVM 19/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- LaVM 24/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren 25 ja 25 a luvun sekä sotilasoikeudenkäyntilain 3 §:n muuttamisesta.
- OM 2006:28. Muutoksenhaku käräjäoikeudesta hovioikeuteen – Tarkoituksen ja menettelyn uudelleen arviointi. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä.
- OM 2020:6. Rikosketjun LEAN-hanke. Selvityshenkilön raportti. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita.
- OMML 17/2011. Hovi- ja hallinto-oikeusverkoston kehittäminen. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja.
- OMML 16/2013. Oikeudenhoidon uudistamisohjelma vuosille 2013–2025. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja.
- OMML 69/2012. Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja.
- OMML 2019:6. Henkilötodistelun vastaanottaminen kuva- ja äänitallenteelta hovioikeudessa. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja.
- OMML 2020:20. Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja.
- OMML 2022:14. Rikosprosessin tehostaminen. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja.
- OMML 2023:16. Rikosprosessin sujuvoittaminen. Työryhmän muistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja.
- PeVL 43/1998 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laiksi viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja siihen liittyviksi laeiksi.
- PeVL 31/2005 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.
- PeVL 20/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen vuosikertomuksesta 2013.
- PeVL 29/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2015.

PeVL 43/2021 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle suullisen todistelun tallentamista ja vastaanottamista yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Virallislähteet (Ruotsi)

DS 2001:36. Hovrättsprocessen i framtiden. Departementsserien 2001:36.

Domstolsverket. Domstolsstatistik 2022.

DV 2010:3. Resursfördelningen efter EMR. Domstolsverkets rapport serie 2010:3.

Prop. 2004/05:131. Regeringens proposition 2004/05:131. En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

Prop. 2015/16:39. Regeringens proposition 2015/16:39. En modernare rättegång II.

Prop. 2020/21:209. Regeringens proposition 2020/21:209. Utökade möjligheter att använda tidiga förhör.

SOU 2012:93. Statens offentliga utredningar (SOU) 2012:93. En moderanere rättegång II – en uppföljning. Del 1. Betänkande av EMR-utredningen. Stockholm 2012.

Lausunnot rikosprosessin tehostamista koskevasta työryhmämietinnöstä

Lausunnot oikeusministeriön työryhmän mietinnöstä Rikosprosessin tehostaminen.

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:14.

Korkeimman oikeuden lausunto 10.5.2022 (KKO-HD/529/2022). Saatavilla osoitteessa

https://www.korkeinoikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/lausunnot/lausuntorikosprosessin_tehostamistakoskevastatyoryhmamietinnosta.html#.

Lausunnot videotallennustyöryhmän mietinnöstä

Lausunnot oikeusministeriön videotallennustyöryhmän mietinnöstä Suullisen todistelun

vastaanottaminen tallenteelta. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja

2020:20. Lausunnot saatavilla osoitteessa

<https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=fc39b9ba-7837-4fc4-aed1-44b466c6f205>.

Helsingin kärjäoikeuden lausunto 14.2.2021.

Korkeimman oikeuden lausunto 19.2.2021.

Lapin kärjäoikeuden lausunto 19.2.2021.

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden lausunto 19.2.2021.

Oikeuspsykologian dosentti ja tutkija Julia Korkmanin lausunto 19.2.2021.

Pirkanmaan käräjäoikeuden lausunto 9.2.2021.

Rovaniemen hovioikeuden lausunto 19.2.2021.

Suomen Asianajajaliiton lausunto 22.2.2021.

Suomen Psykologiliiton lausunto 15.2.2021.

Suomen syyttäjähdistys ry:n lausunto 11.2.2021.

Syyttäjälaitoksen lausunto 5.2.2021.

Turun hovioikeuden lausunto 17.2.2021.

Varsinais-Suomen käräjäoikeuden lausunto 17.2.2021.

Valiokuntien asiantuntijalausunnot hallituksen esityksestä

Valiokuntien asiantuntijalausunnot hallituksen esityksestä eduskunnalle suullisen todistelun tallentamista ja vastaanottamista yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 133/2021 vp). Lausunnot ovat saatavilla eduskunnan sivuilla osoitteessa

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_133+2021_asiantuntijalausunnot.aspx.

Oikeuspsykologian dosentti ja tutkija Julia Korkmanin asiantuntijalausunto 15.10.2021.

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 2004:117

KKO 2013:96

KKO 2018:54

KKO 2019:54

KKO 2019:55

KKO 2019:78

KKO 2021:5

Ruotsin korkein oikeus (Högsta domstolen)

NJA 2014 s. 954.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuim

Tuomio 21.2.1990, Håkansson ja Stureson v. Ruotsi, 11855/85.

Tuomio 23.2.1994, Fredin v. Ruotsi (no. 2), 18928/91.

Tuomio 26.4.1995, Fischer v. Itävalta, 16922/90.

Tuomio 13.2.2001, Krombach v. Ranska, 29731/96.

Tuomio 12.7.2001, Malhous v. Tšekin tasavalta, 33071/96.

Tuomio 2.6.2002, S.N. v. Ruotsi, 34209/96.

Tuomio 12.11.2002, Döry v. Ruotsi, 28394/95.

Tuomio 18.10.2006, Hermi v. Italia, 18114/02.

Tuomio 24.4.2007, B v. Suomi, 17122/02.

Tuomio 1.6.2010, suuri jaosto, Gäfgen v. Saksa, 22978/05.

Tuomio 2.11.2010, suuri jaosto, Sakhnovskiy v. Venäjä, 21272/03.

Tuomio 15.12.2011, suuri jaosto, Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta, 26766/05 ja 22228/06.

Tuomio 3.4.2012, suuri jaosto, Van der Heijden v. Alankomaat, 42857/05.

Tuomio 15.1.2015, Chopenko v. Ukraina, 17735/06.

Tuomio 15.12.2015, suuri jaosto, Schatschaschwili v. Saksa, 9154/10.

Tuomio 23.3.2016, suuri jaosto, Blokhin v. Venäjä, 47152/06.

Tuomio 29.3.2016, Gómez Olmeda v. Espanja, 26922/14.

Tuomio 14.2.2017, Hokkeling v. Alankomaat, 30749/12.

Tuomio 4.6.2020, Boshkoski v. Pohjois-Makedonia, 71034/13.

Muut lähteet

Suullisen todistelun videoiminen käräjäoikeuksissa parantaa oikeusturvaa.

Oikeusministeriön tiedote 27.1.2022. <https://oikeusministerio.fi/-/suullisen-todistelun-videoiminen-karajaoikeuksissa-parantaa-oikeusturvaa> (luettu 14.10.2023).

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EMR-uudistus	En modernare rättegång -uudistus
ETL	esitutkintalaki (805/2011)
EU	Euroopan unioni
EV	eduskunnan vastaus
HD	högsta domstolen
HE	hallituksen esitys
KKO	korkein oikeus
KP-sopimus	kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (8/1976)
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OM	oikeusministeriö
OMML	oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RB	rättegångsbalk (740/1942)
RL	rikoslaki (39/1889)
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
SOU	statens offentliga utredningar

1 Johdanto

1.1 Tutkielman aihe

Tutkielman aiheena on suullisen todistelun tallentamista ja vastaanottamista yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistus (jäljempänä ”videotallenneuudistus”) ja sen vaikutukset muutoksenhakumenettelyyn ja todistajankertomusten luotettavuuteen.

Videotallenneuudistus on merkittävä oikeudenkäyntiuudistus, jonka keskeisenä tavoitteena on lisätä muutoksenhakumenettelyn kustannustehokkuutta, parantaa näytön arvioinnin luotettavuutta muutoksenhakutuomioistuimissa, siirtää oikeudenkäynnin painopistettä kärjäoikeuteen ja modernisoida oikeudenkäyntimenettelyä.¹ Laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta (96/2022) ja muut hankkeen muutossäädökset (97/2022–100/2022) vahvistettiin 28.1.2022.² Lakien voimaantulosta säädetään erikseen lailla. Voimaantulon ajankohta ei ole vielä tiedossa.³

Uudistuksen mukaisessa menettelyssä kärjäoikeudessa vastaanotettavasta suullisesta todistelusta tehdään kuva- ja äänitallenne, ja muutoksenhakutuomioistuimet ottavat todistelun vastaan tältä tallenteelta. Todistajia ei siten lähtökohtaisesti tarvitse kutsua hovioikeuden pääkäsittelyyn tai korkeimman oikeuden suulliseen käsittelyyn toistamaan kertomustaan.

Henkilötodistelu ja erityisesti todistajankertomukset ovat hyvin merkittäviä todistuskeinoja oikeudenkäynnissä. Erityisesti silloin, kun asiassa on riitaa jutun tosiseikoista, todistajankertomukset voivat muodostua oikeudenkäynnin lopputuloksen kannalta jopa ratkaiseviksi.⁴ Henkilötodistelun arviointia voidaan kuitenkin pitää yhtenä lainkäytön vaikeimmista kysymyksistä.⁵ Oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa todistajankertomuksiin myös luotetaan enemmän, kuin välttämättä olisi aiheutta. Todistajankertomuksiin liittyykin useita virhelähteitä, joiden olemassaolo olisi paitsi todistusharkintaa suorittavien tuomareiden myös asianosaisten tärkeä

¹ Ks. HE 133/2021 vp.

² Videotallenneuudistus on toteutettu oikeudenkäymiskaareen, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin, oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annettuun lakiin, elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annettuun lakiin ja oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa annettuun lakiin tehdyillä muutoksilla.

³ OMML 2023:16, s. 111.

⁴ Jonkka 1998, s. 58–60; Klami – Gräns – Sorvettula 2000, s. 16; Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 1; Korkman 2022, s. 80–81.

⁵ Väisänen – Korkman 2014, s. 721–722.

tiedostaa.⁶ Yksi merkittävä virhelähde on ajan kulumisesta johtuva muistin epäluotettavuus: mitä nopeammin todistaja saa kertoa tapahtuneesta, sitä enemmän ja totuudenmukaisemmin hän yleensä sen muistaa.⁷ Muistisuorituksen heikkenemisen vaikutukset todistajankertomuksen luotettavuuteen korostuvat erityisesti muutoksenhakuvaiheessa, jolloin jutun perusteena olevista tapahtumista voi pahimmillaan olla kulunut useita vuosia. Suomessa ongelmaksi muodostunut oikeusprosessien pitkä kesto lisää ajan kulumisesta aiheutuvien virhelähteiden vaikutuksia entisestään.⁸

1.2 Kysymyksenasettelu ja rajaukset

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, millaisia vaikutuksia videotallenneuudistuksella on muutoksenhakumenettelyyn ja todistajankertomusten luotettavuuteen. Pysin tutkielmassa vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Millaisia vaikutuksia videotallenneuudistuksella on oikeudenkäyntimenettelyyn käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa;
2. Millaisia vaikutuksia videotallenneuudistuksella on oikeudenkäyntimenettelyä ja todistelua ohjaavien suullisuus-, keskitys- ja välittömyysperiaatteiden toteutumiseksi muutoksenhaussa;
3. Parantaako videotallenneuudistus todistajankertomusten luotettavuutta ja parhaan todistusaineiston periaatteen toteutumista verrattuna nykyiseen välittömyyteen perustuvaan todistelumenettelyyn.

Keskityn tutkielmassa muutoksenhakumenettelyyn hovioikeudessa, vaikka todistelun vastaanottaminen kuva- ja äänitallenteilta koskee myös korkeinta oikeutta. Painotus on tarkoituksenmukainen, sillä uudistuksen käytännön vaikutukset jäävät korkeimmassa oikeudessa vähäisiksi johtuen siellä vuosittain järjestettävien suullisten käsittelyjen pienestä määrästä.⁹ Lisäksi tutkielma painottuu jonkin verran enemmän rikosprosessiin johtuen esimerkiksi siitä, että

⁶ Jonkka 1993, s. 58–60; Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 1.

⁷ Korkman 2022, s. 81.

⁸ Korkman 2022, s. 81. Ks. myös eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus 2021, s. 129. Oikeusasiamiehen mukaan oikeusprosessien pitkä kesto on yksi kymmenestä keskeisimmästä perus- ja ihmisoikeusongelmasta Suomessa.

⁹ Korkein oikeus on viimeisen vuosikymmenen aikana toimittanut alle 20 suullista käsittelyä vuodessa. Korkeimman oikeuden vuosikertomus 2022, s. 64.

todistajankertomusten merkitys korostuu usein seksuaalirikosten kaltaisissa asioissa, joissa muuta näyttöä ei välttämättä ole saatavilla. Toisaalta lähes kaikki tutkielmassa esitetyt videotallenneuudistusta ja todistajankertomusten luotettavuutta koskevat seikat soveltuvat yhtä lailla rikos- ja riita-asioihin – lukuun ottamatta esitutkintatallenteita koskevaa lukua 5.2.

Koska videotallenneuudistuksessa on kyse laajasta oikeudenkäyntiuudistuksesta, jolla on paljon käytännön vaikutuksia, sitä olisi mahdollista käsitellä hyvin monesta näkökulmasta. Uudistuksesta riittäisikin aihetta paljon laajempaankin tekstiin, kuin mikä on tutkielman sivumäärän rajoissa mahdollista. Näin ollen olen joutunut rajaamaan käsittelyn ulkopuolelle useita mielenkiintoisia näkökulmia voidakseni keskittyä tutkielman aiheen kannalta keskeisiin seikkoihin. Rajallisen sivumäärän takia en käsittele tarkemmin uudistuksen vaikutuksia rikosten uhreihin tai muihin asianosaisiin, asiantuntijoihin tai viranomaisiin. Samasta syystä olen rajannut käsittelyn ulkopuolelle uudistuksen taloudelliset vaikutukset ja teknisen toteutuksen, vaikka niillä lieneekin merkittävä rooli siinä, missä aikataulussa uudistus saadaan otettua käyttöön. Todistajankertomusten osalta keskityn itse kertomuksiin liittyviin virhelähteisiin jättäen niiden arvioimiseen liittyvät virhelähteet vähemmälle huomiolle.¹⁰ Kertomusten virhelähteistä tarkastelu painottuu puolestaan muistiin liittyviin virheisiin, sillä ne ovat videotallenneuudistuksen kannalta olennaisimpia.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja keskeiset lähteet

Tutkielman tutkimusmenetelmä on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Lainoppi on oikeudellisia tekstejä tutkiva tulkintatiede, jonka tiedonintressinä on voimassa oleva oikeus. Lainopin metodeja ovat oikeusnormien tulkinta, punninta ja systematisointi.¹¹ Lainopin tutkimuskohteena voivat olla myös oikeusperiaatteet.¹² Tutkielmassa esitetään tulkintakannanottoja ja jäsenellään eri oikeuslähteistä saatua tietoa. Lisäksi tutkielmassa punnitaan eri oikeusperiaatteita ja niiden keskinäistä painoarvoa videotallenneuudistuksen valossa. Tutkielma sisältää myös oikeusvertailua suomalaisen ja ruotsalaisen oikeusjärjestelmän välillä. Tutkielmaa voidaan pitää myös oikeuspoliittisena, sillä siinä esitetään *de lege ferenda* -pohdintaa esitutkintatallenteiden laajemmasta hyödyntämisestä. Toisaalta *de lege ferenda* -kannanottoja voidaan pitää myös

¹⁰ Ks. todistajankertomusten arvioimiseen liittyvistä virhelähteistä esim. Marjosola 2021b.

¹¹ Hirvonen 2011, s. 33–36 ja 45. Tulkintaa ja punnintaa voidaan kutsua lainopin praktiseksi eli käytännölliseksi ulottuvuudeksi ja systematisointia sen teoreettiseksi ulottuvuudeksi. Aarnio 1997, s. 36–37; Hirvonen 2011, s. 25.

¹² Hirvonen 2011, s. 24.

lainopillisen tutkimuksen sivutuotteina, jotka syntyvät, kun voimassa olevaa lainsäädäntöä tulkittaessa ja systematisoitaessa havaitaan sen sisältävän puutteita.¹³

Tutkielmassa arvioidaan todistajankertomusten luotettavuutta myös todistajanpsykologian empiirisen tutkimustiedon valossa. Tutkielma voidaan siten luokitella paitsi prosessi- ja todistusoikeudelliseksi myös oikeuspsykologiseksi tutkimukseksi. Oikeustieteen ja psykologian yhtymäkohtia voidaan hahmottaa tarkastelemalla oikeustiedettä ihmistieteenä, jolloin oikeuspsykologia voidaan nähdä osana oikeustieteen alaa.¹⁴

Keskeisiä lähteitä tutkielmassa ovat erilaiset lainvalmisteluasiakirjat sekä kotimainen ja ulkomainen oikeuskirjallisuus. Olen perehtynyt erityisesti ruotsalaisiin lähteisiin, sillä Ruotsissa vuonna 2008 toteutettu suullisen todistelun tallentamista koskeva uudistus toimii tutkielmassa tärkeänä vertailukohtana. Todistajanpsykologisista lähteistä keskeisiä ovat erityisesti ulkomaiset tutkimusartikkelit. Lisäksi olen hyödyntänyt korkeimman oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöä.

1.4 Tutkielman rakenne

Johdannon jälkeen tutkielman toisessa luvussa käsittelen videotallenneuudistusta ja sen mukaista menettelyä yleisellä tasolla. Pysin ensin asettamaan videotallenneuudistuksen kontekstiinsa esittelemällä lyhyesti aikaisempia Suomessa toteutettuja oikeudenkäyntiuudistuksia sekä uudistuksen taustaa ja valmistelua. Sen jälkeen esittelen videotallenneuudistuksen keskeiset tavoitteet ja kerron, miten uudistuksen mukainen menettely etenee käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa. Nostan erikseen esille tallenteiden indeksoimisen ja viittausmenettelyn, sillä niihin liittyy käsittelemisen arvoisia erityispiirteitä. Tämän jälkeen avaan uudistuksen vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksiin. Luvun lopussa on vielä tarpeen esitellä vertailukohtana Ruotsissa toteutettu vastaava uudistus ja sen keskeiset vaikutukset.

Kolmannessa luvussa avaan todistelun ja todistusharkinnan kannalta keskeiset aineellisen ja prosessuaalisen totuuden ja vapaan todistusteorian käsitteet. Tämän jälkeen käsittelen yleisellä

¹³ *De lege ferenda* -tutkimuksessa arvioidaan erilaisia lainsäädännöllisiä ratkaisumalleja, joihin tuleva lainsäädäntö voisi perustua. *De lege ferenda* -kannanotot eroavat voimassa olevaa oikeutta koskevista *de lege lata* -tulkintasuosituksista siten, että jälkimmäiset perustuvat oikeuslähdeoppiin, kun taas *de lege ferenda* -pohdinnat voivat perustua vapaammin esimerkiksi yhteiskunnalliseen tarkoituksenmukaisuusharkintaan. Kolehmainen 2016, s. 108.

¹⁴ Ks. Siltala 2003, s. 127, 133 ja 164–166. Siltalan mukaan oikeuspsykologiaan suuntautuneen oikeuden tutkijan tiedonintressissä voi olla esimerkiksi todistajankertomusten luotettavuuden arviointi.

tasolla todistajanpsykologisen tutkimustiedon hyödyntämistä henkilötodistelun arvioinnissa ja oikeusprosessissa ylipäättään. Valotan myös oikeustieteen ja psykologian tutkimusalojen välisiä jännitteitä ja ristiriitaisuuksia. Neljännessä luvussa pohdin videotallenneuudistuksen vaikutuksia keskeisiin menettelyperiaatteisiin eli suullisuus-, keskitys- ja välittömyysperiaatteisiin. Luku painottuu välittömyysperiaatteeseen, sillä sitä voidaan pitää videotallenneuudistuksen kontekstissa mainituista periaatteista keskeisimpänä.

Viidennessä luvussa käsittelen todistajankertomuksiin liittyviä virhelähteitä. Keskityn erityisesti muistiin liittyviin virhelähteisiin ja niiden vaikutuksiin todistajankertomusten luotettavuuteen. Luvun lopuksi esitän *de lege ferenda* -pohdintaa esitutkintatallenteiden laajemmasta hyödyntämisestä oikeusprosessissa. Kuudennessa, viimeisessä luvussa esittelen yhteenvetona tutkielman keskeiset johtopäätökset.

2 Videotallenneuudistus ja uusi muutoksenhakumenettely yleisesti

2.1 Uudistuksen tausta

2.1.1 Aikaisempia oikeudenkäyntiuudistuksia

Esittelen seuraavaksi lyhyesti keskeisiä 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa toteutettuja oikeudenkäyntiuudistuksia. Videotallenneuudistusta on mielestäni tarkoituksenmukaista tarkastella osana kehityskulkua, joka on alkanut siirtymisestä kirjallisesta muutoksenhakumenettelystä suulliseen, välittömään ja keskitettyyn menettelyyn ja – jälkimmäisen osoittaututtua kalliiksi ja raskaaksi – jatkunut kohti tehokkaampaa, modernia hovioikeusmenettelyä.

Videotallenneuudistuksen taustalla on nähtävissä paljon samoja tavoitteita, jotka ovat vaikuttaneet myös muiden alla kuvattavien menettelyuudistusten säätämiseen. Näistä tavoitteista mainittakoon erityisesti oikeusturvan toteuttaminen, kustannusten, ajan ja vaivan säästäminen (prosessiekonomia), hovioikeuksien voimavarojen tarkoituksenmukainen kohdistaminen ja oikeudenkäynnin painopisteen siirtäminen käräjäoikeusvaiheeseen.¹⁵

Vielä vuonna 1989 Suomen liittyessä Euroopan ihmisoikeussopimukseen¹⁶ muutoksenhaku oli maassamme lähes pelkästään kirjallista: asiat ratkaistiin hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa valitus- ja vastauskirjelmien ja niihin liitettyjen asiakirjojen sekä alemman oikeuden ratkaisun perusteella.¹⁷ Vaikka EIS:ssä ei ole nimenomaisia säännöksiä menettelyn suullisuudesta, EIT on katsonut, että sopimuksen 6 artiklan mukaisen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutuminen edellyttää lähtökohtaisesti suullista käsittelyä. Suomi joutuikin tämän takia tekemään sopimukseen varauman, jonka mukaan se ei toistaiseksi taannut oikeutta suulliseen käsittelyyn muutoksenhakutuomioistuimissa.¹⁸

1990-luvulla toteutettiin alioikeusuudistus, jonka keskeisenä tavoitteena oli lisätä oikeudenkäyntimenettelyn suullisuutta, välittömyyttä ja keskitystä. Uudistus toteutettiin useilla eri lakimuutoksilla: Vuonna 1987 annetulla lailla yleiset alioikeudet eli kihlakunnanoikeudet ja

¹⁵ Ks. HE 91/2002 vp, s. 25. Ks. videotallenneuudistuksen tavoitteista HE 133/2021 vp, s. 17 ja tutkielman alaluku 2.2.

¹⁶ Suomi liittyi sopimukseen Euroopan neuvostoon liittymisen yhteydessä vuonna 1989, ja sopimus tuli voimaan vuotta myöhemmin. Pellonpää ym. 2018, s. 7–8.

¹⁷ Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 172.

¹⁸ HE 33/1997 vp, s. 18–19; Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 172.

raastuvanoikeudet yhtenäistettiin ja muodostettiin kärjäoikeuksiksi.¹⁹ Heinäkuussa 1991 annetuilla laeilla riita-asioiden oikeudenkäyntimenettely jaettiin valmisteluun sekä suulliseen, välittömään ja keskitettyyn pääkäsittelyyn.²⁰ Alioikeusuudistukseen liittyvät lait tulivat voimaan 1.12.1993 (laki 1417/1992). Myös hovioikeusmenettelyyn säädettiin alioikeusuudistuksen yhteydessä muutoksia, joiden tarkoituksena oli saattaa menettely yhteensopivaksi uuden kärjäoikeusmenettelyn kanssa.²¹ Esimerkiksi valituksen ja vastauksen sisällölle asetettuja vaatimuksia tiukennettiin, ja hovioikeuden tutkimisvelvollisuus rajattiin koskemaan ainoastaan valituksessa ja vastauksessa ilmoitettuja seikkoja ja perusteita.²² Alioikeusuudistuksen jälkeen myös rikosasioiden oikeudenkäyntimenettely uudistettiin. Uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli toteuttaa pääkäsittelyn suullisuus, keskitys ja välittömyys myös rikosasioissa.²³

Ensimmäinen askel kohti hovioikeuskäsittelyn suullisuutta otettiin vuonna 1994 hovioikeuslain (56/1994) ja -asetuksen (211/1994) säätämisen myötä.²⁴ Hovioikeuslain tarkoituksena oli muuttaa hovioikeuksien sisäinen organisaatio ja työtavat vastaamaan paremmin alioikeusuudistuksessa muuttunutta menettelyä.²⁵ Varsinainen hovioikeusmenettelyä koskeva uudistus toteutettiin vuonna 1998 oikeudenkäymiskaaren muutoksenhakua hovioikeuteen ja asian käsittelyä hovioikeudessa koskevien säännösten uudistamisella (laki OK:n muuttamisesta 165/1998, voimaan 1.5.1998). Lakiin kirjattiin säännökset suullisen käsittelyn toteuttamisesta hovioikeudessa. Hovioikeuden oli toimitettava pääkäsittely silloin, kun asian ratkaiseminen riippui kärjäoikeudessa vastaanotetun suullisen todistelun tai kärjäoikeuden katselmusta toimittaessaan tekemien havaintojen uskottavuudesta taikka hovioikeudessa vastaanotettavasta uudesta suullisesta todistelusta.

¹⁹ Ks. HE 28/1986 vp.

²⁰ HE 15/1990 vp, s. 5. Riita-asioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisen yhteydessä säädettiin yhteensä 12 uutta prosessilakia. Ks. LaVM 9/1997 vp, s. 4.

²¹ HE 79/1993 vp; Jokela 2022, s. 16.

²² HE 79/1993 vp, s. 7–8.

²³ HE 82/1995 vp, s. 1; LaVM 9/1997 vp, s. 6–7. Osana uudistusta säädettiin laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997).

²⁴ Laki ja asetus tulivat voimaan 1.5.1994.

²⁵ HE 139/1993 vp, s. 1–2. Lain 8 §:ää, jossa säädettiin, että hovioikeuden lainkäyttöasiat on ratkaistava lähtökohtaisesti suullisesti, voidaan pitää eräänlaisena siirtymävaiheen normiperustana hovioikeusmenettelyn suullisuudelle ennen hovioikeusmenettelyä koskevien oikeudenkäymiskaaren säännösten voimaantuloa. Ks. LaVM 24/1993 vp, s. 5.

Pääkäsittely oli tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta toimitettava myös siinä tapauksessa, että riita-asiassa asianosainen tai rikosasiassa asianomistaja tai vastaaja sitä vaati.²⁶

Hovioikeusuudistuksen tavoitteena oli vanhan, pääosin kirjallisen hovioikeusmenettelyn uudistaminen siten, että se sopi yhteen uuden välittömän, suullisen ja keskitetyn alioikeusmenettelyn kanssa ja täytti EIS:n asettamat vaatimukset oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. Pyrkimyksenä oli siis uudistaa hovioikeusmenettelyä niin, että Suomen EIS:ään tekemä varauma voitiin poistaa. Hovioikeusuudistusta perusteltiin melko samanlaisin argumentein kuin videotallenneuudistusta nyt: välittömästi esitetyn todistelun katsottiin mahdollistavan hovioikeudelle yhtä hyvät edellytykset suullisen todistelun arvioimiseen kuin alioikeudella. Siirtymistä välittömään todistelumenettelyyn pidettiin välttämättömänä, sillä kirjallisesta oikeudenkäyntiaineistosta ei käynyt riittävällä tavalla ilmi, miten todistaja oli alioikeudessa esiintynyt, ja todistajan käyttäytymisellä katsottiin puolestaan olevan merkittävä rooli todistajan luotettavuutta arvioitaessa.²⁷

Hovioikeusuudistuksen seurauksena pääkäsittelyjen määrä nousi merkittävästi, ja täysimittaisia suullisia pääkäsittelyjä jouduttiin järjestämään myös sellaisissa asioissa, joissa se ei olisi ollut tarpeellista. Vuonna 1998 asioiden keskimääräinen käsittelyaika hovioikeuksissa oli alle kuusi kuukautta, kun vuonna 2001 käsittely kesti keskimäärin lähes kahdeksan kuukautta.²⁸

Hovioikeusmenettelystä tuli siten asianosaisille ja valtiolle kalliimpi sekä todistajille raskaampi.²⁹ Ongelmaan pyrittiin vastaamaan säätämällä seulontamenettelystä (laki OK:n muuttamisesta 381/2003), jonka mukaan hovioikeus ratkaisi jokaisen valituksen osalta, otettiinko sitä enempään tutkintaan. Mikäli hovioikeus yksimielisesti totesi, ettei asiassa ollut toimitettava pääkäsittelyä, että kärjäoikeuden ratkaisu tai siellä noudatettu menettely ei ollut ollut virheellinen ja ettei asianosaisen oikeusturva muutenkaan edellyttänyt käsittelyn jatkamista, valituksen tutkimista ei jatkettu. Uudistuksen tavoitteena oli tehdä hovioikeusmenettelystä kustannustehokkaampi ja tarkoituksenmukaisempi tinkimättä kuitenkaan oikeusturvasta.³⁰

²⁶ Ks. HE 33/1997 vp; Jokela 2022, s. 20–21.

²⁷ HE 33/1997 vp, s. 25–27. Ks. myös Jokela 2022, s. 24.

²⁸ HE 91/2002 vp s. 8.

²⁹ OMMML 2019:6, s. 8.

³⁰ HE 91/2002 vp, s. 25.

Seulontamenettely osoittautui käytännössä toimimattomaksi.³¹ Korkein oikeus linjasi ratkaisussaan KKO 2004:117, ettei seulontamenettely ollut mahdollinen tilanteissa, joissa asian ratkaiseminen riippui kärjäoikeudessa vastaanotetun suullisen todistelun uskottavuudesta. Valitusta ei siten tällaisissa tilanteissa voitu seuloa, vaikka kyse olisi ollut hyvin yksinkertaisestakin asiasta.³² Seulontamenettely korvattiinkin jo vuonna 2011 jatkokäsittelylupajärjestelmällä (laki OK:n muuttamisesta 650/2010), jonka tavoitteena oli kohdistaa hovioikeuksien voimavarat tarkoituksenmukaisella tavalla ja vahvistaa hovioikeuden roolia kärjäoikeuden ratkaisun oikeellisuuden kontrolloijana.³³

2.1.2 Kohti suullisen todistelun videoimista

Ajatus henkilötodistelun tallentamisesta kärjäoikeudessa ja vastaanottamisesta tallenteelta muutoksenhakutuomioistuimessa ei ole uusi. Asia on ollut esillä 2000-luvun alusta alkaen, ja uudistuksen tarvetta on arvioitu useaan kertaan.³⁴ Ensimmäisen kerran asiaa arvioitiin oikeusministeriössä jo vuonna 2001. Tällöin muutoksenhakutoimikunta esitti ajatuksen todistelun tallentamisesta ja vastaanottamisesta videolta, mutta esitys ei johtanut lainsäädäntötoimiin.³⁵ Vuonna 2006 oikeusministeriön asettama selvityshenkilö arvioi muutoksenhakujärjestelmän kehitystarpeita ja totesi, ettei todistelun videoimiseen siirtyminen ollut tarkoituksenmukaista. Selvityksessä viitattiin Ruotsissa tuolloin valmistelussa olleeseen EMR-uudistukseen, jonka tavoitteena oli muun muassa vahvistaa hovioikeuden roolia kärjäoikeuden tuomion oikeellisuuden valvojana. Selvityshenkilön mukaan todistelun vastaanottaminen kärjäoikeudessa tallennetulta videolta tarkoittaisi kuitenkin kärjäoikeuskäsittelyn toistamista, eikä videoinnilla näin ollen päästäisi mainittuun tavoitteeseen, vaan päinvastoin loitonnuttaisiin siitä. Selvityshenkilö piti ongelmallisena myös ääni- ja kuvatallennusjärjestelmien hankkimisesta aiheutuvia kustannuksia ja

³¹ Ks. OMML 2019:6, s. 9.

³² OMML 2019:6, s. 9.

³³ HE 105/2009 vp, s. 23–24. Vuodesta 2015 alkaen jatkokäsittelylupaa on edellytetty kaikissa riita- ja hakemusasioissa sekä sellaisissa rikosasioissa, joissa vastaaja on tuomittu enintään kahdeksaksi kuukaudeksi vankeuteen (laki 386/2015). Ks. tarkemmin HE 246/2014 vp.

³⁴ HE 133/2021 vp, s. 4.

³⁵ HE 133/2021 vp, s. 4 (toissijainen lähde).

menettelyn suhdetta välittömyysperiaatteeseen. Näistä ongelmakohtista huolimatta selvityksessä todettiin, että EMR-uudistuksen vaikutuksia olisi seurattava tarkasti sen voimaantulon jälkeen.³⁶

EMR-uudistuksen voimaantulo vuonna 2008 olikin todennäköisesti syynä siihen, että kannanotot todistelun videoimisen puolesta lisääntyivät Suomessa 2010-luvulla. Vuonna 2011 hovi- ja hallinto-oikeusverkoston kehittämistä suunnitellut toimikunta nosti mietinnössään esille todistelun vastaanottamisen käräjäoikeudessa tehdyttä kuva- ja äänitallenteelta. Uudistus nähtiin yhtenä ratkaisuna hovioikeuksien resurssipulaan, joka johtui liian suuresta muutoksenhakujen määrästä. Mietinnössä esitettiin toiveena, että videoimiseen siirtymistä pohdittaisiin todistelutoimikunnassa, jonka oikeusministeriö oli vuonna 2010 asettanut todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamista varten.³⁷ Todistelutoimikunta katsoi kuitenkin vuonna 2012 julkaistussa mietinnössään, ettei siinä vaiheessa ollut perusteltua laatia ehdotusta videojärjestelmän käyttöön ottamiseksi, sillä EMR-uudistuksen vaikutuksista ei vielä ollut saatavilla tarkempaa selvitystä. Toimikunnan päätökseen vaikutti myös se, että Suomessa oli edellisvuonna otettu käyttöön jatkokäsittelylupajärjestelmä, jonka vaikutuksista ei myöskään ollut vielä saatu tarkempaa selvitystä.³⁸

Vuonna 2012 oikeusministeriö asetti neuvottelukunnan valmistelemaan muun ohella ehdotuksen pitkän aikavälin oikeusturvaohjelmaksi. Valmistelun tuloksena syntyi oikeudenhoidon uudistamisohjelma vuosille 2013–2025, jossa yhdeksi keskipitkän aikavälin (vuosien 2015–2019 aikana toteutettavaksi) tavoitteeksi asetettiin sen selvittäminen, millä aikataululla ja edellytyksillä videotallennejärjestelmä voitaisiin ottaa käyttöön.³⁹ Perustuslakivaliokunta korosti vuonna 2014 antamassaan lausunnossa oikeudenhoidon uudistamisohjelman tärkeyttä ja kiirehti lainsäädäntömuutosten valmistelua. Valiokunta nosti erikseen esille oikeudenkäyntien videoinnin ja piti tärkeänä, että tarvittavat varat sen käyttöönottoon järjestyisivät nopeasti, jotta toiminta saataisiin mahdollisimman pian käyntiin.⁴⁰ Myös eduskunnan lakivaliokunta kiirehti

³⁶ OM 2006:28, s. 45–47.

³⁷ OMML 17/2011, s. 21.

³⁸ OMML 69/2021, luovutuskirje.

³⁹ OMML 16/2013, s. 40. Neuvottelukunta piti todennäköisenä, että videotallennejärjestelmästä saataisiin merkittävää hyötyä, kun prosessinhallinta hovioikeudessa paranisi, poissaoloista johtuvat istuntojen lykkäykset vähentyisivät ja todistajille maksettavat palkkiot vähenisivät. Järjestelmän merkittävimpänä etuna neuvottelukunta piti oikeusturvan parantumista ja asianomistajille ja todistajille aiheutuvia hyötyjä.

⁴⁰ PeVL 20/2014 vp, s. 3. Ks. myös PeVL 29/2014 vp, s. 2.

videotallenneuudistuksen käyttöönottoa koskevan selvityksen tekemistä vuonna 2014. Valiokunta totesi, että tallenteiden käyttöönotolla voisi olla merkittäviä hyötyjä sekä tuomioistuinten että asianosaisten ja todistajien kannalta.⁴¹

Vuonna 2019 oikeusministeriössä laadittiin arviomuistio, jossa tarkasteltiin mahdollisuutta videotallenneuudistuksen mukaisen menettelyn käyttöönotolle.⁴² Samana vuonna oikeusministeriö asetti videotallennustyöryhmän valmistelemaan ehdotusta uudeksi lainsäädännöksi. Työryhmän laatima mietintö julkaistiin vuoden 2020 lopussa.⁴³ Niin ikään vuonna 2020 julkaistussa Rikosketjun LEAN-hankkeessa oikeusministeriön ja sisäministeriön asettama selvityshenkilö totesi, että olisi syytä harkita hovioikeuden tuomioiden perustamista pääosin käräjäoikeudessa vastaanotettuun todisteluun.⁴⁴ Vuoden 2019 arviomuistio ja erityisesti videotallennustyöryhmän mietintö ovat pohjana videotallenneuudistusta koskevalle hallituksen esitykselle.

2.2 Uudistuksen tavoitteet

Videotallenneuudistuksen tavoitteena on ensinnäkin parantaa näytön arvioinnin luotettavuutta muutoksenhakutuomioistuimessa, tehostaa muutoksenhakumenettelyä ja vähentää muutoksenhausta asianosaisille ja todistajille aiheutuvia haittoja, kustannuksia ja vaivaa.⁴⁵ Kun suullinen todistelu vastaanotetaan muutoksenhakutuomioistuimessa käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta, muutoksenhakutuomioistuimella on käytössään yhtä tuore näyttö kuin käräjäoikeudellakin, mikä lisää todistelun luotettavuutta.⁴⁶ Pääkäsittelyjen järjestämisen odotetaan helpottuvan, kun todistajia ei tarvitse enää kutsua paikan päälle tuomioistuimeen. Tämä säästää myös todistajien aikaa ja

⁴¹ LaVM 24/2014 vp s. 5–6. Eduskunta hyväksyi lakivaliokunnan ehdotuksen edellyttäen, että hallitus selvittää riipeästi tarpeen ja mahdollisuuden ottaa käyttöön järjestelmä, jossa suullinen todistelu otetaan muutoksenhakutuomioistuimessa vastaan käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta. EV 308/2014 vp, s. 1.

⁴² OMML 2019:6

⁴³ OMML 2020:20.

⁴⁴ OM 2020:6.

⁴⁵ HE 133/2021 vp, s. 17; OMML 2020:20, s. 31; PeVL 43/2021 vp, s. 2.

⁴⁶ Keskeinen ajatus on se, että videotallenteelta vastaanotettu näyttö on parempaa kuin hovioikeudessa mahdollisesti useita vuosia tapahtumien jälkeen esitetty todistelu. HE 133/2021 vp, s. 20 ja 94; Oikeusministeriön tiedote 27.1.2022.

vaivaa sekä asianosaisten kustannuksia. Lisäksi todistajien poisjäännin takia peruttujen pääkäsittelyjen määrän voidaan odottaa laskevan.⁴⁷

Toiseksi uudistuksen tavoitteena on vahvistaa hovioikeuden roolia nimenomaan kärjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta kontrolloivana tuomioistuimena. Tämä pyritään toteuttamaan siirtämällä oikeudenkäynnin painopistettä entistä vahvemmin kärjäoikeuteen, joka ottaa lähtökohtaisesti ainoana tuomioistuimena suullisen todistelun vastaan suoraan todistajilta ja asianosaisilta. Kolmanneksi uudistuksella tavoitellaan oikeudenkäyntimenettelyn modernisoitumista lisäämällä tietotekniikan hyödyntämistä menettelyssä.⁴⁸ Tästä näkökulmasta tarkasteltuna videotallenneuudistus asettuu osaksi laajempaa, uutena lainkäytön muotona pidettävän sähköisen oikeudenkäynnin kontekstia.⁴⁹

Uudistuksen taustalla voidaan nähdä myös tavoite parantaa oikeusturvaa.⁵⁰ Oikeusturva sisältää tavoitteet oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta.⁵¹ Jokaisella on perustuslaissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattu oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.⁵² Tarkoituksenmukaisuusperiaatteen mukaan oikeudenkäynnin on oltava varma, nopea ja kustannuksiltaan halpa.⁵³ Nopeus- ja halpuustavoitteet muodostavat prosessiekonomian periaatteen, jonka tavoitteena on asioiden käsitteleminen ja ratkaiseminen joutuisasti ilman aiheetonta ajanhukkaa, jolloin oikeudenkäynnistä aiheutuu mahdollisimman vähän vaivaa ja kustannuksia asianosaisille ja tuomioistuimelle.⁵⁴ Oikeusvarmuutta ja prosessiekonomiaa voidaan pitää osittain erisuuntaisina tavoitteina, ja oikeudenkäynnin tarkoituksenmukaisuuden toteuttaminen

⁴⁷ Oikeusministeriön tiedote 27.1.2022.

⁴⁸ HE 133/2021 vp, s. 17; OMML 2020:20, s. 31.

⁴⁹ Ks. Koulu 2011, s. 74.

⁵⁰ HE 133/2021 vp, s. 19–20 ja 96. Ks. myös Oikeusministeriön tiedote 27.1.2022.

⁵¹ Ks. esim. HE 15/1990 vp s. 5–6; LaVM 9/1997 vp s. 6–7; HE 133/2021 vp, s. 6. Prosessin tarkoituksenmukaisuutta on perinteisesti pidetty prosessioikeuden ylimpänä tavoitteena. Ks. Tirkkonen 1969, s. 81.

⁵² Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on turvattu esimerkiksi PL 21 §:ssä, EIS 6 artiklassa ja KP-sopimuksen 14 artiklassa.

⁵³ Ks. Tirkkonen 1969, s. 81; Virolainen – Vuorenperä 2021, s. 117.

⁵⁴ Ks. prosessiekonomian käsitteestä tarkemmin Virolainen – Pölönen 2003, s. 176–178; Määttä 2013, s. 165–170.

edellyttääkin tasapainoilua niiden välillä.⁵⁵ Videotallenneuudistuksen ansiona voidaan mielestäni pitää sitä, että se mahdollistaa nykyistä menettelyä paremmin oikeusvarmuuden ja prosessiekonomian yhtäaikaisen toteutumisen muutoksenhaussa.

Videotallenneuudistuksen tavoitteeksi ei ole varsinaisesti asetettu oikeudenkäyntien keston lyhentämistä, eikä sitä voikaan tästä näkökulmasta pitää yksiselitteisenä. Uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että mikäli uudistus johtaa hovioikeuden pääkäsittelyjen peruuntumiseen nykyistä harvemmin, hovioikeuksien käsittelyaikojen voidaan olettaa lyhentyvän. Lyhenemiseen voi johtaa myös se, että todistelua ei tarvitse ottaa hovioikeudessa kokonaisuudessaan vastaan. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että todistelu on esitetty kärjäoikeudessa jäsennellysti niin, että tallenteelta on mahdollista erotella hovioikeudessa relevantit kohdat.⁵⁶ Mikäli jäsennellyn käsittelyn vaatimus ei toteudu, on mahdollista, että hovioikeuden pääkäsittelyt päinvastoin pitenevät, kun kuva- ja äänitallenteet joudutaan ottamaan vastaan kokonaisuudessaan.⁵⁷ Myös viittausmenettely, jossa suullinen todistelu esitetään ainoastaan viittaamalla siihen, voi jäljempänä alaluvussa 2.3.3 kuvatulla tavalla lyhentää hovioikeuksien pääkäsittelyjen kestoja.

Myös kärjäoikeuksien osalta uudistuksella voi olla sekä niiden pääkäsittelyjä lyhentäviä että pidentäviä vaikutuksia. Yhtenä uudistuksen tavoitteena on lisätä suullisten valmisteluistuntojen ja kirjallisten yhteenvetojen määrää rikosasioissa. Uudistuksen esitöissä on arvioitu, että valmistelu voi lyhentää kärjäoikeuksien pääkäsittelyjen kestoja rikosasioissa esimerkiksi vähentämällä turhaksi osoittautuvan todistelun määrää. Toisaalta tieto siitä, ettei todistajien kuuleminen ole enää muutoksenhakuvaiheessa mahdollista voi johtaa siihen, että asianosaiset esittävät kärjäoikeudessa ikään kuin varmuuden vuoksi aiempaa enemmän kysymyksiä, mikä vaikuttaisi puolestaan pääkäsittelyjä pidentävästi.⁵⁸ Näin ollen uudistuksen lopulliset vaikutukset oikeusprosessin keston jäävät nähtäväksi, mutta jo nyt voitaneen todeta, ettei uudistus ole yksinään riittävä ratkaisu oikeusprosessien pitkästä kestoista aiheutuviin ongelmiin.

⁵⁵ Ks. Huovila 2007, s. 396. Määttä on todennut nopeus- ja halpuusperiaatteen yksittäistapauksessa rajoittavan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista. Määttä 2013, s. 168–169.

⁵⁶ HE 133/2021 vp, s. 23. Ks. tästä tarkemmin alaluku 2.3.

⁵⁷ Ruotsissa toteutettu vastaava uudistus on osittain tästä syystä johtanut hovioikeuksien pääkäsittelyjen pitenemiseen. Ks. Levén – Wersäll 2011, s. 23. Ks. Ruotsissa toteutetusta uudistuksesta tarkemmin alaluku 2.5.

⁵⁸ HE 133/2021 vp, s. 23.

2.3 Uudistuksen mukainen menettely

2.3.1 Menettely käräjäoikeudessa

Kuten edellä johdannossa käy ilmi, videotallenneuudistuksen mukainen menettely etenee yksinkertaistetusti siten, että käräjäoikeudessa vastaanotetusta suullisesta todistelusta tehdään kuva- ja äänitallenne, jolta todistelu otetaan vastaan muutoksenhakutuomioistuimessa. Todistajien ja muiden käräjäoikeudessa kuultujen henkilöiden ei siten lähtökohtaisesti tarvitse saapua hovioikeuteen tai korkeimpaan oikeuteen kuultaviksi uudelleen.⁵⁹

Uudistuksesta seuraa kolme keskeistä muutosta käräjäoikeuden oikeudenkäyntimenettelyyn. Ensinnäkin suullinen todistelu tallennetaan jatkossa pelkän äänitallenteen sijaan kuva- ja äänitallenteelle (OK 22:6).⁶⁰ Uudistuksessa ei muuteta niiden henkilöiden joukkoa, joiden kertomukset tallennetaan. Kuva- ja äänitallenne tehdään siten todistajan, asiantuntijan ja todistelutarkoituksessa kuullun asianosaisen tai muun todistelutarkoituksessa kuullun henkilön kuulustelusta, kuten voimassa olevan lain mukainen äänitallennekin. Kuva- ja äänitallenne tulee tehdä kuulustelun toteutustavasta riippumatta. Siten esimerkiksi myös videoyhteydellä toteutettu kuulustelu on tallennettava. Puhelimitse pidetystä kuulustelusta tehdään äänitallenne, joka on rinnastettavissa videotallenteeseen siinä mielessä, että muutoksenhakutuomioistuimella on myös tällöin käytettävissään sama suullinen todistelu kuin käräjäoikeudella. Näin ollen kuva- ja äänitallennetta koskevaa sääntelyä sovelletaan myös puhelinkuulemisesta tehtyyn tallenteeseen.⁶¹ Kuva- ja äänitallenne tehdään myös pääkäsittelyn ulkopuolella vastaanotetusta todistelusta sekä silloin, kun kuulusteltavaa kuulustellaan näkösuojan takaa taikka asianosaisen tai muun henkilön läsnä olematta.⁶² Tallennetta ei sen sijaan tehdä katselmuksesta, kirjallisen todistelun vastaanottamisesta, alkupuheenvuoroista tai loppulausunnoista.⁶³

⁵⁹ HE 133/2021 vp, s. 18.

⁶⁰ Voimassa olevan lain mukaan todistajan, asiantuntijan ja todistelutarkoituksessa kuullun asianosaisen tai muun henkilön kuulustelusta on tehtävä äänitallenne, mikäli se on mahdollista (OK 22:6; laissa 1064/1991).

⁶¹ HE 133/2021 vp, s. 64–65.

⁶² Kuva- ja äänitallennetta koskevaa sääntelyä ei kuitenkaan sovelleta anonyymiin todistajaan. Anonyymien todistajan kuulustelussa on noudatettava mitä OK 17:53:ssa erikseen säädetään. HE 133/2012 vp, s. 65.

⁶³ HE 133/2021 vp, s. 65.

Toiseksi asioiden valmistelua kehitetään niin, että ne voidaan käsitellä pääkäsittelyssä yhtäjaksoisesti ja jäsennellysti (OK 5:17.1 ja ROL 5:10). Tuomioistuimen on pääkäsittelyssä valvottava, että asia käsitellään jäsennellysti ja että käsittelyssä noudatetaan selvyyttä ja järjestystä (OK 6:2 a). Jäsennellyllä käsittelyllä tarkoitetaan käytännössä sitä, että ratkaistavana olevat kysymykset käsitellään pääkäsittelyssä johdonmukaisessa järjestyksessä ja aiheittain. Jäsennellyn käsittelyn tarve korostuu niissä asioissa, joissa esitetään paljon suullista todistelua tai joissa kuulustelut ovat pitkäkestoisia ja koskevat useita eri seikkoja. Jäsennellyn käsittelyn vaatimuksesta huolimatta on huolehdittava, että todistelu on keskitettyä ja että todistajille aiheutuva vaiva on mahdollisimman pieni. Todistelu tuleekin pyrkiä toteuttamaan yhtäjaksoisesti tai vähintään yhden pääkäsittelypäivän aikana mahdollisimman lyhyessä ajassa.⁶⁴ Jäsennellyn käsittelyn tavoitteena on helpottaa todistelun vastaanottamista muutoksenhakutuomioistuimessa: kun todistelu on esitetty kärjäoikeudessa johdonmukaisesti ja loogisessa järjestyksessä, siitä on helpompi erottaa ja ottaa vastaan ainoastaan ne osat, joista asiassa on muutoksenhakutuomioistuimessa kysymys.⁶⁵ Jäsennellyn käsittelyn vaatimuksen voidaan katsoa edellyttävän myös asianosaisilta ja heidän avustajiltaan aiempaa enemmän valmistautumista.⁶⁶

Myös rikosasioissa on toimitettava suullinen valmistelu, jos pääkäsittelyn keskittämisen tai asian jäsennellyn käsittelyn turvaaminen sitä edellyttää (ROL 5:10). Suullisen valmistelun toimittaminen syyttäjän ajamassa rikosasiassa ei siten enää edellytä erityistä syytä. Tuomioistuimen on lisäksi valmistelun aikana laadittava kirjallinen yhteenveto asianosaisten vaatimuksista ja niiden perusteista sekä tarvittaessa todisteista ja siitä, mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen, jos se on asian laajuuden vuoksi tai muusta erityisestä syystä tarpeen (ROL 5:10 b.1). Mainittujen muutosten tavoitteena on kehittää rikosasioiden valmistelua ja pääkäsittelyä niin, että asiat voidaan käsitellä pääkäsittelyssä jäsennellysti ja turhan todistelun esittämistä välttäen. Valmistelun toimittaminen tai yhteenvedon tekeminen ei kuitenkaan ole suurimmassa osassa rikosasioita tarpeen, sillä niiden tekemistä edellytetään lähinnä sellaisissa asioissa, joissa esitetään paljon (suullista) todistelua tai jotka ovat muuten laajoja tai poikkeuksellisen monimutkaisia.⁶⁷

⁶⁴ HE 133/2021 vp, s. 60.

⁶⁵ HE 133/2021 vp, s. 59.

⁶⁶ Ks. Suomen Asianajajaliiton lausunto 22.2.2021.

⁶⁷ HE 133/2021 vp, s. 18 ja 80–82.

Kolmanneksi suullinen todistelu on otettava vastaan kuva- ja äänitallenteelta myös kärjäoikeudessa silloin, kun toimitettavaksi tulee uusi pääkäsittely sen takia, että pääkäsittely on ollut liian kauan lykättynä (6:12.1).⁶⁸ Näin on meneteltävä myös silloin, kun ylempi tuomioistuin palauttaa asian kärjäoikeuteen. Edellytyksenä suullisen todistelun vastaanottamiselle kuva- ja äänitallenteelta on tällöin kuitenkin se, että sitä voidaan palauttamisen syy huomioon ottaen pitää soveliaana (OK 6:12 a).⁶⁹ Soveliaana ei yleensä voida pitää tilannetta, jossa asia on palautettu kärjäoikeuteen esimerkiksi todistelumenettelyssä tapahtuneen virheen takia tai kärjäoikeuden ratkaisukokoonpanon tuomionvoipaisuuteen tai esteellisyyteen liittyvien kysymysten vuoksi.⁷⁰ Tällöin todistelu joudutaan ottamaan uudelleen vastaan.

2.3.2 Menettely hovioikeudessa

Videotallenneuudistuksen käytännön vaikutukset näkyvät eniten nimenomaan hovioikeusmenettelyssä, jossa suullisen todistelun vastaanottamistapa muuttuu merkittävästi. Kärjäoikeudessa uudistuksen vaikutukset eivät ole niin huomattavia, sillä suullisen todistelun vastaanottaminen tapahtuu samalla tavalla kuin ennenkin. Suullisesta todistelusta tehdään kärjäoikeudessa jo nykyäänkin äänitallenne, joten kuva- ja äänitallenteen tekeminenkään ei aiheuttane suurempia mullistuksia kärjäoikeuden pääkäsittelyyn. Korkeimmassa oikeudessa uudistuksen käytännön vaikutukset jäävät puolestaan vähäisiksi johtuen sen vuosittain järjestämien suullisten käsittelyjen pienestä määrästä.

Kuten todettu, uudistuksen mukaisessa muutoksenhakumenettelyssä suullinen todistelu otetaan lähtökohtaisesti vastaan kärjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta, eikä kärjäoikeudessa kuultuja henkilöitä ilman erityistä syytä kuulustella enää henkilökohtaisesti uudelleen hovioikeudessa (OK 26:15 a.1). Todistajia, asiantuntijoita tai muita kärjäoikeudessa todistelutarkoituksessa kuultuja henkilöitä tai asianosaisia ei näin ollen myöskään kutsuta hovioikeuden pääkäsittelyyn, ellei hovioikeudessa ole tarpeen kuulla tällaista henkilöä uudelleen tai esittää tälle lisäkysymyksiä (OK 26:23.2). Uudistus koskee ainoastaan todistelun vastaanottamistapaa, eikä sillä puututa säännöksiin siitä, ratkaistaanko asia hovioikeudessa

⁶⁸ Jäsennellyn käsittelyn vaatimus nousee esiin myös uuden pääkäsittelyn yhteydessä, sillä OK 6:12:n mukaan todistelu on uudessa pääkäsittelyssä otettava vastaan vain siltä osin, kuin sillä on merkitystä asiassa. Tallenteelta tulisi näin ollen voida helposti poimia olennaiset kohdat vastaanotettaviksi.

⁶⁹ Pykälä koskee vain kärjäoikeutta. Jos korkein oikeus palauttaa asian hovioikeuteen, suullisen todistelun vastaanottamisessa sovelletaan OK 26 luvun säännöksiä. Ks. HE 133/2021 vp, s. 62.

⁷⁰ HE 133/2021 vp, s. 61.

kirjallisen oikeudenkäyntiaineiston perusteella vai pääkäsittelyssä tai otetaanko suullista todistelua vastaan pääkäsittelyssä.⁷¹

Videotallenneuudistus muuttanee jossain määrin myös hovioikeusmenettelyn luonnetta. Kuten edellä todetaan, yksi uudistuksen tavoitteista on siirtää oikeudenkäynnin painopistettä kärjäoikeuteen ja vahvistaa hovioikeuden roolia kärjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta kontrolloivana tuomioistuimena. Runollisemmin asian on muotoillut Dahlberg, joka toteaa, että siinä missä alioikeutta voidaan kuvailla eläväiseksi oikeuden teatteriksi, jää muutoksenhakutuomioistuimen tehtäväksi toimia pikemminkin elokuvateatterina tai projektiohuoneena.⁷²

Suullisen todistelun vastaanottamisesta kuva- ja äänitallenteelta voidaan poiketa kahdessa tilanteessa. Kärjäoikeudessa kuulusteltua henkilöä voidaan ensinnäkin kuulla hovioikeudessa henkilökohtaisesti uudelleen, jos siihen on erityinen syy (*uudelleenkuulustelu*, OK 26:15 a.1). Tällöin kuulusteltava esittää kertomuksensa kokonaisuudessaan uudelleen, eikä sitä oteta edes osittain vastaan kuva- ja äänitallenteelta.⁷³ Uudelleenkuulustelu tulee käytännössä kysymykseen vain harvoin, sillä se on mahdollinen ainoastaan silloin, jos asia ei hovioikeudessa vedottujen uusien seikkojen tai todisteiden vuoksi selviä pelkästään lisäkysymyksiä esittämällä. Uudelleenkuulustelun edellytysten täyttymiseen ei siten riitä pelkästään se, että asianosainen haluaa kuulustella todistajaa uudelleen tai toisella tavalla. Kuulusteltavien asema todistajina tai asianosaisina ei vaikuta uudelleenkuulustelun edellytysten arvioimiseen, vaan asianosaisten uudelleenkuulemisen tarvetta tulee arvioida yhtä tiukasti, kuin muidenkin henkilöiden, vaikka he ovatkin usein hovioikeuden pääkäsittelyssä henkilökohtaisesti läsnä.⁷⁴ Uudelleenkuulustelu on kuitenkin toimitettava aina, kun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen sitä edellyttää.⁷⁵

⁷¹ HE 133/2021 vp, s. 19 ja 73. Näiltä osin menettelyssä noudatetaan yhä OK 26 luvun 14 §:ää, 14 a §:ää ja 15 §:ää.

⁷² Dahlberg 2013, s. 87. ”In other words, whereas the lower level court may be described as a theater of justice, with strong emphasis on liveness, the appellate court now has more the character of a cinema or a projection room.”

⁷³ HE 133/2021 vp, s. 73; OMML 2020:20 s. 97. Ks. myös Jokela 2022, s. 518. Uudelleenkuulustelu on mahdollista myös kärjäoikeuden uudessa pääkäsittelyssä (OK 6:12) ja ylemmän tuomioistuimen palauttamassa asiassa järjestettävässä pääkäsittelyssä (OK 6:12a).

⁷⁴ HE 133/2021 vp, s. 74; OM 2020:2 s. 97.

⁷⁵ PeVL 43/2021 vp, s. 3. Perustuslakivaliokunta toteaa lausunnossaan, että arvioitaessa OK 26:15 a.1:n mukaisen erityisen syyn käsillä oloa on otettava huomioon EIS 6 artikla ja sitä koskeva EIT:n oikeuskäytäntö. Uudelleenkuulustelu on siten järjestettävä esimerkiksi siinä tapauksessa, jos syytetyn vastakuulustelu-oikeus ei ole toteutunut alioikeudessa. Ks. myös Jokela 2022, s. 520–521.

Videotallenneuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä on listattu tilanteita, joissa uudelleenkuulustelu voidaan järjestää. Uudelleenkuulustelu voidaan järjestää ensinnäkin, jos asia on muuttunut muutoksenhaussa niin paljon, että käräjäoikeudessa esitetty kuulustelukertomus on menettänyt relevanssinsa asian ratkaisemisen kannalta eikä pelkkä lisäkysymysten esittäminen riitä asian selvittämiseksi. Toiseksi uudelleenkuulustelun tarve voi syntyä siitä, että joku käräjäoikeudessa kuulustelluista henkilöistä ilmoittaa hovioikeudessa haluavansa esittää täysin uuden version oikeudenkäynnin kohteena olevista tapahtumista.⁷⁶ Ilmoituksen tulee kuitenkin tulla kuulusteltavalta itseltään – uudelleenkuulustelun syyksi ei riitä se, että joku muu asianosainen esittää väitteen siitä, että kuulusteltava on käräjäoikeudessa kertonut asiasta totuudenvastaisesti tai jättänyt jotain kertomatta. Kolmanneksi uudelleenkuulustelu on mahdollinen, jos käräjäoikeus on epäonnistunut suullisen todistelun jäsentämisessä tai indeksoimisessa siten, että suullisen todistelun vastaanottaminen kuva- ja äänitallenteelta olisi täysin epätarkoituksenmukaista. Tällainen tilanne voi olla käsillä esimerkiksi silloin, kun käräjäoikeudessa on ratkaistu useita syytekohtia, joista hovioikeudessa on ratkaistavana vain yksi, ja kuulusteltava on käräjäoikeudessa kertonut useammista syytekohdista jäsentymättömästi yhdessä, eikä hovioikeudessa käsiteltävää syytekohtaa koskevaa kertomusta pystytä ilman kohtuutonta vaivaa erottamaan tallenteelta. Yksinkertaisissa asioissa jäsentämisen tai indeksoinnin epäonnistuminen ei siten välttämättä johda uudelleenkuulusteluun.⁷⁷

Käräjäoikeudessa kuultua henkilöä voidaan kuulustella hovioikeuden pääkäsittelyssä henkilökohtaisesti myös lisäkysymysten esittämistä varten, jos se on uusien seikkojen tai todisteiden vuoksi taikka muusta syystä tarpeen asian selvittämiseksi (*lisäkuulustelu*, OK 26:15 a.2). Kuulusteltava ei siis esitä käräjäoikeudessa antamaansa kertomusta kokonaisuudessaan uudelleen, vaan se otetaan tarpeellisin osin vastaan kuva- ja äänitallenteelta, minkä jälkeen kuulusteltavalle esitetään sellaisia kysymyksiä, joita häneltä ei käräjäoikeudessa kysytty.⁷⁸ Kynnys lisäkuulustelulle on luonnollisesti matalampi kuin työläämmälle uudelleenkuulustelulle. Pelkkä asianosaisen yksilöimätön pyyntö ei kuitenkaan riitä lisäkuulustelun järjestämiseen, vaan on oltava perusteltu syy olettaa, että kuuleminen johtaa uusien, asian selvittämisen kannalta merkityksellisten

⁷⁶ Jos kuultavan kertomus poikkeaa uudelleenkuulustelussa siitä, mitä hän on aikaisemmin tuomioistuimelle, syyttäjälle tai esitutkintaviranomaiselle kertonut tai hän ei anna kertomusta lainkaan, käräjäoikeudessa nauhoitettua kuva- ja äänitallennetta voidaan käyttää todisteena OK 17:47.2:n mukaisesti. HE 133/2021, s. 73.

⁷⁷ Ks. HE 133/2021 vp, s. 74.

⁷⁸ HE 133/2021 vp, s. 75.

tietojen esille tulemiseen. Käräjäoikeudessa esitettyjen kysymysten esittäminen uudelleen hovioikeudessa parempien vastausten toivossa ei ole sallittua. Lisäkuulustelu ei käy päinsä myöskään sillä perusteella, että käräjäoikeus on asianosaisen mielestä arvioinut kertomuksen näyttöarvon väärin.⁷⁹

Lisäkuulustelu voidaan järjestää ensinnäkin sellaisessa tilanteessa, jossa asianosaisen sallitaan vedota hovioikeudessa uusiin seikkoihin tai todisteisiin. Tällöin niitä koskevien lisäkysymysten esittäminen on perusteltua. Toiseksi lisäkysymyksiä voi olla tarpeen esittää rikosasian vastaajalle siitä, miten hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ovat käräjäoikeuden pääkäsittelyn jälkeen muuttuneet.⁸⁰ Kolmanneksi lisäkuulustelu voi olla perusteltu, jos kuva- ja äänitallenteen perusteella jää epäselväksi, mitä kuulusteltava on käräjäoikeudessa jostain yksittäisestä seikasta kertonut. Neljänneksi lisäkuulustelu voi tulla kyseeseen, jos asianosainen on hankkinut itselleen hovioikeuskäsittelyyn avustajan ajettuaan käräjäoikeudessa itse asiaansa.⁸¹ Myös lisäkuulustelun edellytysten täyttymistä arvioitaessa on otettava huomioon oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja syytetyn vastakuulustelu-oikeus.⁸²

2.3.3 Indeksointi ja viittaaminen

Videotallenneuudistuksen esitöissä ehdotettiin uudeksi työvaiheeksi käräjäoikeuteen kuva- ja äänitallenteen indeksoimista eli asiasanoitusta.⁸³ Indeksoinnilla tarkoitetaan käytännössä sitä, että tallenteelle merkitään kohdat, joissa käsitellään tiettyjä asioita, kuten eri teemoja tai syytekohtia.⁸⁴ Indeksoinnin tarkoituksena on sujuvoittaa tallenteen käyttämistä hovioikeudessa. Varsinkin laajoissa jutuissa on tarkoituksenmukaista, että tallenteelta voidaan hovioikeudessa helposti erottaa vastaanotettaviksi ainoastaan ne kohdat, joista asiassa on hovioikeudessa kysymys.⁸⁵ Indeksoinnin

⁷⁹ HE 133/2021 vp, s. 75.

⁸⁰ EIT on oikeuskäytännössään linjannut, että rikosasian vastaajan oikeus esittää näyttöä syyttömyydestään ja henkilökohtaisista olosuhteistaan korostuu silloin, kun hovioikeudessa vaaditaan hänen tuomitsemistaan ankarampaan rangaistukseen. Ks. tuomio 14.2.2017, Hokkeling v. Alankomaat, 30749/12, kohta 58.

⁸¹ HE 133/2021, s. 75; OMML 2020:20 s. 99. Ruotsin korkein oikeus on katsonut, että pelkkä puolustajan vaihtuminen alioikeuden käsittelyn jälkeen ei kuitenkaan täytä lisäkuulustelun edellytyksiä. Ks. NJA 2014 s. 954, kohta 10.

⁸² HE 133/2021, s. 75; OMML 2020:20 s. 99–100.

⁸³ HE 133/2021 vp, s. 27; OMML 2020:20, s. 43–44.

⁸⁴ HE 133/2021 vp, s. 65.

⁸⁵ HE 133/2021 vp, s. 59.

onnistuminen edellyttää kuitenkin sitä, että asia käsitellään kärjäoikeudessa jäsennellysti ja suullinen todistelu otetaan vastaan esimerkiksi teemoittain.

Indeksoiminen on tarpeen lähinnä silloin, kun asia on laaja, tai kyseessä on pitkä todistajankertomus, joka koskee useita toisistaan erillisiä oikeussuhteita, syytekohtia, todistusteemoja tai tapahtumia. Lyhyiden ja vain yhtä teemaa tai asiakokonaisuutta koskevien kertomusten indeksoiminen ei ole uudistuksen esitöiden mukaan tarpeen eikä mielestäni tarkoituksenmukaistakaan ottaen huomioon menettelyn työläys. Indeksointi on mahdollista korvata OK 22:9:n mukaisella kirjallisella kertomuksella.⁸⁶ Toisaalta resurssien kannalta ei liene suurta eroa sillä, tehdäänkö indeksointi vai kirjallinen toisinto. Kirjallisia toisintoja ei olekaan tähän mennessä resurssisyistä juurikaan tehty.⁸⁷

Uudistusta koskevassa lausuntopalautteessa indeksoiminen jakoi mielipiteitä. Useat lausunnonantajat korostivat indeksoinnin merkitystä. Esimerkiksi korkein oikeus ja Turun ja Rovaniemen hovioikeudet katsoivat, että indeksointi on edellytys uudistuksen tavoitteiden täysimääräiselle toteutumiselle.⁸⁸ Jotkut lausunnonantajat – erityisesti kärjäoikeudet – nostivat kuitenkin esille huolensa indeksoinnin käytännön toteutuksen hankaluudesta ja kärjäoikeuksien riittämättömistä resursseista.⁸⁹ Uudistuksen esitöiden mukaan indeksoinnilla ei todennäköisesti ole mainittavaa vaikutusta kärjäoikeuksien laskennallisiin työvoimakustannuksiin, sillä indeksointia ei tehdä säännönmukaisesti kaikissa asioissa, ja se tehdään joka tapauksessa pääkäsittelyn aikana.⁹⁰ Toisaalta useiden kärjäoikeuksien lausuntojen mukaan indeksoinnin toteuttaminen edellyttää hyvin

⁸⁶ HE 133/2021 vp, s. 65.

⁸⁷ HE 133/2021 vp, s. 66.

⁸⁸ Ks. korkeimman oikeuden lausunto 19.2.2021; Turun hovioikeuden lausunto 17.2.2021; Rovaniemen hovioikeuden lausunto 13.10.2021. Lausunnoissa tunnustetaan kuitenkin myös indeksoinnin mahdolliset ongelmakohdat.

⁸⁹ Ks. esim. Helsingin kärjäoikeuden lausunto 14.02.2021; Lapin kärjäoikeuden lausunto 19.2.2021; Länsi-Uudenmaan kärjäoikeuden lausunto 19.2.2021; Pirkanmaan kärjäoikeuden lausunto 9.2.2021; Varsinais-Suomen kärjäoikeuden lausunto 17.2.2021. Ks. myös Suomen Asianajajaliiton lausunto 22.2.2021. Asianajajaliiton lausunnossa todetaan indeksoinnin olevan työläs ja kallis toimenpide, joka olisi korvattavissa sillä, että asianosaiset ilmoittaisivat valituksessaan ja vastauksessaan hovioikeudelle, miltä osin kuva- ja äänitallenteiden vastaanottaminen on tarpeellista ja yksilöisivät kyseiset kohdat.

⁹⁰ HE 133/2021 vp, s. 39. Suurimmassa osassa asioita indeksointi ei esitöiden mukaan ole tarpeellinen. HE 133/2021 vp, s. 65.

todennäköisesti avustavan henkilökunnan tai kärjänotaarien määrän lisäämistä, mikä nostaa myös työvoimakustannuksia.⁹¹

Indeksoimisen lopulliset vaikutukset työvoiman tarpeeseen ja työvoimakustannuksiin jäävät nähtäviksi. Mielestäni indeksoinnin onnistuminen on kuitenkin uudistuksen tavoitteiden saavuttamisen kannalta niin tärkeää, että siihen kannattaa suunnata resursseja. Resurssien lisääminenkin ei kuitenkaan välttämättä ratkaise kaikkia indeksoimiseen liittyviä ongelmia. Esimerkiksi Ruotsissa indeksointi on osoittautunut hankalaksi, vaikka sen tekemiseen on valjastettu tuomioistuinharjoittelua suorittavat notaarit. Indeksoinneissa on säännönmukaisesti havaittu puutteita, niiden toteuttamistavat eivät ole olleet yhtenäisiä ja joissain tapauksissa indeksointi on jätetty kokonaan tekemättä.⁹² Nämä ongelmat on Suomessa vähintäänkin tunnistettava ennen uudistuksen voimaantuloa, jotta niihin kyetään tarpeen mukaan reagoimaan.

Kärjäoikeudessa tehdyttä kuva- ja äänitallenteelta vastaanotettava suullinen todistelu voidaan esittää pääkäsittelyssä kokonaan tai osittain viittaamalla siihen, jos hovioikeus harkitsee sen soveliaaksi asian laatu ja siinä esitettävän suullisen todistelun määrä huomioon ottaen. Hovioikeus perehtyy viittaamalla esitettyyn suulliseen todisteluun asianosaisten ja yleisön läsnä olematta (OK 26:15a.3). Kuva- ja äänitallennetta ei siis esitetä pääkäsittelyssä siltä osin, kun siihen on viitattu. Kärjäoikeudessa kuulustellun henkilön lisäkuulusteleminen on kuitenkin mahdollista, vaikka hänen esittämänsä kertomus esitettäisiin hovioikeuden pääkäsittelyssä viittaamalla siihen. Hovioikeuden tulee viittausmenettelyä soveltaessaan ottaa huomioon keskitysperiaate ja noudattaa soveltuvien osin pääkäsittelyn yhtäjaksoisuutta koskevia säännöksiä (OK 6:5).⁹³ Näin ollen pääkäsittelyä ei keskeytetä tai lykätä siksi aikaa, kun hovioikeus perehtyy viittaamalla esitettyyn suulliseen todisteluun, vaan se jatkuu asianosaisten ja yleisön läsnä olematta.

Viittausmenettelyn soveltamisen edellytyksenä on siis se, että tuomioistuin katsoo menettelyn soveliaaksi. Soveliasuusharkinnassa tulee uudistuksen esitöiden mukaan kiinnittää huomiota erityisesti menettelytavalla saavutettaviin prosessitaloudellisiin hyötyihin. Huomioon tulee ottaa myös asianmukaisen käsittelyn ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset.⁹⁴

⁹¹ Ks. alaviitteessä 89 mainitut kärjäoikeuksien lausunnot.

⁹² SOU 2012:93, s. 58.

⁹³ HE 133/2021 vp, s. 76.

⁹⁴ HE 133/2021 vp, s. 76; PeVL 43/2021 vp, s. 3.

Viittausmenettely voidaan katsoa soveliaaksi esimerkiksi silloin, kun toimitettava pääkäsitteily on pitkä. Sen sijaan lyhyehköissä (vain joitakin tunteja kestävässä) pääkäsitteilyissä viittaaminen ei ole tarkoituksenmukaista. Myös suullisen todistelun ymmärtämisen kannalta voi joskus olla tärkeää, että asianosaiset ovat läsnä todistelua vastaanottaessa ja voivat kiinnittää tuomioistuimen jäsenten huomion merkityksellisiin seikkoihin. Vaikka päätäntävalta viittausmenettelyn käyttämisestä on hovioikeudella, ja se voi tehdä ratkaisun myös viran puolesta, sen on otettava harkinnassaan huomioon myös asianosaisten näkemykset.⁹⁵

Perustuslakivaliokunta nosti viittausmenettelyn esille videotallenneuudistusta koskevassa lausunnossaan. Valiokunnan mukaan viittausmenettely kaventaa jonkin verran oikeudenkäynnin julkisuuden toteutumista.⁹⁶ Uudistuksen esitöiden mukaan julkisuutta kaventava vaikutus jää kuitenkin vähäiseksi, sillä ehdotuksen mukaan viittausmenettely on käytössä vain pienessä osassa hovioikeuden pääkäsitteilyjä. Pääsääntönä on siten edelleen julkinen oikeudenkäynti. Lisäksi asianosaisilla on mahdollisuus saada tieto suullisesta todistelusta seuraamalla sen esittämistä kärjäoikeudessa taikka pyytämällä siitä tehty kuva- ja äänitallenne nähtäväksi tuomioistuimessa taikka tilaamalla tallenteen äänestä kopio. Kuva- ja äänitallenteen ollessa julkinen myös yleisöllä on vastaavat oikeudet.⁹⁷ Selvää on myös se, että muutoksenhakutuomioistuimen jäsenet perehtyvät suulliseen todisteluun yhtä huolellisesti riippumatta siitä, katsovatko he tallenteen julkisessa oikeudenkäynnissä vai asianosaisten ja yleisön läsnä olematta.⁹⁸ Tallenteiden katsomisen ilman asianosaisia ja yleisöä voidaan mielestäni ajatella jopa parantavan tuomareiden edellytyksiä perehtyä todisteluun, sillä tällöin tuomari voi keskittyä todistelun seuraamiseen ilman ulkopuolisia häiriötekijöitä. Myöskään perustuslakivaliokunta ei pitänyt viittaamisen julkisuutta kaventavaa vaikutusta esteenä lakiehdotuksen käsittelemiselle tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä.⁹⁹

Kaiken kaikkiaan viittausmenettelyn vaikutus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin jäänee positiiviseksi, sillä menettelyn voidaan katsoa vähentävän asianosaisille aiheutuvia

⁹⁵ HE 133/2021 vp, s. 76.

⁹⁶ PeVL 43/2021 vp, s. 3.

⁹⁷ HE 133/2021 vp, s. 98.

⁹⁸ HE 133/2021 vp, s. 22.

⁹⁹ PeVL 43/2021 vp, s. 4. Perustuslakivaliokunta esitti kuitenkin lakivaliokunnalle kehotuksen harkita säännöksen sanamuodon täsmentämistä. Ks. PeVL 43/2021 vp, s. 3.

oikeudenkäyntikuluja ja nopeuttavan asioiden käsittelyä hovioikeudessa.¹⁰⁰ Kaikkein laajimmissa jutuissa viittausmenettelyn hyödyntäminen voisi uudistuksen esitöiden mukaan lyhentää asianosaisilta suullisen todistelun vastaanottamisen seuraamiseen kuluvaa aikaa jopa kymmenillä istuntopäivillä. Tämä vähentäisi huomattavasti myös oikeudenkäyntikulujen määrää, sillä asianosaiset ja heidän avustajansa eivät olisi läsnä kuva- ja äänitallennetta katsottaessa.¹⁰¹ Myös Ruotsissa viittausmenettelyn on arvioitu tehostaneen prosessia ja vähentäneen todistelusta asianosaisille aiheutuvaa vaivaa.¹⁰²

2.4 Videotallenneuudistuksen suhde perus- ja ihmisoikeuksiin

2.4.1 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti

Perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan videotallenneuudistuksessa ehdotettu sääntely on merkityksellistä erityisesti perustuslain 21 §:n mukaisen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta.¹⁰³ Pykälän 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Pykälän 2 momentin mukaan käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.¹⁰⁴ Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on turvattu myös EIS 6 artiklassa ja KP-sopimuksen 14 artiklassa. Kyseisissä artikloissa rikoksesta syytetyille taatut oikeudet ovat myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöitä.

EIT on ratkaisukäytännössään linjannut, että todistelukysymykset, kuten todistelun vastaanottamistapa on ratkaistava lähtökohtaisesti jäsenvaltioiden omalla lainsäädännöllä, ja EIT:n toimivaltaan kuuluu sen ratkaiseminen, onko oikeudenkäynti ollut kokonaisuudessaan

¹⁰⁰ HE 133/2021 vp, s. 24 ja 98.

¹⁰¹ Ks. HE 133/2021 vp, s. 23–24.

¹⁰² Ks. Prop. 2015/16:39, s. 50–53.

¹⁰³ PeVL 43/2021 vp, s. 2.

¹⁰⁴ Pykälän luetteloa ei ole tarkoitettu tyhjennettäväksi. HE 309/1993 vp, s. 74; PeVL 39/2021 vp, s. 2.

oikeudenmukainen. Todistelun vastaanottamistavalla on toki merkityksensä tässä arvioinnissa.¹⁰⁵ Myös muutoksenhakumenettelyn järjestämiselle on jätetty melko laaja kansallinen harkintavalta.¹⁰⁶

EIT ei ole antanut ratkaisuja videotallenneuudistuksen mukaisen todistelumenettelyn suhteesta EIS 6 artiklaan, vaikka samankaltaista menettelyä on sovellettu Ruotsissa vuodesta 2008 lähtien.¹⁰⁷ Eduskunnan perustuslakivaliokunta on kuitenkin jo vuonna 2014 korostanut tarvetta oikeudenkäyntien videoimiselle. Perustuslakivaliokunta totesi, että videoimisella voitaisiin oikeusturvaa vaarantamatta jouduttaa asian käsittelyä, keskittää todistajien kuuleminen alioikeusvaiheeseen, vähentää käräjäoikeudessa kuultujen todistajien uudelleen kuulemista ja säästää siten kaikkien osapuolten aikaa ja vaivaa.¹⁰⁸ Vähäisten poikkeuksien säätäminen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöihin on myös perustuslain esitöiden mukaan mahdollista, kunhan poikkeukset eivät muuta kyseisten oikeusturvatakeiden asemaa pääsääntönä tai yksittäisessä tapauksessa vaaranna yksilön oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.¹⁰⁹

2.4.2 Kontradiktorinen periaate ja rikosasian vastaajan oikeus tulla kuulluksi muutoksenhakutuomioistuimessa

Uudistuksen kannalta merkittävimpinä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöinä voidaan pitää kontradiktorista periaatetta ja rikosasian vastaajalle turvattuja oikeuksia. Kontradiktorisen periaatteen eli kuulemisperiaatteen mukaan asiaa ei saa ratkaista kuulematta kaikkia asianosaisia (*audiatur et altera pars*). Asianosaisille on siten varattava tilaisuus lausua asiasta ja siinä esitetyistä todisteista. Todistelun kohdalla kontradiktorisesta periaatteesta seuraa, että asianosaisille on tarjottava riittävä mahdollisuus esittää omaa näyttöä ja kommentoida muiden asianosaisten esittämää näyttöä (vastakuulustelu-oikeus).¹¹⁰ Kontradiktorisuutta voidaan pitää yhtenä keskeisimmistä todistelun kulkua ohjaavista periaatteista.¹¹¹

¹⁰⁵ HE 133/2021 vp, s. 91.

¹⁰⁶ Ks. esim. tuomio 13.2.2001, *Krombach v. Ranska*, 29731/96, kohta 96.

¹⁰⁷ HE 133/2021 vp, s. 92.

¹⁰⁸ PeVL 20/2014 vp, s. 3.

¹⁰⁹ HE 309/1993 vp, s. 74.

¹¹⁰ Tapanila 2019, s. 13 ja 21; Virolainen – Vuorenperä 2021, s. 130.

¹¹¹ Ks. Pölönen – Tapanila 2015, s. 40; Virolainen – Vuorenperä 2021, s. 123.

EIT on ottanut oikeuskäytännössään kantaa rikosasian vastaajan oikeuteen tulla kuulluksi muutoksenhakutuomioistuimessa tilanteessa, jossa alioikeudessa on järjestetty suullinen käsittely. EIT on katsonut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttävän, että syytetylle turvataan oikeus osallistua ja tulla henkilökohtaisesti kuulluksi vähintään yhdessä oikeusasteessa. EIS 6 artikla ei kuitenkaan edellytä suullisen käsittelyn järjestämistä muutoksenhakutuomioistuimessa, mikäli muutoksenhaku koskee vain oikeuskysymyksen ratkaisemista. Jos muutoksenhakutuomioistuin voi tehdä uuden arvion syyllisyyskysymyksestä, asiaa ei kuitenkaan voi ratkaista arvioimatta suoraan vastaajan henkilökohtaisesti esittämää näyttöä.¹¹² Esimerkiksi tapauksessa *Gómez Olmeda v. Espanja* muutoksenhakutuomioistuin oli ratkaissut rikosasian suullista käsittelyä toimittamatta ja arvioinut näyttöä alioikeuden istunnossa tehdyttä videotallenteelta. Alioikeudesta poiketen muutoksenhakutuomioistuin oli katsonut syytteen näytetyksi. EIT katsoi, että asiassa oli loukattu EIS 6 artiklaa. Muutoksenhakutuomioistuimen olisi pitänyt kuulla vastaajaa henkilökohtaisesti ja välittömästi, sillä kyse oli näytön ja vastaajan syyllisyyden arvioimisesta. Tallenteen katsominen ei korvannut henkilökohtaista kuulemistä eikä tarkoittanut sitä, että muutoksenhakutuomioistuin olisi ollut samassa asemassa näytön arvioinnin suhteen kuin alioikeus.¹¹³

Kontradiktorinen periaate liittyy myös syytetyn vastakuulustelu-oikeuteen. EIS 6(3) artiklan d alakohdan mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat. Tämä oikeus sisältyy myös perustuslain 21 §:ssä turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksiin.¹¹⁴ EIT on oikeuskäytännössään linjannut, että kaikki syytetyn syyllisyyttä tukevat todisteet on lähtökohtaisesti esitettävä julkisessa oikeudenkäynnissä syytetyn läsnä ollessa. Tästä voidaan kuitenkin poiketa edellyttäen, että poikkeukset eivät loukkaa syytetyn EIS 6(3) artiklan mukaisia puolustautumisoikeuksia.¹¹⁵

¹¹² Ks. esim. tuomio 18.10.2006, *Hermi v. Italia*, 18114/02, kohdat 58–64; tuomio 2.11.2010, suuri jaosto, *Sakhnovskiy v. Venäjä*, 21272/03, kohta 96; tuomio 15.1.2015, *Chopenko v. Ukraina*, 17735/06, kohta 64. Ks. myös HE 133/2021 vp, s. 92.

¹¹³ Ks. tuomio 29.3.2016, *Gómez Olmeda v. Espanja*, 26922/14, kohdat 35 ja 37–39. Ks. myös HE 133/2021 vp, s. 93.

¹¹⁴ HE 309/1993 vp, s. 74; PeVL 39/2021 vp, s. 2.

¹¹⁵ Ks. esim. tuomio 15.12.2011, suuri jaosto, *Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta*, 26766/05 ja 22228/06, kohta 118; tuomio 15.12.2015, suuri jaosto, *Schatschaschwili v. Saksa*, 9154/10 kohta 105; tuomio 23.3.2016, suuri jaosto, *Blokhin v. Venäjä*, 47152/06, kohta 200.

Videotallenneuudistus ei kuitenkaan merkitse hovioikeuden pääkäsittelyistä tai korkeimman oikeuden suullisista käsittelyistä luopumista. Rikosasian vastaajalla on edelleen mahdollisuus ajaa asiaansa suullisesti muutoksenhakutuomioistuimessa, kohdata tuomarit ja lausua kaikesta esitettävästä todistelusta, vaikka suullinen todistelu otetaankin vastaan kärjäoikeudessa tehdyttä tallenteelta.¹¹⁶ Muutoksenhakutuomioistuin tekee jatkossakin EIT:n edellyttämällä tavalla arvionsa vastaajan henkilökohtaisesti esittämästä kertomuksesta, sillä kuva- ja äänitallenteelta ilmenee, mitä vastaaja on henkilökohtaisesti ja välittömästi kärjäoikeuden pääkäsittelyssä kertonut, ja hovioikeuden arvio perustuu tähän samaan kertomukseen. Lisäksi vastaajan lisä- tai uudelleenkuuleminen on mahdollista, jos oikeudenmukainen oikeudenkäynti sitä edellyttää.¹¹⁷ Esimerkiksi syytetyn vastakuulustelu-oikeuden turvaaminen voi joissain tapauksissa edellyttää uudelleenkuulustelun järjestämistä hovioikeudessa.

On tärkeä huomioida, että rikosasian vastaajan keskeisiin prosessuaalisiin oikeuksiin kuuluu kuulluksitulemisoikeuden lisäksi myös oikeus vaieta. On mahdollista, että vastaaja haluaa saman oikeudenkäynnin aikana käyttää molempia näistä oikeuksistaan. Vastaaja saattaa esimerkiksi kärjäoikeudessa käyttää vaikenemisoikeuttaan, mutta aktivoitua syyksilukevan tuomion jälkeen ja vaatia valituksessaan, että hovioikeus järjestää asiassa pääkäsittelyn ja antaa hänelle mahdollisuuden käyttää suullista puhevaltaansa.¹¹⁸ Huplin mukaan hovioikeuden on tällöin toimitettava suullinen pääkäsittely syytetyn perus- ja ihmisoikeuksien ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamiseksi.¹¹⁹ Videotallenneuudistuksen mukaisessa menettelyssä vastaajan aktivoituminen kärjäoikeusvaiheen jälkeen johtaa nähdäkseni siihen, että vastaajaa on kuultava henkilökohtaisesti hovioikeudessa. Kyse ei kuitenkaan ole lisä- tai uudelleenkuulemisesta, vaan eräänlaisesta poikkeuksesta videotallenneuudistuksen mukaiseen menettelyyn.¹²⁰

¹¹⁶ HE 133/2021 vp, s. 93.

¹¹⁷ HE 133/2021 vp, s. 93–94.

¹¹⁸ Hupli 2011, s. 228–229.

¹¹⁹ Ks. Hupli 2011. Tätä näkemystä puoltavat Huplin mukaan syyttömyysolettama, vastaajan itsekriminointisuoja ja se seikka, ettei rikosprosessissa sovelleta preklusiota hovioikeudessa. Näkemystä voidaan perustella myös hovioikeuden puolueettomuusvelvollisuudella ja prosessiekonomian periaatteella. Ainut pääkäsittelyn toimittamista vastaan puhuva argumentti on riski oikeudenkäynnin painopisteen siirtymisestä hovioikeuteen. Aineellista totuutta ja asianosaisten oikeusturvaa on Huplin mukaan kuitenkin pidettävä tärkeämpinä tavoitteina kuin oikeudenkäynnin ihanteellisen painopisteen saavuttamista.

¹²⁰ Hovioikeudessa ensimmäistä kertaa vastaanotetusta suullisesta todistelusta ei kuitenkaan tehdä kuva- ja äänitallennetta. Ks. HE 133/2021 vp, s. 46–47.

2.4.3 Oikeudenkäynnin julkisuus ja todistajien yksityiselämän suoja

Oikeudenkäynnin julkisuus on yksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöistä (PL 21.2 § ja EIS 6(1) artikla).¹²¹ Julkisuusperiaatteesta säädetään tarkemmin perustuslain 12.2 §:ssä, jonka mukaan viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto tällaisesta julkisesta asiakirjasta tai tallenteesta. Perustuslakivaliokunta on todennut, että oikeudenkäynnissä julkisuusintressi on vieläkin vahvempi kuin viranomaistoiminnassa yleensä.¹²² Myös EIT on ratkaisukäytännössään korostanut julkisuuden olevan yksi demokraattisen yhteiskunnan peruseriaateista.¹²³ Kuten muutkin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijät, oikeudenkäynnin julkisuus ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan siihen voidaan säätää poikkeuksia, kunhan ne eivät muuta julkisuuden asemaa pääsääntönä tai vaaranna yksilön oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.¹²⁴

Osana videotallenneuudistusta muutetaan oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 13 §:ää. Muutetun pykälän mukaan käräjäoikeudessa tehdystä kuva- ja äänitallenteesta voidaan antaa tieto ainoastaan luovuttamalla tallenne tuomioistuimessa nähtäväksi. Kopiota tallenteesta ei siis missään tilanteessa luovuteta katsottavaksi tuomioistuimen ulkopuolella.¹²⁵ Muutos ei kuitenkaan käytännössä merkitse minkäänlaista muutosta nykytilaan, sillä kopion luovuttaminen tallenteesta edellyttää nykysääntelyinkin mukaan sitä, ettei luovuttamisella voida loukata videolla esiintyvän henkilön yksityisyyden suojaa. Tallenteen luovuttaminen tuleekin kyseeseen lähinnä silloin, kun se sisältää kuvaa esimerkiksi rakennuksista tai muista esineistä.¹²⁶

Videotallenneuudistuksen myötä oikeudenkäynnin julkisuuden voidaan katsoa kaventuvan jonkun verran ensinnäkin silloin, kun suullinen todistelu esitetään muutoksenhakutuomioistuimessa

¹²¹ Julkisuusperiaate on turvattu myös KP-sopimuksen 14(1) artiklassa ja EU:n perusoikeuskirjan 47(2) artiklassa.

¹²² PeVL 43/1998 vp, s. 7; PeVL 31/2005 vp, s. 4.

¹²³ Ks. esim. tuomio 4.6.2020, Boshkoski v. Pohjois-Makedonia, 71034/13, kohta 39; tuomio 12.7.2001, Malhous v. Tšekin tasavalta, 33071/96, kohta 55.

¹²⁴ HE 309/1993 vp, s. 74.

¹²⁵ Kuva- ja äänitallenteen *äänestä* voidaan kuitenkin jatkossakin antaa kopio. Ks. HE 133/2021 vp, s. 86.

¹²⁶ HE 13/2006 vp, s. 49.

viittaamalla siihen.¹²⁷ Toisena uudistuksen julkisuutta kaventavana muutoksena voidaan pitää sitä, että tallenteiden säilytysaika lyhenee melko paljon. Uudistuksen myötä suullisesta todistelusta tehty kuva- ja äänitallenne säilytetään ainoastaan 30 päivää asian lainvoimaisesta ratkaisemisesta (OK 22:10), kun nykyään tehtävien äänitallenteiden vastaava säilytysaika on vähintään kuusi kuukautta. Uudistuksen esitöiden mukaan säilytysajan lyhentämisellä ei kuitenkaan ole juurikaan merkitystä oikeudenkäynnin julkisuuden kannalta, sillä asian kannalta ratkaiseva suullinen todistelu ja siitä tehty arviointi ilmenevät tuomioistuimen ratkaisun perusteluista. Lyhentämistä on esitöissä perusteltu myös pyrkimyksellä turvata kuultavien henkilöiden yksityiselämän ja henkilötietojen suoja.¹²⁸

Tarkasteltaessa käräjäoikeudessa tehtyjä videotallenteita suhteessa oikeudenkäynnin julkisuuteen onkin otettava huomioon myös tallenteilla esiintyvien henkilöiden yksityisyyden suoja.¹²⁹ EIT on ratkaisukäytännössään linjannut, että sopimusvaltioiden on järjestettävä oikeudenkäyntinsä niin, ettei todistajien oikeus yksityisyyteen vaarannu perusteettomasti.¹³⁰ Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain esitöissä on korostettu videotallenteilla esiintyvien henkilöiden yksityisyyden suojaa ja todettu, ettei tällaisen aineiston luovuttamista tuomioistuimen ulkopuolelle voida pitää oikeudenkäynnin julkisuusperiaatteen toteutumisen kannalta tarpeellisena.¹³¹ Todistajien yksityiselämän suojaamisen tarvetta korostaa myös se seikka, että todistaminen oikeudenkäynnissä on velvollisuus, josta ei lähtökohtaisesti voi kieltäytyä (OK 17:9.1). Todistajalla ei myöskään ole oikeutta kieltäytyä kuva- ja äänitallenteen tekemisestä. Lisäksi on huomioitava, että todistajien on puhuttava totta myös itsensä kannalta haitallisista, kiusallisista tai ikävistä asioista, eivätkä he useinkaan itse hyödy oikeudenkäynnin lopputuloksesta millään tavalla.¹³²

Todistajien ja todistelutarkoituksessa kuultavien henkilöiden yksityisyyden suojan turvaaminen on videotallenneuudistuksen esitöiden mukaan tärkeää myös siksi, että pelko kuva- ja äänitallenteen

¹²⁷ Ks. viittausmenettelystä ja oikeudenkäynnin julkisuudesta edellä alaluku 2.4.2.

¹²⁸ HE 133/2021 vp, s. 98.

¹²⁹ Yksityiselämän suoja perus- ja ihmisoikeutena on turvattu muun muassa PL 10 §:ssä ja EIS 8 artiklassa.

¹³⁰ Ks. esim. tuomio 3.4.2012, suuri jaosto, Van der Heijden v. Alankomaat, 42857/05, kohta 76.

¹³¹ HE 13/2006 vp, s. 49.

¹³² Ks. HE 133/2021 vp, s. 85.

leviämisestä on omiaan vaikuttamaan negatiivisesti todistajan kykyyn esittää kertomuksensa vapaasti ja luontevasti.¹³³ Myös Ruotsissa huoli tallenteiden vuotamisesta internettiin nousi esille ennen EMR-uudistuksen voimaantuloa. Tämä pelko on kuitenkin osoittautunut turhaksi, sillä tallenteita on ladattu nettiin vain joissakin yksittäistapauksissa, ja tällöinkin tallenteella esiintyneen henkilön omasta aloitteesta. Ylipäättään kiinnostus tallenteisiin tutustumiseen on ollut Ruotsissa melko vähäistä.¹³⁴

Yhteenvedona voidaan todeta, että videotallenneuudistus ei estä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista. Punnittaessa uudistusta suhteessa oikeudenmukaisen oikeudenkäyntiin ja muihinkin perusoikeuksiin on otettava huomioon myös uudistuksen tavoite parantaa muutoksenhakutuomioistuimen käytettävissä olevan todistelun laatua ja säästää muutoksenhausta aiheutuvia kustannuksia ja vaivaa.¹³⁵ Uudistuksen voidaankin nähdä parantavan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja perustuslain 6.1 §:n mukaisen yhdenvertaisuuden toteutumista esimerkiksi madaltamalla oikeudenkäyntiin ja muutoksenhakuun liittyvää kuluriskiä ja lisäämällä siten tosiasiallisia muutoksenhakumahdollisuuksia etenkin riita-asioissa (*access to justice*).¹³⁶ Olenkin samaa mieltä uudistuksen esitöiden kanssa siitä, ettei oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksiä ole tarkoituksenmukaista tulkita niin tiukasti, ettei niistä olisi mahdollista joustaa luotettavamman näyttöratkaisun saavuttamiseksi ja oikeusturvan parantamiseksi.

2.5 En modernare rättegång – Ruotsissa toteutettu vastaava uudistus

Koska tutkielmassa vertaillaan videotallenneuudistuksen tavoitteita ja vaikutuksia Ruotsissa toteutettuun vastaavaan uudistukseen, on tarpeellista käydä lyhyesti läpi kyseistä uudistusta ja sen taustalla vaikuttaneita muutostarpeita ja tavoitteita. Ruotsissa suullinen todistelu on vastaanotettu pääsääntöisesti kuva- ja äänitallenteelta vuodesta 2008 alkaen, jolloin tuli voimaan EMR-uudistuksen ensimmäinen vaihe. Uudistus toteutettiin pääosin oikeudenkäymiskaareen

¹³³ HE 133/2021 vp, s. 85.

¹³⁴ Levén – Wersäll 2011, s. 20. Ruotsin EMR-uudistusta käsitellään tarkemmin alaluvussa 2.5.

¹³⁵ HE 133/2021 vp, s. 96.

¹³⁶ Ks. HE 133/2021 vp, s. 26. Kuluriskin pieneneminen korostuu erityisesti niissä asioissa, joissa todistelu esitetään muutoksenhakutuomioistuimessa viittaamalla siihen.

(*rättegångsbalk* (740/1942)) ja tuomioistuinlakiin (*lag* (1996:242) *om domstolsärenden*) tehdyillä muutoksilla.¹³⁷

Uudistuksen tavoitteena oli ensinnäkin nykyaikaistaa oikeudenkäyntimenettelyä ja varmistaa oikeuslaitoksen kyky vastata modernin yhteiskunnan vaatimuksiin. Modernimpaa menettelyä pyrittiin toteuttamaan lisäämällä videoneuvottelujen käyttöalaa ja siirtymällä menettelyyn, jossa kärjäoikeudessa videoitu suullinen todistelu vastaanotetaan tallenteelta hovioikeudessa. Toiseksi uudistuksen tavoitteena oli muuttaa hovioikeusmenettelyä niin, että hovioikeus voi keskittyä kärjäoikeuden ratkaisun oikeellisuuden varmistamiseen.¹³⁸ Erimielisyyksien ratkaiseminen ensisijaisesti kärjäoikeudessa nähtiin keinona edistää oikeusvarmuutta, joustavoittaa hovioikeusprosessia ja parantaa oikeudenkäyntien saatavuutta.¹³⁹ Muita uudistuksen tavoitteita olivat oikeusturvan vahvistaminen, asianosaisten roolin ja vastuun korostaminen jutun ajamisessa sekä hovioikeusprosessin tehostaminen.¹⁴⁰ Osana uudistusta myös valituslupajärjestelmä uudistettiin niin, että valituslupaa (*prövningstillstånd*) alettiin edellyttää yhä laajemmin valitettaessa kärjäoikeudesta hovioikeuteen.¹⁴¹ Ruotsin valituslupajärjestelmä vastaakin nykyisin monilta osin Suomen jatkokäsittelylupajärjestelmää.¹⁴²

Tutkielman aiheen kannalta keskeisin mainituista uudistuksista on tietenkin suullisen todistelun videoimisen käyttöönotto. Videoimiseen siirtymistä perusteltiin pitkälti samoilla argumenteilla, jotka ovat nousseet esille myös Suomessa videotallenneuudistuksen yhteydessä. Ruotsissa toteutettu uudistus onkin toiminut tärkeänä esimerkkinä ja vertailukohtana videotallenneuudistusta valmisteltaessa.¹⁴³ EMR-uudistusta koskevan hallituksen esityksen mukaan suullisen todistelun videoiminen mahdollistaa hovioikeuden uusintakuulustelujen vähentämisen huonontamatta kuitenkin hovioikeuden mahdollisuuksia arvioida todistelua. Videoimisen arvioitiin oikeastaan

¹³⁷ SOU 2012:93, s. 11. Ks. myös HE 133/2021 vp, s. 47. Uudistus tuli voimaan 1.11.2008.

¹³⁸ Prop. 2004/05:131, s. 1 ja 78–79. Ks. myös SOU 2012:93, s. 11.

¹³⁹ Prop. 2004/05:131, s. 82.

¹⁴⁰ Prop. 2004/05:131, s. 1 ja 78–79. Ks. myös SOU 2012:93, s. 11; HE 133/2021 vp, s. 47. Uudistuksen taustalla on usean vuoden kehittämistyö, jonka tavoitteena on ollut muun muassa tuomioistuinten toiminnan tehostaminen ja sopeuttaminen teknologian kehitykseen. Prop. 2004/05:131, s. 78–79.

¹⁴¹ Prop. 2004/05:131, s. 1.

¹⁴² HE 133/2021 vp, s. 47.

¹⁴³ Ks. tarkemmin edellä alaluku 2.1.2.

parantavan hovioikeuden suorittaman näytön arvioinnin luotettavuutta, sillä lähempänä tapahtumia annetun kertomuksen katsottiin usein vastaavan hovioikeudessa toistettua kertomusta paremmin todistajan todellisia havaintoja.¹⁴⁴

Uudistuksen mukaisessa menettelyssä kärjäoikeudessa todistelutarkoituksessa annetusta kertomuksesta tehdään ääni- ja kuvatalenne, jollei tallenteen tekemistä vastaan ole erityisiä syitä (RB 6:6.1). Erityinen syy on käsillä esimerkiksi silloin, jos tallenteen tekeminen haittaa tapauksen tutkintaa tai heikentää todistelun laatua.¹⁴⁵ Kuva- ja äänitallenteen tekemisestä voidaan luopua myös siinä tapauksessa, jos sen tekeminen ei teknisistä syistä poikkeuksellisesti onnistu tai jos tekniikkaa ei ole käytettävissä.¹⁴⁶ Jos kertomuksesta ei tehdä kuva- ja äänitallennetta, se äänitetään tai kirjataan pöytäkirjaan siinä laajuudessa kuin kertomuksella voidaan olettaa olevan merkitystä asiassa (RB 6:6.2). Tuomioistuimien päätetään, miten kuulustelu tallennetaan, eikä tallenteen tekeminen edellytä kuulusteltavan suostumusta.¹⁴⁷

Suullinen todistelu otetaan hovioikeuden pääkäsittelyssä vastaan kärjäoikeudessa tehdyiltä videotallenteelta. Videotallenteen ollessa käytettävissä suullista todistelua voidaan ottaa hovioikeudessa uudelleen vastaan vain, mikäli kuulusteltavalle on tarpeen esittää lisäkysymyksiä tai jos siihen on erityinen syy. Dispositiivisissa riita-asioissa edellytetään lisäksi, että jompikumpi asianosainen pyytää todistelun vastaanottamista uudelleen. (RB 35:13.1). Lisäkuulustelu (*tilläggsförhör*) voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, jos asiassa tulee ilmi uutta tietoa, jota koskien on tarpeen esittää kuulustellulle lisäkysymyksiä.¹⁴⁸ Uudelleenkuulustelu (*omförhör*) voidaan sen sijaan suorittaa lähtökohtaisesti vain silloin, jos kuva- ja äänitallenteen toistaminen ei ole teknisistä syistä mahdollista tai jos sen toistaminen on jostain syystä sopimatonta tai

¹⁴⁴ Prop. 2004/05:131, s. 106–107. Ks. myös DS 2001:36, s. 95–101.

¹⁴⁵ Prop. 2004/05:131, s. 228. Esitöiden mukaan tallenteen tekemisen voidaan katsoa heikentävän todistelun laatua esimerkiksi silloin, jos kuultava kokee tallenteen tekemisen niin vaikeana ja yksityisyyttään loukkaavana, että sen voidaan perustellusti olettaa vaikuttavan negatiivisesti hänen kertomukseensa ja siten heikentävän todistelun laatua. Tällainen tilanne lienee kuitenkin hyvin harvinainen, sillä esitöiden mukaan mahdollisuus luopua ääni- ja kuvatallenteen tekemisestä yksityisyydensuojan nojalla on hyvin rajoitettu.

¹⁴⁶ Prop. 2004/05:131, s. 228–229.

¹⁴⁷ Prop. 2004/05:131, s. 229.

¹⁴⁸ Ks. DS 2001:36, s. 113; Levén – Wersäll 2011, s. 21–22. Tilanteet, joissa kuva- ja äänitallenteen käyttäminen ei ole teknisistä syistä onnistunut, ovat kuitenkin olleet harvinaisia. SOU 2012:93, s. 60–61.

tarpeetonta.¹⁴⁹ Vuonna 2012 julkaistun EMR-uudistusta koskevan arvioinnin mukaan lisä- ja uudelleenkuulemiset ovat olleet harvinaisia.¹⁵⁰

Todisteet voidaan esittää hovioikeuden pääkäsittelyssä myös viittaamalla (*hänvisningsmetod*), jos tuomioistuimien katsoo sen aiheelliseksi (RB 43:8 sekä riita-asioiden osalta RB 50:19 ja rikosasioiden osalta RB 51:19). Viittausmenettelyä voidaan käyttää esimerkiksi silloin, jos se helpottaa oikeudenkäyntiaineiston ymmärtämistä tai tehostaa prosessia.¹⁵¹ Vuonna 2016 viittausmenettelyä koskevia säännöksiä selvennettiin. Selventämisen taustalla oli tavoite lisätä menettelyn käyttöä, sillä sen hyödyntäminen oli jäänyt tavoiteltua vähäisemmäksi. Viittausmenettelyllä on arvioitu olevan useita etuja etenkin laajoissa ja monimutkaisissa asioissa, sillä viittaamisen on katsottu tehostavan prosessia, vähentävän asianosaisille aiheutuvaa vaivaa ja lyhentävän pääkäsittelyjen kestoa.¹⁵²

EMR-uudistuksen on yleisesti katsottu saavuttaneen tavoitteensa oikeudenkäyntimenettelyn nykyaikaistamisessa. Suullisen todistelun vastaanottaminen kuva- ja äänitallenteelta on toiminut pääsääntöisesti hyvin, ja tallenteita on hyödynnetty paljon.¹⁵³ Uusi teknologia on helpottanut tuomioistuimien työskentelyä, ja tallenteiden tekemiseen ja toistamiseen käytettävä tekniikka on toiminut pääsääntöisesti ongelmitta. Myös tallenteiden laatu on ollut hyvä.¹⁵⁴ Lisäksi todistajien ja rikosten asianomistajien asema on parantunut, kun heidän ei ole enää tarvinnut tulla entisessä määrin kuultaviksi muutoksenhakutuomioistuimeen.¹⁵⁵ Uudistus on onnistunut myös tavoitteessaan siirtää oikeudenkäynnin painopistettä käräjäoikeuteen, mikä on puolestaan luonut paremmat edellytykset tehokkaalle ja varmalle oikeudenkäynnille.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Levén – Wersäll 2011, s. 21.

¹⁵⁰ SOU 2012:93, s. 243. Ks. myös Levén – Wersäll 2011, s. 22–23. Eryteisesti uudelleenkuulemisesta koskevat ehdotukset ovat olleet hyvin harvinaisia. Lisäkuuleminen on ollut jonkin verran yleisempää. Useissa tapauksissa asianosainen on kuitenkin luopunut esittämästään lisäkuulustelupyynnöstä kuva- ja äänitallenteen esittämisen jälkeen huomattuaan, että kaikki olennaiset kysymykset onkin jo esitetty käräjäoikeudessa.

¹⁵¹ Prop. 2004/05:131, s. 245; Prop. 2015/16:39, s. 50.

¹⁵² Ks. Prop. 2015/16:39, s. 50–53.

¹⁵³ SOU 2012:93, s. 243; Prop. 2015/16:39, s. 21. Ks. myös Levén – Wersäll 2011, s. 30.

¹⁵⁴ Prop. 2015/16:39, s. 20–21. Ks. myös Levén – Wersäll 2011, s. 19–20.

¹⁵⁵ SOU 2012:93, s. 262–263 ja 265–266; Prop. 2015/16:39, s. 20–23. Ks. myös Levén – Wersäll 2011, s. 30.

¹⁵⁶ SOU 2012:93, s. 262 ja 265–266; Prop. 2015/16:39, s. 23–24. Ks. myös Levén – Wersäll 2011, s. 30.

Suullisen todistelun vastaanottaminen videotallenteelta on vähentänyt peruutettujen pääkäsittelyjen määrää hovioikeuksissa huomattavasti. Vuonna 2012 peruutettujen pääkäsittelyjen määrä kaikissa asioissa oli 40 prosenttia pienempi kuin ennen uudistuksen voimaantuloa.¹⁵⁷ Hovioikeudessa todistelutarkoituksessa kuultavien asianomistajien ja todistajien määrä on niin ikään vähentynyt merkittävästi. Vuonna 2010 kuulusteltujen henkilöiden määrä oli enää noin 9 prosenttia siitä, mitä se oli ennen uudistusta.¹⁵⁸ Hovioikeuksien pääkäsittelyjen kesto on sen sijaan pidentynyt uudistuksen myötä. Vuonna 2012 pääkäsittelyjen kesto oli rikosasioissa keskimäärin 0,4 tuntia ja riita-asioissa keskimäärin 1,9 tuntia pidempi verrattuna vuoteen 2008 (ennen uudistuksen voimaantuloa).¹⁵⁹ Vuonna 2022 rikosasioiden keskimääräinen käsittelyaika oli noin 0,5 tuntia pidempi kuin vuonna 2008. Riita-asioissa pääkäsittelyt olivat pidentyneet keskimäärin 1,4 tuntia vuoteen 2008 verrattuna.¹⁶⁰ Yksi syy pääkäsittelyjen keston pitenemiseen on se, että kuva- ja äänitallenteet katsotaan usein kokonaisuudessaan, mikä saattaa heijastella indeksoimisen vaikeutta.¹⁶¹

Vaikka EMR-uudistuksen vaikutuksia tarkastelemalla voidaan saada vihiä siitä, millaisia muutoksia videotallenneuudistuksen käyttöönotosta voi Suomessa seurata, niistä ei kuitenkaan voida vetää liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä, sillä suullisen todistelun tallentaminen kuva- ja äänitallenteelle oli vain yksi osa EMR-uudistusta, ja hovioikeusmenettelyä muutettiin uudistuksen yhteydessä monilta muiltakin osin. Näin ollen on vaikea erotella, mitkä edellä kuvatuista muutoksista ovat seurausta nimenomaan videoimisen käyttöönotosta. Se, millainen vaikutus Suomessa toteutettavalla uudistuksella tosiasiallisesti on hovioikeuden pääkäsittelyjen kestoon tai peruutettujen pääkäsittelyjen määrään, nähdäänkin vasta sitten, kun uudistus on tullut voimaan.

¹⁵⁷ Vuosien 2008 ja 2012 välillä peruutettujen pääkäsittelyjen määrä oli vähentynyt eniten perheasioissa (86 prosenttia). Muissa riita-asioissa määrä oli laskenut 77 prosenttia, rikosasioissa 28 prosenttia ja muissa asioissa 20 prosenttia. SOU 2012:93, s. 242.

¹⁵⁸ Vuonna 2008 (tammikuu-kesäkuu) kuulusteltujen asianomistajien ja todistajien määrä oli yhteensä 7080. Vuonna 2010 vastaava luku oli 646. DV 2010:3, liite 6.

¹⁵⁹ Vuonna 2008 (tammikuu-kesäkuu) rikosasioiden pääkäsittelyjen keskimääräinen kesto oli 3,5 tuntia ja vuonna 2012 3,9 tuntia. Riita-asioissa vastaavat luvut olivat 4,7 tuntia ja 6,6 tuntia. SOU 2012:93, s. 242.

¹⁶⁰ Domstolsstatistik 2022, taulukko 1.11.

¹⁶¹ Levén – Wersäll 2011, s. 23. Ks. myös HE 133/2021 vp, s. 52.

3 Todistusoikeudellisia lähtökohtia

3.1 Löydetty vai luotu totuus? – Aineellisen ja prosessuaalisen totuuden käsitteet

Suomalaisessa prosessioikeudessa todistelu rakentuu vapaan todistelun periaatteen varaan, ja todistusharkinnan tavoitteena on mahdollisimman luotettavan ja tosiasioita vastaavan näyttöratkaisun tekeminen. Näytön arvioimisessa on 2010-luvulla enenevässä määrin alettu hyödyntämään oikeuspsykologista tutkimustietoa. Oikeuspsykologinen näkökulma on otettu huomioon myös videotallenneuudistusta valmisteltaessa.¹⁶² Seuraavissa kolmessa alaluvussa avaan keskeisiä todisteluun ja näytön arvioimiseen liittyviä käsitteitä ja periaatteita, jotka auttavat hahmottamaan sitä todistusoikeudellista kehikkoa, johon videotallenneuudistuksen mukainen menettely asettuu.

Oikeudenkäynnissä totuudella tarkoitetaan sitä historiallista tapahtumien kulkua, josta todistelua pyritään esittämään. Historiallisella tapahtumankululla viitataan aineelliseen totuuteen, jonka selvittämistä on perinteisesti pidetty erityisesti rikosoikeudenkäynnin tavoitteena.¹⁶³ Esimerkiksi Tirkkonen on todennut, että rikosprosessissa tuomion mukaisen tosiseikaston on vastattava ulkoprosessuaalista tosiseikastoa. Tirkkosen mukaan aineellisen totuuden periaatteen toteutuminen on edellytys oikeudenmukaiseen ratkaisuun päätymiselle.¹⁶⁴ Aineellinen totuus voidaan katsoa saavutetuksi silloin, kun ratkaisun perustana olevat faktapremissit vastaavat todellisuudessa tapahtunutta.¹⁶⁵

Uudemmassa oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, ettei tuomion tosiseikaston ja prosessin ulkoisen, tosielämän tapahtumainkulun vastaavuudesta voida koskaan päästä täyteen varmuuteen.¹⁶⁶

¹⁶² Ks. HE 133/2021 vp; OMML 2020:20.

¹⁶³ Tirkkonen 1969, s. 24–25.

¹⁶⁴ Tirkkonen 1969, s. 25. Ks. myös Saranpää 2010, s. 24.

¹⁶⁵ Klami 2000, s. 19. Faktapremisseillä tarkoitetaan Klamin mukaan ratkaisun perustana olevia tosiasioita koskevia lausumia. Esimerkiksi jos joku todistusteema on riittävällä varmuudella toteennäytetty, varmuus kyseisen todistusteeman paikkansapitävyydestä on asetettava faktapremissinä ratkaisun perustaksi. Ks. Klami 2000, s. 16 ja 19.

¹⁶⁶ Saranpää 2010, s. 25. Ks. myös Pölönen – Tapanila 2015, s. 81; Marjosola 2021b, s. 46. Esimerkkejä tämänkaltaisesta ajattelusta on toki löydettävissä myös vanhemmasta oikeuskirjallisuudesta. Esimerkiksi Kaplan on jo vuonna 1968 julkaistussa artikkelissaan todennut, ettei absoluuttinen varmuus menneistä tapahtumista ole sen saavutettavampi kuin varmuus tulevaisuudesta. Mitä enemmän näyttöä jonkun menneen tapahtuman tueksi esitetään, sitä lähemmäs varmuutta todistusharkinnassa voidaan päästä. Absoluuttista varmuutta tosielämän tapahtumista tai esimerkiksi syytetyn syyllisyydestä ei Kaplanin mukaan voida kuitenkaan koskaan saavuttaa. Ks. Kaplan 1968, s. 1071.

Aineellista totuutta pidetäänkin nykyään melko vakiintuneesti ikään kuin oikeudenkäynnin ideaalina, jonka saavuttaminen ei koskaan ole täysin varmaa.¹⁶⁷ Esimerkiksi Pölönen on todennut, että ajatus aineellisen totuuden periaatteesta johtavana rikosprosessuaalisena periaatteena on ”harhaanjohtava”. Pölösen mukaan myös rikosasioissa onkin tarkoituksenmukaisempaa tavoitella akkusatorisessa¹⁶⁸ oikeudenkäynnissä esiin käyneiden seikkojen perusteella muodostuvaa prosessuaalista totuutta.¹⁶⁹

Julkista keskustelua oikeudenkäynnissä tavoiteltavan totuuden luonteesta ovat käyneet esimerkiksi Heinonen ja Lehtimaja 1980-luvun alussa. Heinonen on vuonna 1980 julkaistussa artikkelissaan todennut, ettei aina ole mahdollista esittää täysin varmaa ja totuuden absoluuttisesti paljastavaa näyttöä. Tästä huolimatta väite siitä, ettei menneisyyden tapahtumista voida koskaan saada varmaa tietoa, on Heinosen mukaan liian pitkälle menevä yleistys. Olennaista on sen sijaan hahmottaa ”varmuudelle” annettavat erilaiset merkityssisällöt. Jos näyttö on yhdensuuntaista, näyttökysymyksen ratkaisu voi Heinosen mukaan muodostua itsestään selväksi. Sen sijaan tilanteissa, joissa ei ole esimerkiksi silminnäkijöitä, kysymys näyttökysymyksen ylittymisestä on hankalampi.¹⁷⁰

Lehtimaja on Heinosen artikkeliin kirjoittamassaan vastineessa omaksunut huomattavasti jyrkemmän kannan aineelliseen totuuteen. Lehtimajan mukaan aineellisen totuuden selvittäminen edellyttää vapaata todistusharkintaa, mikä johtaa siihen, että näytön arvioinnin lopputulos on usein vähintään jollain tasolla tuomarin subjektiivisen intuition tulos. Näin on silloin, kun ratkaisua ei voida empiirisesti täysin perustella. Tästä seuraa Lehtimajan mukaan se, että aineellisen totuuden selvittäminen jää usein utopiaksi. Sen sijaan prosessuaalisesta totuudesta puhuminen ja sen asettaminen oikeudenkäynnin tavoitteeksi mahdollistaa sen, että totuudentutkimistavoite voidaan sovittaa yhteen rikosprosessin muiden päämäärien, kuten syytetyn ja muiden asianosaisten oikeusturvan ja ihmisarvon suojelun kanssa.¹⁷¹ Lehtimajan mukaan olennaista on ainoastaan se,

¹⁶⁷ Ks. esim. Saranpää 2010, s. 28–29; Virolainen – Vuorenperä 2021, s. 118.

¹⁶⁸ Akkusatorisella rikosprosessilla tarkoitetaan syyttäjävetoista prosessia, jossa syytteen nostaminen ja ajaminen sekä todisteiden hankinta ja asian selvittäminen ovat syyttäjän tehtäviä, ja tuomioistuimen rooli näissä on passiivinen. Virolainen – Vuorenperä 2021, s. 201.

¹⁶⁹ Ks. Pölönen 2003, s. 21.

¹⁷⁰ Heinonen 1980, s. 326–330.

¹⁷¹ Lehtimaja 1981, s. 170–171.

voidaanko esitetyn näytön perusteella katsoa, ettei syytetyn syyllisyydestä jää järkevää epäilyä. Sillä, mitä asiassa on todellisuudessa tapahtunut, ei ole merkitystä – aineellisesta totuudesta riippumatta syyte on hylättävä niiltä osin, kun tuomitsemiskynnys ei ylity.¹⁷²

Prosessuaalisen totuuden periaatteen taustalla on siis ajatus siitä, että absoluuttisen totuuden saavuttamista tärkeämpänä tai vähintäänkin yhtä tärkeänä tavoitteena on pidettävä asianosaisten perusoikeuksien mahdollisimman täysimääräistä toteutumista.¹⁷³ Tolvasen mukaan prosessissa on ensin määriteltävä ratkaistava konflikti, minkä jälkeen kukin osapuoli pyrkii osoittamaan oman käsityksensä konfliktin ratkaisusta oikeaksi. Tällaisen menettelyn lopputulos on legitiimi riippumatta siitä, mitä asiassa on todellisuudessa tapahtunut.¹⁷⁴ Tolvasen mukaan oikeudenkäynnissä ei löydetä prosessin ulkopuolista totuutta, vaan totuus *luodaan* prosessin sisällä: ratkaisun lopputulos saa oikeutuksensa prosessin oikeasta kulusta ja kontradiktorisen periaatteen toteutumisesta.¹⁷⁵

Myös Marjosola on todennut, että tuomioistuimen tehtävänä on tavoitella ensisijaisesti oikeudenmukaisuutta, ei totuutta. Aineellisen totuuden saavuttamisen asettaminen tuomioistuimen ratkaisun tavoitteeksi ei siten estä sitä, että tuomioistuin voi esitetyn selvityksen perusteella päätyä aineellisesta totuudesta poikkeavaan lopputulokseen, mikäli oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus sitä edellyttää.¹⁷⁶ Vieläkin kriittisemmin aineellisen totuuden tavoitteluun on suhtautunut Fredman, jonka mukaan mitään totuutta ei ole olemassa, vaan kyse on aina tuomioistuimen arviosta. Fredman toteaa, että rikosprosessin ratkaisee prosessuaalinen totuus, joka poikkeaa hyvin usein aineellisesta totuudesta. Tämä johtuu siitä, että tuomioistuimen ratkaisussa on aina kysymys sille esitetyn aineiston perusteella tehdystä arviosta. Aineellisen totuuden merkitys näkyy Fredmanin mukaan lähinnä siinä, että onnistuneessa prosessissa prosessuaalisen totuuden tulisi mahtua

¹⁷² Lehtimaja 1981, s. 171.

¹⁷³ Ks. Pölönen 2003, s. 21; Tolvanen 2006, s. 1329.

¹⁷⁴ Tolvanen 2001, s. 409; Tolvanen 2006, s. 1329. Ks. myös Huovila 1999, s. 1173.

¹⁷⁵ Tolvanen 2006, s. 1329. Ks. myös Pölönen – Tapanila 2015, s. 28–29; Marjosola 2021b, s. 48. Marjosolan mukaan rikosasioiden tuomitsemiskynnys on esimerkki siitä, että aineellinen totuus joutuu joskus väistymään oikeudenmukaisuuden tieltä, kun epäoikeudenmukainen lopputulos eli syyttömän tuomitsemisen riski pyritään minimoimaan.

¹⁷⁶ Marjosola 2021b, s. 47.

aineellisen totuuden asettamien rajojen sisälle, jottei syytetty tulisi tuomitukseksi sellaisesta, mitä hän ei ole tehnyt tai mihin hänen tahallisuutensa ei ole ulottunut.¹⁷⁷

Nähdäkseni on selvää, ettei aineellista totuutta pystytä ainakaan kaikissa asioissa varmuudella selvittämään. Tästä huolimatta oikeusprosessin tavoitteena tulee olla asian kannalta relevanttien tosiseikkojen selvittäminen mahdollisimman luotettavalla tavalla.¹⁷⁸ Erityisesti rikosasioissa muun, kuin mahdollisimman totuudenmukaisen ratkaisun tavoittelemisen olisi rikosprosessin tarkoituksen ja kaikkien osapuolten oikeusturvan kannalta kyseenalaista.¹⁷⁹ Olennaista on kuitenkin se, ettei aineellista totuutta tule tavoitella hinnalla millä hyvänsä.¹⁸⁰ Esimerkiksi kiduttamalla saadun todisteen hyödyntäminen olisi räikeästi perus- ja ihmisoikeuksien vastaista, vaikka sen käyttäminen voisi sinänsä viedä tuomioistuimen lähemmäs aineellista totuutta.¹⁸¹ Aineellisen totuuden periaate asettaa siten tavoitteen, johon tuomioistuimen tulee pyrkiä prosessinormien asettamat rajoitukset huomioiden.¹⁸²

3.2 Legalisesta todistusharkinnasta vapaaseen todisteluun

Todistelulla tarkoitetaan yleensä pääkäsitellyssä tapahtuvaa todisteiden esittämistä tuomioistuimelle. Todistelua sisältyy kuitenkin myös jutun valmisteluvaiheeseen ja rikosprosessissa myös esitutkintavaiheeseen.¹⁸³ Todistusharkinnassa tuomioistuin ratkaisee sille esitetyn näytön perusteella ensin todistusteeman todennäköisyyden ja ottaa sen jälkeen kantaa näytön riittävyyteen.¹⁸⁴ Tuomioistuimen tehtävänä on arvioida paitsi yksittäisten todisteiden näyttöarvo

¹⁷⁷ Fredman 2018, s. 113. Ks. myös Sorvettula – Klami – Rahikainen 1995, s. 30; Saranpää 2010, s. 25.

¹⁷⁸ Ks. esim. Tolvanen 2006, s. 1329. Ks. myös Pölönen – Tapanila 2015 vp, s. 28–29.

¹⁷⁹ Sen sijaan dispositiivisissa riita-asioissa asianosaisten määräämisperiaatteesta seuraa, ettei aineellisen totuuden tavoittelemisen ole yhtä korostunutta kuin rikosprosessissa. Voidaan esimerkiksi perustellusti kysyä, onko aineellisen totuuden tavoittelemisen aina tärkeämpää kuin esimerkiksi nopea sovinto asianosaisten välillä. Ks. Saranpää 2010, s. 25; Pölönen–Tapanila 2015, s. 29; Klami – Gräns – Sorvettula 2000, s. 20. Määräämisperiaate eli asianosaisautonomian periaate tarkoittaa tiivistetysti sitä, että asianosaisten prosessitoimet sitovat tuomioistuinta. Määräämisperiaatetta ilmentävät esimerkiksi vaatimis- ja väittämistaakka (OK 24:3). Ks. Virolainen – Vuorenperä 2021, s. 195.

¹⁸⁰ Tolvanen 2001, s. 409; Pölönen – Tapanila 2015, s. 28–29.

¹⁸¹ Ks. Marjosola 2021b, s. 47. Kiduttamalla saadun todisteen hyödyntämiskiellosta säädetään OK 17 luvun 25 §:ssä. Myös EIT on katsonut, että kiduttamalla saadun todisteen hyödyntäminen rikkoo oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusta. Ks. esim. tuomio 1.6.2010, suuri jaosto, Gäfgen v. Saksa, 22978/05, kohta 167.

¹⁸² Saranpää 2010, s. 29; Jämsä 2020, s. 38.

¹⁸³ Jokela 2015, s. 183.

¹⁸⁴ Klami 2000, s. 16–17; Saranpää 2010, s. 30; Virolainen – Martikainen 2010, s. 272.

myös se, ylittääkö kaiken asiassa esitetyn näytön todistusvoima kokonaisuutena tarkasteltuna näyttökynnyksen käsillä olevassa yksittäistapauksessa. Rikosasioissa tuomioistuimen on lisäksi arvioitava syytteen tueksi esitettyä näyttöä suhteessa muihin mahdollisiin tapahtumainkulkuihin.¹⁸⁵ Todistusharkinnan tavoitteena voidaan edellä todetuin tavoin pitää aineellisen totuuden saavuttamista.

Oikeudellinen todistusharkinta ei rakenteellisesti eroa arkiajattelusta: tuomioistuimella ei ole mitään yliluonnollista pääsyä totuuteen, vaan sen tulee jälkikäteen sille esitetyn todistelun perusteella joko vahvistaa tai olla vahvistamatta tiettyjen tosiseikkojen olemassaolo päätelemällä, voidaanko tosiseikat käsillä olevassa yksittäistapauksessa ottaa oikeudellisen ratkaisun perustaksi.¹⁸⁶ Saranpään mukaan oikeudellisen todistusharkinnan ja arkiajattelun vastaavuus on tärkeää, sillä ratkaisujen perustelujen tulee olla ymmärrettäviä myös maallikoille.¹⁸⁷ Todistusharkinnan ja arkiajattelun ero syntyy kuitenkin erilaisten näytön esittämistä koskevien todistelusääntöjen kautta.¹⁸⁸

Suomessa oli pitkään voimassa vuoden 1734 oikeudenkäymiskaaren perustunut legaalinen eli lakisäätäinen todistusteoria. Legaalisen todistusteorian mukaan laissa säädettiin siitä, millainen näyttöarvo eri todisteille oli annettava ja millainen todistelu riitti ”täyteen näyttöön”.¹⁸⁹ Laissa säädettiin esimerkiksi seuraavasta todistussäännöstä: ”kaksi todistajaa on täysi näyttö, sikäli kun he pitävät yhtä”.¹⁹⁰ Koska tuomarin todistusharkinta oli lailla säänneltyä, todisteiden uskottavuusongelmat oli lähtökohtaisesti ratkaistava jo todisteiden esittämisvaiheessa kieltämällä sellaisen todistelun esittäminen, jonka yleisesti tiedettiin olevan epäluotettavaa.¹⁹¹

¹⁸⁵ KKO 2013:96, kohta 6; Pölönen 2003, s. 145–146; Väisänen–Korkman 2014, s. 724; Marjosola 2021b, s. 44. Näyttökynnyks on riita-asioissa määritelty siten, että seikan asettaminen tuomion perustaksi edellyttää *uskottavaa näyttöä* (OK 17:2.2). Rikosasioissa tuomion, jossa vastaaja tuomitaan syylliseksi, edellytyksenä on, ettei vastaajan syyllisyydestä jää *varteenotettavaa epäilyä* (OK 17:3.2).

¹⁸⁶ Saranpää 2010, s. 245; Pölönen – Tapanila 2015, s. 81.

¹⁸⁷ Saranpää 2010, s. 245. Eriävän näkemyksen on kuitenkin esittänyt Klami, joka on todennut, että ”jos ajattelutapa on kenen tahansa ymmärrettävissä, se ei ole enää ammatillista”. Ks. Klami 1997, s. 169.

¹⁸⁸ Pölönen – Tapanila 2015, s. 81.

¹⁸⁹ Pölönen 2003, s. 146.

¹⁹⁰ Tirkkonen 1972, s. 129; Pihlajamäki 1996, s. 150–151; Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 26–27. Vain ”täyttä todistusta” voitiin yleensä pitää riittävänä näyttönä.

¹⁹¹ Lappalainen 2001, s. 139–140.

Oikeudenkäymiskaareen sisältyikin esimerkiksi luettelo henkilöistä, jotka olivat esteellisiä todistamaan oikeudenkäynnissä. Legaalista todistusjärjestelmää kritisoitiin muun muassa siitä, että sen avulla pystyttiin vahvistamaan vain prosessuaalinen (”juridinen”) totuus eikä aineellista totuutta. Tuomari oli usein pakotettu väärään lopputulokseen, sillä hänen näytön arviointinsa oli sidottu lakiin ja todistussääntöihin.¹⁹² Erityisesti säännökset todistajan esteellisyydestä rajoittivat sitä todistusaineistoa, jota tuomioistuin sai näyttöratkaisua tehdessään hyödyntää.¹⁹³

Legaalisen todistusmenettelyn ongelmat johtivat lopulta todistelu-uudistukseen vuonna 1948. Uudistuksen myötä suomalaisessa prosessioikeudessa siirryttiin vapaaseen todistusteoriaan.¹⁹⁴ Uudistus toteutettiin oikeudenkäymiskaaren 17 luvun muutoksella (571/1948).¹⁹⁵ Vapaaseen todisteluun siirtymisen taustalla oli ajatus siitä, että tieteelliseen tutkimukseen perustuvat kokemussäännöt¹⁹⁶ korvaisivat vuoden 1734 lain säännökset lakiin perustuvista todistajanjäveistä ja riittävästä näytöstä.¹⁹⁷ Käytännössä vapaa todistusteoria oli kuitenkin syrjäyttänyt legaalisen todistusteorian jo ennen laintasoista uudistusta.¹⁹⁸ Ainoastaan todistajan esteellisyyttä koskevia säännöksiä noudatettiin lähes poikkeuksetta uudistukseen saakka.¹⁹⁹

Vapaa todistusteoria koostuu vapaan todistelun ja vapaan todistusharkinnan periaatteista, jotka ilmaistaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 §:ssä. Lainkohdan mukaan asianosaisella on oikeus esittää haluamansa näyttö asian tutkivalle tuomioistuimelle. Tuomioistuimen on sitten esitettävä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja harkittuaan päätettävä, mitä asiassa on

¹⁹² Pölönen 2003, s. 146–147.

¹⁹³ HE 137/1945 vp, s. 1.

¹⁹⁴ Lappalainen 2001, s. 139.

¹⁹⁵ Ks. HE 137/1945 vp. Uudistus tuli voimaan 1.1.1949.

¹⁹⁶ Ks. kokemussäännön määritelmästä alaluku 3.3.

¹⁹⁷ Klami 1995, s. 173.

¹⁹⁸ HE 137/1945 vp, s. 1; Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 27. Ks. myös HE 15/1990 vp, s. 105; Sorvettula – Klami – Rahikainen 1995, s. 20; Saranpää 2010, s. 218. Siirtymisen kohti vapaata todistusteoriaa voidaan katsoa alkaneen jo Ranskan vuoden 1789 suuresta vallankumouksesta. Ennen tätä legaalinen todistusteoria oli ”suosiossa” pääosin siksi, että se mahdollisti tuomioistuimen todistusharkinnan kontrolloimisen, mikä oli eduksi aikana, jolloin ihmisten luottamus tuomareiden oikeudenmukaisuuteen tai harkintakykyyn ei ollut yhtä korkealla kuin nykyään. Ks. Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 27; Pihlajamäki 1996, s. 177–178 ja 181. Myös Suomessa siirtyminen vapaaseen todisteiden arvioimiseen tapahtui käytännössä jo 1850- ja 1860-luvuilla. Kovin tiukasti legaalisia todistussääntöjä ei tosin etenkin alimmissa oikeuksissa ollut noudatettu 1800-luvun alkupuolellakaan. Ks. Pihlajamäki 1996, s. 251–254, 269–270 ja 312–314.

¹⁹⁹ Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 27.

näytetty tai jäänyt näyttämättä. Tuomioistuimen on perusteellisesti ja tasapuolisesti arvioitava todisteiden ja muiden seikkojen näyttöarvo vapaalla todistusharkinnalla, jollei laissa toisin säädetä. Vapaa todistelu mahdollistaa sen, että asianosaiset saavat oikeudenkäynnissä vapaasti esittää ja hyödyntää todisteita, jotka he ovat saaneet tietoonsa. Asianosaisten oikeutta esittää näyttöä ei siten ole etukäteen rajoitettu.²⁰⁰ Vapaasta todistusharkinnasta puolestaan seuraa, ettei tuomioistuin ole näyttöä arvioidessaan sidottu minkäänlaisiin harkintavaltaa säänteleviin normeihin tai sääntöihin.²⁰¹ Tuomioistuin voi näin ollen vapaasti harkita, mikä näyttöarvo sille esitetyille todisteille erikseen ja kokonaisuutena annetaan.²⁰² Vapaa todistelu edistää aineellisen totuuden tavoittamista: kun kaikki olemassa oleva aineisto saadaan esittää tuomioistuimelle, tuomioistuin päätyy todennäköisemmin lähemmäksi aineellista totuutta kuin silloin, jos todisteiden esittämistä rajoitetaan.²⁰³ Jonkan mukaan myös vapaa näytön arviointi edesauttaa aineellisen totuuden saavuttamista, sillä se mahdollistaa paremmin tosielämän eri ulottuvuuksien huomioimisen.²⁰⁴

Vapaa todistelu ei kuitenkaan ole täysin rajoittamatonta, vaan sitä voidaan tietyissä oikeudenkäymiskaassa säädettyissä poikkeustilanteissa rajoittaa. Todistelua rajoittavat esimerkiksi todisteiden hyödyntämiskiellot (OK 17:25). Esimerkiksi kiduttamalla saadun todisteen ehdotonta hyödyntämiskielloa (OK 17:25.1) voidaan pitää perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta perusteltuna. Tuomioistuimella on myös velvollisuus evätä esimerkiksi asiaan vaikuttamaton tai tarpeeton näyttö (OK 17:8), mitä voidaan pitää prosessiekonomian kannalta tarkoituksenmukaisena poikkeuksena vapaan todistelun periaatteeseen. Vapaata todistusharkintaa ei sen sijaan suoraan rajoiteta millään lain säännöksillä, sillä se perustuu empiirisen tieteen lainalaisuuksiin, loogiseen päättelyyn ja kokemussääntöihin.²⁰⁵ Myös korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on todettu, että näyttökysymykset vaihtelevat tapauksittain, eikä todisteiden arvioinnista voida antaa kiinteitä tai

²⁰⁰ Lappalainen 2001, s. 138; Pölönen 2003, s. 144.

²⁰¹ Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 26. Ks. myös Lappalainen 2001, s. 138; Pölönen 2003, s. 144; HE 46/2014 vp, s. 45–46.

²⁰² Lappalainen 2001, s. 138; Pölönen 2003, s. 144; HE 46/2014 vp, s. 45–46.

²⁰³ Ks. LaVM 19/2014 vp, s. 7.

²⁰⁴ Jonkka 1993, s. 29

²⁰⁵ Pölönen – Tapanila 2015, s. 36. Pölönen ja Tapanila ovat katsoneet, että todistusharkinnan sääntelevä lailla merkitsisi paluuta legaaliseen todistusharkintaan, sillä kysymys ei ole normatiivisesta, vaan loogiseen päättelyyn ja kokemuseräiseen tai tieteelliseen tietoon perustuvasta ilmiöstä.

kaavamaisia ohjeita.²⁰⁶ Vapaan todistusharkinnan toteutuminen ei myöskään edellytä sitä, että todistelu olisi vapaata.²⁰⁷ Siten esimerkiksi todisteen hyödyntämiskieltoa sovellettaessa tuomioistuimien voi vapaasti harkita, mikä näyttöarvo muulle esitetylle todistelulle on annettava.²⁰⁸

Todistusharkintakaan ei kuitenkaan voi olla täysin mielivaltaista, vaan siinä on noudatettava tiettyjä yleisiä periaatteita.²⁰⁹ Todistusharkinta on ensinnäkin tehtävä huolellisesti: velvollisuus virkatehtävien huolelliseen hoitamiseen on johdettavissa valtion virkamieslain (750/1994) 14 §:stä. Todistusharkinnalta edellytetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan myös perusteellisuutta ja tasapuolisuutta. Tuomioistuimen on siten suoritettava todistusharkinta objektiivisesti kumpaakaan osapuolta suosimatta ja ilman ennakkokantaa todisteiden näyttöarvosta.²¹⁰ Arvioinnista on myös pyrittävä sulkemaan pois todisteet, joiden luotettavuus on puutteellista ja joihin liittyy huomattavia virhelähteitä.²¹¹ Lisäksi näyttöratkaisu on perusteltava (OK 24:4, ROL 11:4.2 ja PL 21.2 §). Vapaan todistusharkinnan voidaankin katsoa korostavan todisteiden perustelutarvetta, sillä todistusharkintaa ohjaavien normien puuttuessa perustelut kertovat asianosaisille ja ulkopuolisille, mihin seikkoihin tuomioistuin on ratkaisunsa perustanut.²¹² Todistusharkintaa rajoittaa myös perustuslain 6 §:n 1 momentissa turvattu yhdenvertaisuuden periaate. Lainkohdan mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, mikä tarkoittaa näytön arvioinnin kannalta sitä, että tuomareiden on eri tapauksissa arvioitava näyttöä samoin kriteerein. Ei-normatiivisessa näytön arvioinnissa tämä edellyttää erilaisten kokemussääntöjen hyödyntämistä.²¹³

²⁰⁶ Esim. KKO 2013:96, kohta 6; KKO 2019:54, kohta 10; KKO 2019:55, kohta 14; KKO 2019:78, kohta 11.

²⁰⁷ Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 34.

²⁰⁸ Ks. Lappalainen 2001, s. 139; Pölönen 2003, s. 144–145.

²⁰⁹ Ks. esim. Jonkka 1993, s. 29–30 ja Klami – Gräns – Sorvettula 2000, s. 17.

²¹⁰ HE 46/2014 vp, s. 45. Ks. myös KKO 2013:96, kohta 6; KKO 2019:54, kohta 10; KKO 2019:55, kohta 14.

²¹¹ Rautio–Frände 2020, s. 28. Ks. myös Marjosola 2021b, s. 45.

²¹² Ks. Sorvettula – Klami – Rahikainen 1995, s. 21 ja 26.

²¹³ Ks. Jonkka 1993, s. 28–30; Sorvettula – Klami – Rahikainen 1995, s. 34; Klami – Gräns – Sorvettula 2000, s. 16–17; Väisänen – Korkman 2014, s. 724.

3.3 Todistajanpsykologisen tutkimustiedon hyödyntäminen henkilötodistelun arvioinnissa

Seuraavaksi esittelen niitä seikkoja, jotka on otettava huomioon sovellettaessa todistajanpsykologisia tutkimustuloksia ja kokemussääntöjä henkilötodistelun²¹⁴ ja erityisesti todistajankertomusten luotettavuuden arvioimiseen. Tutkielman aiheen kannalta on keskeistä ymmärtää, millaisia apukeinoja todistajanpsykologia ja oikeuspsykologia laajemminkin voivat todistusharkinnalle tarjota ja toisaalta millaisia ongelmakohtia oikeuspsykologisen tutkimustiedon ja oikeudellisen ratkaisuharkinnan yhteensovittamiseen liittyy.

Oikeuspsykologia on psykologian erikoisala, joka soveltaa psykologista tutkimustietoa oikeudenkäytössä, kuten esimerkiksi tuomioistuimissa, rikostutkinnassa ja lainvalmistelussa.²¹⁵ Oikeuspsykologiasta voidaan erottaa omaksi käsitteekseen todistajanpsykologia, jolla tarkoitetaan tutkimusta ja käytäntöä, joka liittyy todistajan havaintojen ja muistiprosessin sekä haastattelujen ja lausuntojen luotettavuuden selvittämiseen psykologista tutkimustietoa hyödyntämällä.²¹⁶ Todistajanpsykologia jaetaan kliiniseen ja kokeelliseen todistajanpsykologiaan. Kliinisessä todistajanpsykologiassa asiantuntija pyrkii yksittäistapauksessa selvittämään todistajanpsykologisten kokemussääntöjen avulla todistajan luotettavuutta. Kokeellisessa todistajanpsykologiassa tutkitaan erilaisia todistajankertomusten luotettavuuteen liittyviä virhelähteitä yleisellä tasolla.²¹⁷ Puhuttaessa todistajanpsykologiasta tutkielmassa tarkoitetaan jatkossa nimenomaan kokeellista todistajanpsykologiaa.

Todistajia kuullaan tuomioistuimissa lähes kaikissa riita-asioiden pääkäsitelyissä ja kiistetyissä rikosasioissa. Henkilötodistelun painoarvo asioiden ratkaisemisessa on siten merkittävä.²¹⁸ Erityisesti rikosasioissa ratkaisut perustuvat usein henkilötodisteluun – etenkin, jos tapahtumista ei

²¹⁴ Henkilötodistelulla tarkoitetaan tässä todistajien kuulemista ja asianosaisten kuulemista todistelutarkoituksessa. Nämä todistuskeinot kuuluvat henkilöllisiin todistuskeinoihin, joihin lukeutuu niiden lisäksi myös asiantuntijatodistelu. Reaalisia todistuskeinoja ovat puolestaan asiakirjatodistelu ja katselmus. Jokela 2015, s. 189. Todistuskeinoilla tarkoitetaan niitä konkreettisia keinoja tai välineitä, joilla todistelu oikeudenkäynnissä toteutetaan. Ks. esim. Lappalainen 2001, s. 130; Pölonen 2003, s. 105–106; Jokela 2015, s. 188–189.

²¹⁵ Stanikić 2014, s. 67. Ks. myös Haapasalo 2000, s. 11; Granhag 2010, s. 4.

²¹⁶ Haapasalo 2000, s. 11; Hirvelä 2006, s. 251. Ks. myös Klami 1995, s. 129; Stanikić 2014, s. 67–68.

²¹⁷ Ks. esim. Klami 1995, s. 130–139.

²¹⁸ Autio – Karjala 2011, s. 77.

ole saatavissa muuta näyttöä kuin asianosaisten kertomukset (ns. ”sana sanaa vastaan” -tilanteet).²¹⁹ Vaikka henkilötodistelun ja todistajankertomusten luotettavuutta voidaan tutkielman johdannossa kuvatulla tavalla pitää jossain määrin liioiteltuna, on henkilötodistajien todettu olevan hyviä tiedonlähteitä, kunhan asianosaiset ja tuomioistuimen jäsenet tiedostavat todistajankertomusten luotettavuutta heikentävien, esimerkiksi muistiin ja havainnointiin liittyvien tekijöiden olemassaolon.²²⁰

Oikeustieteilijöitä ei kuitenkaan riittävästi kouluteta oikeuspsykologisten kysymysten ymmärtämiseen. Oikeuskirjallisuudessa on jo 1990-luvulla nostettu esille huoli oikeustieteilijöiden heikohkosta oikeuspsykologisesta osaamisesta ja aihetta koskevan opetuksen puutteesta.²²¹ Oikeustieteelliseen koulutukseen ei Suomessa edelleenkään sisälly juurikaan pakollista oikeuspsykologian opetusta.²²² Myöskään tuomareille ei tarjota kattavaa koulutusta todistajankertomusten arviointiin liittyvien oikeuspsykologisten seikkojen ymmärtämiseen, mikä on ongelmallista, sillä selviytyäkseen asianmukaisesti todistusharkinnasta tuomarin tulisi olla perehtynyt todistajanpsykologian perusasioihin.²²³ Myös todistajanpsykologinen tutkimus on ollut Suomessa ainakin toistaiseksi melko suppeaa. Erityisesti oikeustieteen puolella aihetta on tutkittu hyvin vähän.²²⁴ Kiinnostus tutkimusalaa kohtaan on kuitenkin 2010-luvulta alkaen lisääntynyt ja myös oikeuskäytännössä on alettu hyödyntää enemmän oikeuspsykologista kirjallisuutta.²²⁵

Henkilötodistelun arvioimisessa on olennaista se, miten hyvin todistajankertomus sopii yhteen muun asiassa esitetyn näytön ja selvityksen kanssa. Mitä aukottomammin kertomus selittää muun näytön perusteella syntyneet päätelmät, sitä luotettavampana kertomusta voidaan pitää ja sitä

²¹⁹ Ks. Väisänen – Korkman 2014, s. 721; Pölönen – Tapanila 2015, s. 376. Sana sanaa vastaan -tilanteet ovat yleisiä erityisesti seksuaalirikoksissa.

²²⁰ Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 1. Ks. myös Jonkka 1993, s. 182.

²²¹ Jonkka 1993 s. 64; Klami 1995, s. 135; Klami – Sorvettula – Hatakka 1995, s. 174 ja 182.

²²² Väisänen – Korkman 2014, s. 722 ja 734–735; Autio – Karjala 2011, s. 97.

²²³ Virolainen – Martikainen 2010, s. 332; Stanikić 2014, s. 78.

²²⁴ Stanikić 2014, s. 72–73.

²²⁵ Stanikić 2014, s. 73–74. Esimerkiksi ratkaisuihin KKO 2013:96 (kohta 8), 2013:97 (kohdat 7, 43 ja 44) ja 2014:48 (kohdat 13–18) sisältyy viittauksia oikeuspsykologian tutkimustuloksiin. Oikeuspsykologisia kokemussääntöjä on hyödynnetty myös ratkaisussa KKO 2019:54, 2019:84 ja 2021:5. Kaikki mainituista ratkaisuista koskevat seksuaalirikoksia.

enemmän sille voidaan antaa näyttöarvoa.²²⁶ Rikosasioissa huomioon on otettava myös kertomuksen suhde muihin, kilpaileviin kertomuksiin eli niin sanottuihin vaihtoehtoisiiin tapahtumainkulkuihin.²²⁷ Kuten edellä vapaan todistusharkinnan yhteydessä on käynyt ilmi, keskeisinä apukeinoina näytön arvioimisessa toimivat erilaiset kokemussäännöt, joilla tarkoitetaan yleisessä muodossa ilmaistua hypoteesia kahden tosiseikan (esimerkiksi todisteen ja todistusteeman) välisestä riippuvuussuhteesta. Kokemussäännöt eivät siis todista käsillä olevasta yksittäistapauksesta, vaan yhdistävät tietyn todistustositseikan todistusteemaan.²²⁸ Kokemussäännöt voivat perustua tieteellisen tutkimuksen lisäksi myös arkiseen havainnointiin tai yleiseen elämäkokemukseen.²²⁹

Todistajanpsykologia tarjoaa henkilötodistelun arviointiin arkikokemusta luotettavampia ja täsmällisempiä, tieteelliseen tutkimukseen perustuvia kokemussääntöjä, joita tuomioistuin voi vapaan todistelun periaatteen mukaisesti hyödyntää sekä omasta aloitteestaan (*ex officio*) että asiantuntijatodistelun kautta.²³⁰ Erityisesti kokemussääntöjen *ex officio* -hyödyntäminen tarjoaa tuomioistuimelle kustannustehokkaan keinon näytön arvioinnin luotettavuuden parantamiseen.²³¹ Todistusharkinnassa voidaan hyödyntää todistajanpsykologisia kokemussääntöjä esimerkiksi johdattelusta kuulustelumenettelyssä, lapsitodistajien kuulemisesta, tunnistamisesta ja muistin (epä)luotettavuudesta. Lisäksi todistajanpsykologisen tutkimustiedon avulla voidaan kartoittaa erilaisia todistajankertomusten virhelähteitä, joilla on merkitystä kertomusten luotettavuudelle.²³² Tuomioistuin voi hyödyntää todistajanpsykologisia kokemussääntöjä myös perustelujensa tukena.²³³ Oikeuspsykologisen tutkimuksen kautta on saatu myös tietoa, joka on paljastanut joidenkin yleisesti sovellettujen arkikokemukseen perustuvien kokemussääntöjen

²²⁶ Pölönen – Tapanila 2015, s. 378–379.

²²⁷ Saranpää 2010, s. 245–246.

²²⁸ Saranpää 2010, s. 109. Ks. kokemussääntöjen määrittelystä myös Jonkka 1993, s. 39; Pölönen 2003, s. 117–118; Stanikić 2014, s. 68; Jokela 2015, s. 188.

²²⁹ Jonkka 1993, s. 40; Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 281. Ks. myös Klami – Gräns – Sorvettula 2000, s. 114 ja 149–150.

²³⁰ Autio – Karjala 2011, s. 58.

²³¹ Marjosola 2021a, s. 332. Ks. oikeuspsykologisen asiantuntijatodistelun hyödyistä ja ongelmakohtista tarkemmin Marjosola 2021a, s. 314–317.

²³² Ks. Klami 1995, s. 133–135; Lappalainen 2001, s. 131; Stanikić 2014, s. 68–69.

²³³ Marjosola 2021a, s. 314.

virheellisyyden.²³⁴ Esimerkkinä tällaisesta paikkansapitämättömästä kokemussäännöstä voidaan mainita se, että seksuaalirikoksen uhriksi joutunut henkilö käyttäytyisi jollakin tietyllä tavalla.²³⁵

Kokeellisen todistajanpsykologian tutkimustulosten hyödyntämiseen liittyy kuitenkin myös ongelmakohtia. Koska todistajanpsykologiset tutkimustulokset koskevat yleensä ryhmätason eroavaisuuksia, niitä ei voi suoraan yleistää koskemaan yksittäisiä oikeustapauksia tai todistajia.²³⁶ Se, että tutkimusten mukaan suurin osa ihmisistä käyttäytyy tietyssä tilanteessa tietyllä tavalla ei suoraan osoita, että juuri käsillä olevassa jutussa osallisena oleva henkilö on käyttäytynyt niin.²³⁷ Myöskään esimerkiksi muistia koskevia kokemussääntöjä ei voida suoraan soveltaa yksittäiseen todistajaan ilman tietoa siitä, miten paljon esimerkiksi ajan kuluminen on vaikuttanut juuri kyseisen todistajan muistikuviiin käsillä olevassa yksittäistapauksessa.²³⁸ Todistajanpsykologisten tutkimustulosten yleistettävyyttä heikentää myös se, että psykologisten tutkimusten osallistujat ovat usein yliopisto-opiskelijoita, jotka eivät edusta koko väestöä.²³⁹ Todistajanpsykologisen tutkimustiedon liian tiukka soveltaminen voikin helposti johtaa kaikkien todistajankertomusten luotettavuuden kategoriseen epäilemiseen.²⁴⁰ Ongelmia voi syntyä myös oikeustieteen ja psykologian toisistaan eroavan käsitteistön osalta. Esimerkiksi termillä ”todistaja” viitataan psykologisessa kontekstissa laajempaan joukkoon ihmisiä (esimerkiksi kaikkiin tapauksen silminnäkijöihin) kuin juridisessa käsitteistössä.²⁴¹

Stanikićin mukaan ainut mahdollinen keino yllä kuvattujen ongelmien ratkaisemiseksi on oikeustiedettä ja psykologiaa yhdistävä korkealaatuinen poikkitieteellinen tutkimus, jonka tekeminen on molempien tieteenalojen vastuulla.²⁴² Myös Marjosola on korostanut ongelmiin

²³⁴ Stanikić 2015, s. 54–55.

²³⁵ Myös korkein oikeus on nostanut ratkaisussaan KKO 2019:54 (kohta 34) esille tämän kokemussäännön harhaanjohtavuuden.

²³⁶ Ks. Haapasalo 2008, s. 155–156; 172 ja Stanikić 2015, s. 320–321. Ks. myös Pölönen – Tapanila 2015, s. 380.

²³⁷ Klami – Gräns – Sorvettula 2000, s. 276–278; Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 6.

²³⁸ Marjosola 2021a, s. 321.

²³⁹ Marjosola 2021a, s. 318.

²⁴⁰ Marjosola 2021a, s. 324.

²⁴¹ Stanikić 2014, s. 75–76. Ks. myös Marjosola 2021a, s. 322.

²⁴² Stanikić 2014, s. 76–77.

puuttumisen tärkeyttä, jotta todistajanpsykologista tutkimustietoa voidaan jatkossa hyödyntää oikeusprosessissa mahdollisimman luotettavalla tavalla. Ongelmiin puuttuminen on Marjosolan mukaan tärkeää myös siksi, että korkein oikeus on viimeisen vuosikymmenen aikana enenevässä määrin hyödyntänyt oikeuspsykologista tietoa oikeuskäytännössään, mikä on lisännyt myös alempien oikeusasteiden painetta oikeuspsykologisten kokemussääntöjen hyödyntämiseen.²⁴³

Todistajanpsykologia ei siis tarjoa todistusharkintaa suorittavalle tuomarille valmiita vastauksia, mutta sen avulla on mahdollista tunnistaa eri vastausvaihtoehtoihin liittyviä vahvuuksia ja heikkouksia.²⁴⁴ Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että todistajanpsykologia on hyödyllinen näytön arvioinnin apukeino, jota ei muun muassa koulutuksen puutteen takia hyödynnetä tuomioistuimissa riittävästi. Kuitenkin esimerkiksi videotallenneuudistuksen kaltaiset lakiuudistukset ja korkeimman oikeuden uudempi ratkaisukäytäntö antavat viitteitä siitä, että todistajanpsykologisen ja laajemminkin oikeuspsykologisen tutkimustiedon hyödyntäminen oikeustieteellisessä kontekstissa on yleistymässä. Todistajanpsykologisen tutkimustiedon soveltamiseen liittyy kuitenkin ongelmia, joiden ratkaiseminen edellyttää tieteenaloja yhdistävää poikkitieteellistä tutkimusta.

²⁴³ Marjosola 2021a, s. 302 ja 328.

²⁴⁴ Ks. Niemi-Kiesiläinen 2000 s. 6; Autio – Karjala 2011, s. 58. Todistajanpsykologisten kokemussääntöjen tunteminen voi esimerkiksi auttaa tuomaria arvioimaan, kumpi asiassa esitetyistä vastakkaisista kertomuksista on luotettavampi.

4 Keskeiset todistelua ohjaavat menettelyperiaatteet

4.1 Suullisuusperiaate

Kuten edellä tutkielman oikeudenkäyntimenettelyuudistuksia koskevassa luvussa on todettu, 1990-luvun uudistuksissa siirryttiin suullisuutta, välittömyyttä ja keskitystä korostavaan menettelyyn. Seuraavaksi tarkastelen näitä keskeisiä menettelyperiaatteita todistelun ja erityisesti videotallenneuudistuksen näkökulmasta. Tarkastelu painottuu välittömyysperiaatteeseen, jota voidaan pitää uudistuksen kannalta keskeisimpänä.

Pääkäsittelyn suullisuudesta säädetään riita-asioiden osalta oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 3 §:ssä, jonka mukaan pääkäsittely on suullinen, eikä asianosainen saa lukea tai antaa tuomioistuimelle kirjallista lausumaa taikka muutoinkaan esittää asiaansa kirjallisesti. Rikosasioiden osalta vastaava säännös löytyy oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 6 §:stä. Todistelun osalta pääkäsittelyn suullisuudesta seuraa, että tuomioistuin saa asiaa ratkaistessaan ottaa huomioon ainoastaan sellaisen todisteen, joka on esitetty suullisesti pääkäsittelyssä.²⁴⁵ Todistelutarkoituksessa kuultavien asianosaisten ja todistajien on näin ollen esitettävä kertomuksensa suullisesti. Kirjalliseen kertomukseen ei saa viitata, mutta muistin tueksi on sallittua käyttää kirjallisia muistiinpanoja (OK 17:47.1).²⁴⁶ Säännökset todisteiden esittämisen suullisuudesta otettiin todistajien osalta lakiin jo vuoden 1948 todistuselainsäädännön uudistuksessa.²⁴⁷ Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistuksessa vuonna 2015 luvun 47 §:n säännös laajennettiin koskemaan myös todistelutarkoituksessa kuultavia asianosaisia. Asiantuntijoita suullisuuden vaatimus ei edelleenkään koske.²⁴⁸ OK 17:47:n säännös soveltuu myös kuva- ja ääninauhoille tallennettuihin kertomuksiin.²⁴⁹

Todistelun suullisuudesta on kuitenkin mahdollista poiketa tietyssä erikseen säädettyssä tilanteessa. Kuultavan aiemman kertomuksen käyttäminen todisteena on mahdollista silloin, jos kuultava

²⁴⁵ HE 15/1990 vp, s. 5; HE 82/1995 vp, s. 143.

²⁴⁶ Jokelan mukaan oikeus kirjallisten muistiinpanojen käyttämiseen riippuu kuitenkin jutun laadusta ja annettavan todistuksen tarkemmasta sisällöstä. Esimerkiksi nimien, lukujen, laskelmien, päivämäärien, kellonaikojen ja teknisten seikkojen tarkistamista voidaan Jokelan mukaan pitää sallittuna, mutta tällöinkin tuomioistuimen olisi pyrittävä selvittämään, miten muistiinpanot ovat syntyneet. Jokela 2015, s. 210–211.

²⁴⁷ Ks. HE 137/1945 vp, s. 5.

²⁴⁸ Ks. HE 46/2014 vp, s. 106. Ks. myös OMMML 69/2012, s. 142; Rautio–Frände 2020, s. 299.

²⁴⁹ Jokela 2015, s. 214.

suullisessa kertomuksessaan poikkeaa siitä, mitä hän on aikaisemmin tuomioistuimelle, syyttäjälle tai esitutkintaviranomaiselle kertonut, tai jos kuultava ei anna suullista kertomusta. Aikaisempaa kertomusta voidaan käyttää todisteena siltä osin kuin suullinen kertomus poikkeaa aikaisemmasta kertomuksesta tai kuultava ei ole antanut kertomusta (OK 17:47.2). Kertomus on esitettävä tarpeellisilta osiltaan (OK 17:54).

Suullisen menettelyn on katsottu lisäävän oikeudenkäynnin varmuutta, nopeutta ja julkisuutta. Todistelun osalta suullisuuden on puolestaan katsottu antavan parhaat edellytykset luotettavalle todistusharkinnalle. Vapaan todistusharkinnan täydellisen toteutumisen onkin perinteisesti nähty edellyttävän menettelyn suullisuutta ja välittömyyttä.²⁵⁰ On kuitenkin huomioitava, että näissä kannanotoissa suullista menettelyä on verrattu vuoden 1998 hovioikeusuudistusta edeltävään suullis-pöytäkirjalliseen menettelyyn, ja – kuten jäljempänä tutkielmassa käy ilmi – videotallenneuudistuksen mukaisen menettelyn voidaan katsoa antavan välitöntä ja suullista todisteiden esittämistä paremmat edellytykset luotettavalle todistusharkinnalle ja parhaan todistusaineiston periaatteen toteutumislle muutoksenhakutuomioistuimissa.

Suullisuusperiaatetta ei mainita suoraan EIS 6 artiklassa. EIT on kuitenkin oikeuskäytännössään vahvistanut suullisuuden aseman oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijänä.²⁵¹ Esimerkiksi ratkaisuisaan *Håkansson ja Stureson v. Ruotsi* ja *Fredin v. Ruotsi (no 2)* EIT on todennut, että EIS 6(1) artiklan mukainen oikeus julkiseen käsittelyyn edellyttää suullisen käsittelyn järjestämistä ainakin yhdessä oikeusasteessa.²⁵² Suullinen pääkäsittely on siten muodostunut EIT:n oikeuskäytännössä pääsäännöksi, joskaan velvollisuus sen järjestämiseen ei ole ehdoton. Todistelun suullisuuden osalta EIT:n linja on ollut joustavampi. EIT on ratkaisukäytännössään esimerkiksi katsonut, ettei suullisen todistelun vastaanottaminen videotallenteelta loukkaa oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, kunhan syytetyn vastakuulustelu-oikeudesta huolehditaan.²⁵³

²⁵⁰ Ks. Tirkkonen 1969, s. 96–97; Jokela 2005, s. 133.

²⁵¹ Jokela 2005, s. 133; Pellonpää ym. 2018, s. 606.

²⁵² Tuomio 21.2.1990, *Håkansson ja Stureson v. Ruotsi*, 11855/85, kohta 64; tuomio 23.2.1994, *Fredin v. Ruotsi (no. 2)*, 18928/91, kohdat 19–22. Ks. myös esim. tuomio 26.4.1995, *Fischer v. Itävalta*, 16922/90, kohdat 43 ja 44; *Döry v. Ruotsi*, 28394/95, kohta 37.

²⁵³ Ks. tuomio 2.6.2002, *S.N. v. Ruotsi*, 34209/96, kohdat 47–53. EIT katsoi, että esitutkinnassa annetusta kertomuksesta tehdyn videotallenteen esittäminen näyttönä oikeudenkäynnissä seksuaalirikoksen alaikäisen asianomistajan suojaamiseksi oli hyväksyttävää, kun vastakuulustelu-oikeudesta ja muista puolustuksen oikeuksista oli riittävällä tavalla huolehdittu. Ks. myös tuomio 24.4.2007, *B v. Suomi*, 17122/02, kohdat 44–45; *Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohta 118.

Videotallenneuudistuksella ei ole vaikutusta hovioikeuden suullisten pääkäsittelyjen järjestämiseen – pääkäsittelyt ovat uudistuksen mukaisessa menettelyssäkin nykyiseen tapaan suullisia. Sen sijaan todistelu ei uudistuksen mukaisessa menettelyssä ole nykyisessä mielessä suullista, sillä todistelu vastaanotetaan käräjäoikeudessa tehdyttä kuva- ja äänitallenteelta, joka on edellä kuvatuin tavoin rinnastettavissa kirjalliseen kertomukseen. On kuitenkin huomioitava, että todistelu on alun perin otettu vastaan suullisesti käräjäoikeuden pääkäsittelyssä. Kuva- ja äänitallenteen käyttö ei siten siinä mielessä ole verrattavissa kirjattuun kertomukseen, joka on kuitenkin aina jossain määrin kirjaajansa tulkinnan tulos. Myöskään EIT:n oikeuskäytännöstä ei edellä kuvatuin tavoin ole löydettävissä estettä alioikeudessa tallennetun suullisen todistelun vastaanottamiseen tallenteelta muutoksenhakutuomioistuimessa.²⁵⁴

4.2 Keskitysperiaate

Pääkäsittelyn suullisuus ja välittömyys edellyttävät, että käsittely on mahdollisimman keskitettyä. Koska tuomioistuimen on perustettava ratkaisunsa sille suullisesti esitettyyn ja välittömästi havaittuun todisteluun ja muuhun oikeudenkäyntiaineistoon, asian ratkaisevien tuomareiden on kyettävä hallitsemaan ja pitämään mielessään kaikki pääkäsittelyssä esiin tulleet olennaiset seikat. Tämä olisi käytännössä hyvin hankalaa, jos pääkäsittelyä ei keskitettäisi mahdollisimman lyhyeen ajanjaksoon.²⁵⁵ Keskitysperiaate tarkoittaa siis sitä, että asian käsittely tapahtuu yhdessä yhtäjaksoisessa menettelyssä ilman viivytystä ja ajanhukkaa.²⁵⁶ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että asia on pyrittävä käsittelemään yhden päivän aikana ja mikäli yksi päivä ei riitä, käsittelyä tulee jatkaa mahdollisuuksien mukaan heti seuraavana päivänä tai, mikäli tämäkään ei ole mahdollista, vähintään kahtena arkipäivänä viikossa, jollei käsittelyä lykätä (OK 6:5.1–2 ja ROL 6:9.1–2).²⁵⁷ Istunnon kesto ei saisi myöskään ylittää normaalia työpäivää.²⁵⁸ Keskitysperiaatteen tavoitteena on edistää prosessiekonomian periaatteen toteutumista nopeuttamalla oikeudenkäyntiä ja vähentämällä

²⁵⁴ Ks. myös HE 133/2021 vp, s. 94.

²⁵⁵ HE 15/1990 vp, s. 6; HE 82/1995 vp, s. 90. Ks. myös Tirkkonen 1969, s. 97; Jokela 2015, s. 32; Jokela 2022, s. 431.

²⁵⁶ HE 15/1990 vp, s. 6; HE 82/1995 vp, s. 90. Ks. myös Jokela 2005, s. 161. Yhtäjaksoisuuden vaatimus ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö pääkäsittelyn aikana saisi pitää taukoja. HE 15/1990 vp, s. 78; Jokela 2015, s. 32–33 ja 109.

²⁵⁷ HE 15/1990 vp, s. 6; HE 271/2004 vp, s. 26 ja 95. Ks. myös Jokela 2015, s. 32–33. Laajassa ja vaikeassa asiassa pääkäsittely voidaan keskeyttää enintään kolmeksi arkipäiväksi sen vuoksi, että asianosaiset voivat valmistautua suullisen loppulausunnon esittämiseen (OK 6:5.3 ja ROL 6:9.3).

²⁵⁸ HE 15/1990 vp, s. 78; HE 82/1995 vp, s. 90.

siitä asianosaisille aiheutuvia kustannuksia. Yhtäjaksoinen pääkäsittely parantaa myös oikeusvarmuutta.²⁵⁹

Videotallenneuudistuksen vaikutukset keskitysperiaatteeseen jäänevät melko vähäisiksi. Jos uudistus vaikuttaa Ruotsin tapaan hovioikeuden pääkäsittelyjä pidentävästi, on sillä negatiivinen vaikutus keskitysperiaatteen toteutumiseen. Toisaalta pääkäsittelyt saattavat myös lyhentyä esimerkiksi viittausmenettelyn myötä, tai jos tallenteiden indeksoiminen onnistuu, ja hovioikeus voi vastaanottaa todistelun vain relevanteilta osin. Lisäksi on huomioitava, että keskitysperiaatteen toteutuminen edellyttää riittävää ja huolellista valmistelua.²⁶⁰ Tästä näkökulmasta tarkasteltuna videotallenneuudistuksen voidaan nähdä parantavan keskitysperiaatteen toteutumista, sillä uudistuksen yhteydessä on säädetty suullisen valmistelun toimittamisesta rikosasioissa aiempaa useammin.²⁶¹

4.3 Välittömyysperiaate

4.3.1 Välittömyysperiaate yleisesti

Välittömyyttä on pidetty keskeisimpänä menettelyperiaatteena, ja suullisuus- ja keskitysperiaatteet on nähty lähinnä keinoina välittömyyden toteuttamiseen.²⁶² Oikeudenkäynnin välittömyydellä tarkoitetaan sitä, että koko oikeudenkäyntiaineisto esitetään välittömästi asian ratkaisevalle tuomioistuimelle, jonka kokoonpano ei saa vaihtua pääkäsittelyn aloittamisen jälkeen.²⁶³ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jos tuomioistuimeen joudutaan kesken pääkäsittelyn ottamaan uusi jäsen, on toimitettava kokonaan uusi pääkäsittely (OK 6:1.2 ja ROL 6:11.1).

Oikeudenkäynnin välittömyydestä voidaan erottaa todistelun välittömyys, joka tarkoittaa sitä, että tuomioistuin saa ratkaisussaan ottaa huomioon vain sen oikeudenkäyntiaineiston, joka on välittömästi esitetty pääkäsittelyssä (OK 24:2.1 ja ROL 11:2.1).²⁶⁴ Todistelun välittömyys voidaan edelleen jakaa kolmeen ulottuvuuteen. Välittömyydellä tarkoitetaan ensinnäkin sitä, että

²⁵⁹ HE 15/1990 vp, s. 6; HE 82/1995 vp, s. 1.

²⁶⁰ HE 15/1990 vp, s. 6; Jokela 2005, s. 161.

²⁶¹ Ks. myös HE 133/2021 vp, s. 80.

²⁶² Virolainen 1995, s. 225. Ks. myös Huovila, 2003, s. 215.

²⁶³ HE 15/1990 vp, s. 5; Jokela 2022, s. 430.

²⁶⁴ Pölönen 2003, s. 49.

tuomioistuimissa saa ratkaisussaan kiinnittää huomiota vain niihin todistustositseikkoihin, jotka on esitetty istunnossa tai joiden olemassaolo voidaan päätellä siitä, mitä istunnossa on havaittu (*välittömyyden subjektiivinen merkitys*). Toiseksi tuomion perusteina tulee lähtökohtaisesti käyttää alkuperäisiä todisteita ja ensikäden todistuskeinoja eikä esimerkiksi kuulopuhetodistelua²⁶⁵ (*välittömyyden asiallinen merkitys*). Kolmanneksi asiassa on tehtävä päätös välittömästi todisteiden vastaanottamisen jälkeen (*välittömyyden ajallinen merkitys*).²⁶⁶ Todistelun välittömyyden on siis katsottu edellyttävän, että tuomari pääsee suoraan kontaktiin todistajan kanssa ja perustaa näyttöratkaisunsa välittömästi todistajasta tai todisteesta tekemiinsä näkö- ja kuulohavaintoihin.²⁶⁷

Välittömyyttä ilmentää konkreettisimmin kirjallisen todisteen käyttökielto, josta säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:ssä.²⁶⁸ Pykälän 1 momentin mukaan tuomioistuimessa ei pääsääntöisesti saa käyttää todisteena kirjallista yksityisluonteista kertomusta, joka on annettu vireillä olevan tai alkavan oikeudenkäynnin varalta. Kirjallisen kertomuksen käyttökiellosta voidaan kuitenkin poiketa tietyissä lainkohdassa säädetyissä poikkeustilanteissa. Pykälän 2 momentissa säädetään pääsäännöstä, jonka mukaan todisteena ei saa käyttää esitutkintapöytäkirjaan tai muulle asiakirjalle merkittyä tai muulla tavoin tallennettua lausumaa. Tällaisena ”muulla tavoin tallennettuna lausumana” voidaan pitää esimerkiksi video- tai äänitallennetta.²⁶⁹ Mainitusta 2 momentin pääsäännöstä poikkeaminen on kuitenkin mahdollista, jos muualla laissa niin säädetään tai jos lausuman antajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä tai sen ulkopuolella tai jos hän on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta, eikä asian ratkaisemista tulisi enää viivyttää. Pääsäännöstä poikkeaminen tarkoittaa käytännössä sitä, että käräjäoikeudessa käytetään todisteena esitutkinnassa annettua lausumaa tai hovioikeudessa käräjäoikeudessa annettua lausumaa.²⁷⁰

²⁶⁵ Ks. kuulopuhetodistelun määritelmä alaluvussa 5.1.1.

²⁶⁶ Jokela 2022, s. 430. Päätösneuvottelu on siis pidettävä heti pääkäsittelyn päätyttyä tai viimeistään seuraavana arkipäivänä, vaikka se julkaistaisiinkin kansliatuomiona myöhemmin perusteluiden kirjoittamisen takia. Lappalainen – Hupli 2021, s. 745.

²⁶⁷ Lappalainen 2001, s. 174. Erityisesti laajoissa jutuissa myös näytön arviointi on suoritettava tuoreeltaan todistajan kuulemisen jälkeen, jotta muistikuvat pysyvät mahdollisimman hyvinä. Hirvelä 2006, s. 205.

²⁶⁸ Ks. Jokela 2015, s. 216.

²⁶⁹ HE 82/1995 vp, s. 143.

²⁷⁰ HE 46/2014 vp, s. 84.

Kirjallisen todisteen käyttökiellosta on mahdollista poiketa myös tiettyjen erityisen suojelun tarpeessa olevien henkilöiden kohdalla. Esimerkiksi alle 15-vuotiaiden henkilöiden ja tiettyjen ihmiskauppa- ja seksuaalirikosten asianomistajien esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua voidaan käyttää todisteena edellyttäen, että syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä (OK 17.24.3).

Todistelun välittömyyden on katsottu liittyvän kiinteästi edellä luvussa 2 kuvattuun kontradiktoriseen periaatteeseen, sillä periaatteen mukaan todisteet on pääkäsittelyssä esitettävä välittömästi niin, että kaikilla asianosaisilla on mahdollisuus tutustua niihin ja lausua käsityksensä niiden näyttöarvosta suoraan asian ratkaisevalle tuomioistuimelle.²⁷¹ Kontradiktorisuus edistää siten oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta, kun jokaisella asianosaisella on mahdollisuus perehtyä kaikkeen todisteluun, johon tuomioistuin ratkaisunsa perustaa.²⁷² Se, että kaikilla asianosaisilla on mahdollisuus tuoda oma näkemyksensä ilmi ja arvioida kriittisesti vastapuolen esittämää näyttöä edistää myös aineellisen totuuden selvittämistä.²⁷³ Toisaalta esimerkiksi Huovila on katsonut, että oikeudenmukainen oikeudenkäynti ja kontradiktorinen menettely voivat yhtä hyvin toteutua myös ei-välittömässä menettelyssä. Kontradiktorisuuden kannalta merkityksellistä on Huovilan mukaan vain se, että rikosasiassa vastaajalle annetaan jossain vaiheessa mahdollisuus kuulustella häntä vastaan kutsuttuja todistajia. Kuulustelumahdollisuus voidaan siis järjestää esimerkiksi esitutkintavaiheessa.²⁷⁴ Tämä näkemys – kuten edellä suullisuusperiaatteen yhteydessä todetaan – on vahvistettu myös EIT:n oikeuskäytännössä.²⁷⁵

4.3.2 Välittömyysperiaate ja videotallenneuudistus

Videotallenneuudistuksen myötä muutoksenhakumenettely ei ole enää nykyisessä laajuudessaan välitöntä, sillä käräjäoikeudessa kuultuja henkilöitä ei kuulla uudelleen muutoksenhakutuomioistuimessa, vaan suullinen todistelu otetaan vastaan käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta. Niissä tilanteissa, joissa kuva- ja äänitallenne esitetään ainoastaan

²⁷¹ Pölönen 2003, s. 82–83. Ks. myös Launiala 2012, s. 6.

²⁷² Pölönen 2003, s. 82; Pölönen – Tapanila 2015, s. 40; Tapanila 2019, s. 21.

²⁷³ Pölönen 2003, s. 83.

²⁷⁴ Huovila 1999, s. 1164; Huovila 2003, s. 229.

²⁷⁵ Ks. esim. S.N. v. Ruotsi, kohdat 47–53.

viittaamalla siihen, välittömyys toteutuu vieläkin heikommin, sillä tällöin kuulusteltavat eivät esitä kertomustaan suoraan tuomioistuimelle eivätkä ole läsnä tuomioistuimen jäsenten perehtyessä siihen.²⁷⁶ Uudistus ei kuitenkaan merkitse täydellistä luopumista välittömyysperiaatteesta: asian ratkaisemiseen saa esimerkiksi edelleen osallistua vain sellainen tuomioistuimen jäsen, joka on ollut mukana koko pääkäsittelyn ajan.²⁷⁷

Videotallenneuudistuksen käyttöönotto edellyttäneekin jonkinlaista välittömyysperiaatteen uudelleentulkintaa.²⁷⁸ Välittömyydellä ei kuitenkaan ole itseisarvoa siten, etteikö tällainen uudelleentulkinta olisi mahdollinen. Tämä on todettu jo alioikeusuudistuksen esitöissä. Esitöiden mukaan menettelysäännöistä tehtiin joustavia, jotta ne mahdollistaisivat oikeudenkäyntimenettelylle asetettujen tavoitteiden saavuttamisen mahdollisimman täysimääräisesti.²⁷⁹ Alioikeusuudistuksessa oikeudenkäynnin tavoitteiksi asetettiin varmuus, nopeus ja halpuus. Siirtymistä välittömään, suulliseen ja keskitettyyn menettelyyn perusteltiin myös aineellisen totuuden tavoitteella. Välittömyyden, suullisuuden ja keskityksen varaan rakentuvan oikeudenkäynnin katsottiin tarjoavan parhaat edellytykset aineellisesti oikeaan lopputulokseen päätymiselle.²⁸⁰

Välittömyysperiaatetta koskevassa punninnassa on siten pyrittävä optimoimaan aineellinen totuus, kustannustehokkuus ja menettelyn oikeudenmukaisuus.²⁸¹ Tätä voidaan mielestäni pitää välittömyysperiaatteen ytimenä: olennaista ei ole välittömyys itse, vaan ne tavoitteet, jota välittömyydellä pyritään saavuttamaan. Videotallenneuudistuksen esitöiden mukaan nämä tavoitteet ovat muutoksenhakutuomioistuimessa välitöntä todistelua paremmin saavutettavissa kuva- ja äänitallenteita hyödyntämällä.²⁸² Videotallenneuudistuksen vastustaminen vetoamalla

²⁷⁶ HE 133/2021, s. 19.

²⁷⁷ HE 133/2021, s. 20.

²⁷⁸ Ks. esim. Koulu 2011, s. 82–83. Koulu on videoneuvottelun käyttöönoton yhteydessä todennut, että välittömyyden ja videoneuvottelun välinen näennäinen (*prima facie*) ristiriita on ratkaistavissa uudelleentulkinnalla.

²⁷⁹ HE 15/1990 vp, s. 6.

²⁸⁰ HE 15/1990 vp, s. 6; HE 82/1995 vp, s. 1.

²⁸¹ Huovila 1999, s. 1173–1174. Ks. myös Korhonen – Jämsä 2022, s. 74.

²⁸² HE 133/2021 vp, s. 19. Myös Ruotsissa on EMR-uudistuksen yhteydessä todettu, että vaikka suullisuus, välittömyys ja keskitys tarjoavat pääsääntöisesti yhä parhaat edellytykset vapaalle todistusharkinnalle ja oikeaan ratkaisuun päätymiselle, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kyseisten periaatteiden soveltamisessa olisi tilaa uudistuksille. Prop. 2004/05:131, s. 81 ja 201.

välittömyysperiaatteeseen synnyttäisi siten paradoksin, jossa periaate itse estää sillä tavoiteltavien seikkojen toteutumisen. Tätä ei luonnollisestikaan voida pitää tarkoituksenmukaisena.

Lainsäädäntöuudistuksia tarkasteltaessa on lisäksi otettava huomioon uudistuksen tausta eli se, millaista asiantilaa uudistuksella on pyritty muuttamaan.²⁸³ Alioikeusuudistuksessa suullisella, välittömällä ja keskitetyllä menettelyllä korvattiin aiempi suullis-pöytäkirjallinen menettely. On selvää, että välittömyyden varaan rakentuva menettely toteuttaa kirjallista menettelyä paremmin oikeusvarmuuden ja prosessiekonomian periaatteita. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö jokin muu menettelytapa voisi yhteiskunnan ja teknologian kehityksen myötä tarjota vielä toimivampia ratkaisuja näiden periaatteiden toteuttamiseksi.

Oikeuskirjallisuudessa on jo 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa kritisoitu välittömyysperiaatteen liian tiukkaa noudattamista. Esimerkiksi Jonkan mukaan välittömyys-, suullisuus ja keskitysperiaate vietiin alioikeusuudistuksessa liian pitkälle siten, että ne alkoivat jo ”sotia omia tavoitteitaan vastaan” pahentamalla tuomioistuimen ja syyttäjän resurssipulaa.²⁸⁴ Myös Huovilan mukaan välitön, suullinen ja keskitetty menettely on usein kallis ja prosessin osapuolten kannalta työläs ja hidas. Menettelyn haitat ilmenevät erityisesti pääkäsittelyjen perumisen yhteydessä, joihin tiukka välittömyyden noudattaminen helposti johtaa. Huovilan arvion mukaan periaatteiden joustamaton soveltaminen onkin johtanut riita-asioiden oikeudenkäyntikulujen voimakkaaseen kasvuun ja oikeudenkäyntien keston kohtuuttomaan pitenemiseen, mikä on puolestaan nostanut kynnystä oikeudenkäynnin aloittamiselle, vaikka perusteet siihen olisivat käsillä.²⁸⁵ Välittömyyden ongelmakohdat ovat nousseet esille myös seulontamenettelyn säätämisen yhteydessä.²⁸⁶ Ruotsissa EMR-uudistuksen esitöissä on todettu, että välittömyys-, suullisuus- ja keskitysperiaatteiden liian tunnollinen noudattaminen johtaa oikeusjuttujen laajentumisen ja monimutkaistumisen myötä helposti kankeaan, aikaa vievään ja kalliiseen menettelyyn ilman, että oikeusturva merkittävästi paranee.²⁸⁷

²⁸³ Korhonen – Jämsä 2022, s. 48. Ks. myös Häyhä 1997, s. 16.

²⁸⁴ Jonkka 1998, s. 1268–1269. Ks. myös Huovila 2007, s. 399.

²⁸⁵ Huovila 2007, s. 398–399. Ks. myös Huovila 1999, s. 1159.

²⁸⁶ HE 91/2002 vp, s. 25.

²⁸⁷ Prop. 2004/05:131, s. 81.

Välittömyysperiaatteen voidaan katsoa soveltuvan erityisen huonosti todistelumenettelyyn hovioikeudessa.²⁸⁸ Mitä pidempi aika tapahtumien ja todistajan kuulemisen välillä ehtii kulua, sitä vähäisempi merkitys välittömyydellä on aineellisen totuuden saavuttamisen kannalta, sillä ajan kulumisen heikentää todistajien muistikuvien luotettavuutta.²⁸⁹ Huovila on jo 1990-luvun lopussa esittänyt, että välitöntä kuulustelua parempaa todistusaineistoa on mahdollisimman pian havaintojen jälkeen annettu ja esimerkiksi videoimalla tallennettu ja videolta pääkäsittelyssä esitetty kertomus.²⁹⁰ Välittömyyden merkitystä muutoksenhaussa vähentää Huovilan mukaan myös se, että todistaja joutuu toistamaan kertomuksensa jo toisen (tai rikosasioissa kolmannen) kerran, jolloin syntyy riski, että aikaisemmat kertomukset ja esitetyt kysymykset sekä muu aiemmissa oikeudenkäynneissä saatu tieto sekoittuu alkuperäisiin muistikuviin ja havaintoihin.²⁹¹ Näitä seikkoja käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa.

²⁸⁸ Ks. Huovila 1999, s. 1167 ja 1181.

²⁸⁹ Huovila 1999, s. 1167. Ks. myös Huovila 2003, s. 253.

²⁹⁰ Huovila 1999, s. 1175.

²⁹¹ Huovila 1999, s. 1167.

5 Videotallenneuudistuksen vaikutukset todistajankertomusten luotettavuuteen

5.1 Aika on muistin vihollinen – uusi todistusmenettely ja todistajankertomusten virhelähteet

5.1.1 Parhaan todistusaineiston periaate

Arvioitaessa videotallenneuudistusta todistajankertomusten luotettavuuden näkökulmasta on tarkoituksenmukaista tarkastella ensin uudistuksen vaikutuksia parhaan todistusaineiston periaatteen toteutumiseen. Parhaan todistusaineiston periaate voidaan ilmaista seuraavalla tavalla: mikäli yhtä ja samaa tiedonlähdettä voidaan hyödyntää usealla eri tavalla, on valittava se tapa, joka tuottaa luotettavimman näytön.²⁹² Periaatetta ilmentää oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 8 §:n 4 kohta, jonka mukaan tuomioistuimen on evättävä näyttö, joka voidaan korvata olennaisesti luotettavammalla todisteella. Esimerkiksi tilanteessa, jossa on valittavissa kuulopuhetodistajan²⁹³ ja silminnäkijätodistajan kertomus, parhaan todistusaineiston periaatteen mukaisesti todistelutavaksi on valittava luotettavampi silminnäkijätodistajan kertomus.²⁹⁴

Välittömyyden on perinteisesti katsottu edistävän parhaan todistusaineiston periaatteen toteutumista.²⁹⁵ Todistelun ollessa välitöntä teeman ja todisteen välinen todistusketju²⁹⁶ muodostuu lyhyemmäksi kuin esimerkiksi silloin, jos todisteena otettaisiin vastaan kuulustellun kirjallinen lausuma tai esitutkinnassa pöytäkirjattu kertomus.²⁹⁷ Parhaan todistusaineiston periaate voidaankin ilmaista myös niin, että vaihtoehtoisista todistuskeinoista on valittava se, joka sisältää

²⁹² Ks. HE 46/2014 vp, s. 56; Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 42.

²⁹³ Kuulopuhetodistelusta on kyse silloin, kun kuulusteltava X kertoo jostakin seikasta, jonka hän on kuullut toiselta henkilöltä Y, ja todistusteemana on sen selvittäminen, pitävätkö Y:n väitteet tai havainnot paikkansa. Kuulopuhetodistelua ei puolestaan ole se, kun X kertoo Y:n kertoneen jotain, ja todistusteemana on esimerkiksi Y:n sanomisista tehtävät johtopäätökset tai se, että Y on ylipäätään kertonut jotain. Ks. Pölönen 2003, s. 49–50; HE 46/2014 vp, s. 56.

²⁹⁴ Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 42. Ks. myös Määttä 2013, s. 522; Pölönen – Tapanila 2015, s. 143.

²⁹⁵ Ks. esim. Tirkkonen 1969, s. 96; HE 15/1990 vp, s. 105; Huovila 2003, s. 233; Jokela 2022, s. 429–430. Ks. oikeuskäytännöstä KKO 2018:54, kohta 17.

²⁹⁶ Ks. todistusketjun määritelmä jäljempänä alaluvussa 5.1.2.

²⁹⁷ Lappalainen 2001, s. 242; Hirvelä 2006, s. 205; Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009, s. 42. Esimerkiksi pöytäkirjaan kirjattu kertomus on usein todistajan ja kuulustelijan yhteistyön tulos, ja siihen vaikuttavat kuulustelijan omat tulkinnat, mikä lisää kertomuksen epäluotettavuutta. Huovila 2003, s. 233.

mahdollisimman vähän välillisyyselementtejä.²⁹⁸ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että todisteet on esitettävä alkuperäisessä muodossaan: esimerkiksi todistajankertomus on esitettävä henkilökohtaisesti tuomioistuimessa eikä kirjallisesti, nauhoitukselta tai muun välillisen keinon avulla.²⁹⁹ Välitön todistelu edistää vapaata todistusharkintaa ja parhaan todistusaineiston periaatteen toteutumista myös mahdollistamalla tehokkaasti (lisä)kysymysten esittämisen ja kertomuksen selventämisen.³⁰⁰ Tästä näkökulmasta tarkasteltuna suullisen todistelun vastaanottaminen videotallenteelta merkitsee ”lisälenkkiä” eli uutta välillisyyselementtiä todistusketjuun.

On kuitenkin huomattava, että myös ajan kulumisen ja siitä johtuvat muistiin liittyvät virhelähteet pidentävät todistusketjua. Korhonen ja Jämsä ovatkin todenneet, että videotallenneuudistuksen mukaisessa menettelyssä välittömyyttä on syytä tarkastella myös ajallisen välittömyyden näkökulmasta. Kuten edellä välittömyysperiaatteen yhteydessä on todettu, mitä pidempi aika jutun perusteena olevasta tapahtumasta kuluu ja mitä useammin kuulusteltava joutuu kertomuksensa toistamaan, sitä pidemmäksi todistusketju kasvaa ja huonommaksi todistusaineisto muodostuu.³⁰¹ Tässä suhteessa kuva- ja äänitallenteen käyttäminen merkitsee välittömämpää ja parempaa todistelua kuin suullisen todistelun vastaanottaminen uudelleen hovioikeudessa.³⁰² Myös Ruotsissa videotallenteiden hyödyntämisen on katsottu toteuttaneen parhaan todistusaineiston periaatetta välitöntä todistelua paremmin.³⁰³ Seuraavissa alaluvuissa pyrin perustelemaan tarkemmin, miksi videotallenneuudistuksen mukainen menettely vähentää todistajankertomusten virhelähteitä ja edistää siten parhaan todistusaineiston periaatteen toteutumista nykymenettelyä paremmin.

²⁹⁸ Lappalainen 2001, s. 165. Ks. myös Huovila 1999, s. 1160; Rautio – Frände 2020, s. 80.

²⁹⁹ Huovila 1999, s. 1160.

³⁰⁰ Huovila 2003, s. 233–234; Jokela 2015, s. 132 ja 305–306.

³⁰¹ Korhonen – Jämsä 2022, s. 66. Ks. myös Huovila 1999, s. 1167.

³⁰² HE 133/2021 vp, s. 19–20; Korhonen – Jämsä 2022, s. 66–67.

³⁰³ Welamson – Munck 2016, s. 80. Ks. myös Prop. 2004/05:131, s. 200–201: ”Ett vittnesmål i tingsrätten, som lämnas i närmare anslutning till den aktuella händelsen än berättelsen i hovrätten, ger i många fall ett bättre uttryck för vittnets verkliga iakttagelser och därmed ett bättre underlag för hovrättens avgörande än ett omförhör.”

5.1.2 Todistajankertomusten virhelähteet yleisesti

Todistajankertomusten virhelähteet on vakiintuneesti jaettu todistajatekijöihin (*estimator variables*) ja järjestelmämuuttujiin (*system variables*).³⁰⁴ Todistajatekijöillä tarkoitetaan muuttujia, joita ei voida oikeusprosessissa kontrolloida. Niiden merkitystä voidaan siten ainoastaan arvioida.³⁰⁵ Tällaisia muuttujia ovat esimerkiksi havainnointiolosuhteet, kuten tapahtumapaikan valaistus ja todistajan³⁰⁶ ja tapahtumapaikan välinen etäisyys sekä todistajan henkilökohtaiset ominaisuudet ja aiemmat kokemukset.³⁰⁷ Järjestelmämuuttujat ovat puolestaan tekijöitä, jotka ovat (tai ainakin voivat olla) kontrolloitavissa esimerkiksi oikeusprosessiin liittyviä käytäntöjä, ohjeita tai sääntelyä muuttamalla. Järjestelmämuuttujia ovat esimerkiksi todistajankuulusteluun liittyvät menettelyt, todistajalle esitettävät kysymykset ja oikeusprosessin kesto.³⁰⁸

Oikeusprosessien kehittämisen kannalta keskeisiä ovat järjestelmämuuttujat, joihin on mahdollista vaikuttaa ulkopuolelta. Myös videotallenneuudistusta voidaan pitää järjestelmämuuttujien kehittämiseen pyrkivänä uudistuksena, sillä sen avulla vaikutetaan suullisen todistelun vastaanottamistapaan ja pyritään poistamaan todistajankertomuksiin liittyviä virhelähteitä. Todistajankertomusten arvioinnissa merkitystä on kuitenkin järjestelmämuuttujien lisäksi myös todistajatekijöillä, sillä vaikka niihin ei olekaan mahdollista vaikuttaa, tuomioistuimen on todistusharkinnassaan otettava huomioon esimerkiksi erilaiset todistajan henkilöön liittyvät tekijät, jotka voivat mahdollisesti vaikuttaa kertomuksen luotettavuuteen.³⁰⁹

³⁰⁴ Jaottelun on luonut amerikkalainen psykologi Gary Wells erityisesti silminnäkijätunnistusta varten. Ks. Wells 1978. Marjosolan mukaan jaottelua voidaan kuitenkin soveltaa myös todistajankertomuksen luotettavuuden arvioimisessa. Ks. Marjosola 2021b, s. 71.

³⁰⁵ Wells 1978, s. 1548. Todistajatekijä-käsitteen sijaan voidaan puhua myös havainnointitekijöistä. Havainnointitekijöistä puhuminen antaa paremman kuvan käsitteen sisällöstä, sillä se kattaa muitakin kuin todistajan yksilöön liittyviä muuttujia – esimerkiksi erilaisia olosuhteisiin liittyviä tekijöitä. Ks. Marjosola 2021b, s. 72; Stanikić 2015, s. 56–57.

³⁰⁶ Termillä ”todistaja” tarkoitetaan tässä luvussa myös todistelutarkoituksessa kuultavaa asianosaista, ja luvussa esitetyt seikat ovat yhtä lailla sovellettavissa kaikkiin oikeudenkäynnissä kuultaviin henkilöihin. Todistajista puhuttaessa tarkoitetaan lähtökohtaisesti aikuisia todistajia, sillä lapsitodistajien kuulemiseen liittyy erityispiirteitä, joita tutkielmassa ei käsitellä. Toki suurin osa luvussa mainituista seikoista soveltuu yhtä lailla alaikäisiin todistajiin.

³⁰⁷ Ks. Wells 1978, s. s. 1548; Stanikić 2015, s. 56–57; Marjosola 2021b, s. 71.

³⁰⁸ Wells 1978, s. 1548; Marjosola 2021b, s. 72. Ks. erityisesti silminnäkijätunnistamisen osalta myös Stanikić 2015, s. 56–57; Albright 2017, s. 7759.

³⁰⁹ Ks. Marjosola 2021b, s. 72.

Todistajankertomusten luotettavuuteen vaikuttavien muuttujien ketju eli todistusketju voidaan esittää Klamin tapaan seuraavasti: havainto → tulkinta → mielle → muistikuva → kertomus tai sovellutus (esim. tunnistus).³¹⁰ Marjosola on esittänyt ketjun seuraavasti: todistajan havainnointi → tulkinta → muisti → kertomus → tuomarin tulkinta.³¹¹ Marjosolan esitys on mielestäni modernimpi ja todellisuutta paremmin kuvaava versio Klamin alkuperäisestä mallista.

Yhteenkin todistusketjun lenkkiin vaikuttava virhelähde johtaa todistajankertomuksen luotettavuuden heikkenemiseen.³¹² Tapahtumaketjun alussa virhelähteet painottuvat todistajatekijöihin ja loppupäässä puolestaan järjestelmämuuttujiin.³¹³ Videotallenneuudistuksen kannalta keskeisiin ketjun lenkkeihin eli muistikuviiin ja todistajankertomuksen esittämiseen vaikuttavat sekä järjestelmämuuttajat, kuten oikeusprosessin kesto, että todistajan henkilöön liittyvät tekijät. On kuitenkin tärkeä muistaa, että todistusketjussa on kyse havainnollistavasta yksinkertaistuksesta: tosiasiasa virhelähteiden vaikutukset eivät etene lineaarisesti, vaan eri lenkkeihin vaikuttavia virhelähteitä voi syntyä monessa eri vaiheessa. Esimerkiksi todistajankertomuksen antaminen tai oikeudenkäyntiä edeltävät keskustelut voivat vaikuttaa aiempina ketjussa sijaitseviin muistikuviiin.³¹⁴ Lopputulos on kuitenkin sama eli se, että todistajankertomuksen luotettavuus heikkenee.

5.1.3 Muistiin liittyvät virhelähteet

Koska videotallenneuudistuksella on vaikutuksia erityisesti muistiin ja todistajankertomuksen antamiseen liittyviin virhelähteisiin, tarkastelen seuraavaksi lähemmin niitä. Sivuan lyhyesti myös kertomuksen arvioimiseen vaikuttavia virhelähteitä, mutta tutkielman sivumäärän rajallisuuden takia niihin ei ole mahdollista paneutua syvällisemmin.³¹⁵ Rajaus on perusteltu myös sen takia, että videotallenneuudistuksella ei ole varsinaisesti pyritty vaikuttamaan todistajankertomusten arvioimiseen, vaan lähtökohtana uudistuksessa on nimenomaan se, ettei näytön arvioimisen

³¹⁰ Klami 1995, s. 134.

³¹¹ Marjosola 2021b, s. 73.

³¹² Klami 1995, s. 134.

³¹³ Marjosola 2021b, s. 74.

³¹⁴ Marjosola 2021b, s. 73.

³¹⁵ Ks. todistajankertomuksen arvioinnin virhelähteistä tarkemmin Marjosola 2021b, s. 87–110 ja siellä mainitut lähteet.

kannalta ole merkitystä sillä, vastaanotetaanko todistelu videotallenteelta vai välittömästi tuomioistuimessa.³¹⁶

Videotallenneuudistuksen esitöiden mukaan kuva- ja äänitallenteiden hyödyntäminen mahdollistaa hovioikeudelle ja korkeimmalle oikeudelle yhtä hyvät edellytykset arvioida suullista todistelua kuin kärjäoikeudella. Tämä perustuu siihen, että muutoksenhakutuomioistuimella on käytettävissään yhtä tuore suullinen todistelu kuin kärjäoikeudessa. Esitöiden mukaan videotallenteen käyttäminen vähentää ajan kulumisesta johtuvan muistin heikkenemisen negatiivisia vaikutuksia todistajankertomusten luotettavuuteen, jolloin muutoksenhakutuomioistuimen edellytykset päätyä aineellisesti oikeaan näyttöratkaisuun paranevat.³¹⁷ Uudistuksen taustalla voidaan siten tältä osin nähdä parhaan todistusaineiston periaate ja pyrkimys aineelliseen totuuden saavuttamiseen.

Korkman on todennut, että kaikista niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat muistivääristymien riskiin ja kykyymme muistaa paikkansapitävästi, merkittävin on aika.³¹⁸ Koska kärjäoikeuden ja hovioikeuden käsittelyjen välissä on yleensä vähintäänkin useita kuukausia, ovat kuulusteltavien henkilöiden muistikuvat usein hovioikeuden pääkäsittelyyn mennessä heikentyneet.³¹⁹ Tämä ongelma nostettiin esille jo vuoden 1998 hovioikeusuudistuksen yhteydessä.³²⁰ Muistin heikkeneminen näkyy käytännössä esimerkiksi siten, että aikaisempien kertomusten käyttäminen (OK 17:24 ja 17:47.2) on hovioikeuden pääkäsittelyssä hyvin yleistä.³²¹

Ajan kulumisen vaikutusta muistiin voidaan havainnollistaa saksalaisen psykologin Hermann Ebbinghausin mukaan nimetyllä Ebbinghausin unohtamiskäyrällä (*forgetting curve*), jonka mukaan ihminen unohtaa suurimman osan oppimastaan heti oppimisen jälkeen. Tämän jälkeen unohtaminen

³¹⁶ Ks. HE 133/2021 vp, s. 21.

³¹⁷ HE 133/2021 vp, s. 15–16 ja 20.

³¹⁸ Korkman 2022, s. 57.

³¹⁹ Ks. Huovila 2003, s. 253; Määttä 2013, s. 168; Korkman 2022, s. 24–25. Ks. myös videotallenneuudistuksen esitöistä HE 133/2021 vp, s. 15; OMML 2019:6, s. 22 ja EMR-uudistuksen esitöistä SOU 2004/05:131, s. 200–201; DS 2001:36, s. 99.

³²⁰ HE 33/1997 vp, s. 26. Hallituksen esityksessä ehdotettiin, että suullisen todistelun vastaanottaminen uudelleen hovioikeudessa rajattaisiin vain niihin tilanteisiin, joissa näytön arvioiminen on riitautettu muutoksenhakemuksessa.

³²¹ Korhonen – Jämsä 2022, s. 68.

jatkuu, mutta sen tahti hidastuu.³²² Ajan myötä muistikuvat muuttuvat yksityiskohtaisista ja tarkoista (episodisista) yleisluontoisemmiksi (semanttisemmiksi).³²³ Tämä on erityisen ongelmallista oikeusprosessissa, jossa todistajalta edellytetään usein nimenomaan tarkkoja muistikuvia tapahtumien yksityiskohdista. On toki syytä huomioida, että unohtamisen nopeus vaihtelee yksilöllisesti, eikä Ebbinghausin käyrä – kuten eivät muutkaan oikeuspsykologian tutkimustulokset – ole suoraan sovellettavissa yksittäiseen todistajaan.³²⁴ Ajan kulumisen negatiivinen vaikutus muistisuoritukseen on kuitenkin kiistaton, minkä takia voidaankin todeta, että parhaan mahdollisen muistisuorituksen ja siten myös luotettavimman todistajankertomuksen saamiseksi todistajanlausunto olisi syytä ottaa vastaan mahdollisimman nopeasti tapahtuman jälkeen.³²⁵

Loftuksen mukaan ihmisen muistot eivät koostu pelkästään niistä asioista, joita hän on tehnyt, vaan myös siitä, mitä hän on ajatellut, kuullut ja kuvitellut.³²⁶ Muistivirheitä syntyy, kun alkuperäiseen muistikuvaan sekoittuu harhaanjohtavaa ja virheellistä tietoa. Tätä kutsutaan väärän tiedon vaikutukseksi (*misinformation effect*). Ajan kulumisen altistaa myös muistivirheiden syntymiselle.³²⁷ Todistajan muistikuviiin voi sekoittua informaatiota esimerkiksi asianosaisten ja muiden todistajien kanssa käydyistä keskusteluista ja julkisuutta saaneissa jutuissa myös mediasta.³²⁸ Tästä huolimatta todistajilta ei kovinkaan usein kysytä ovatko he keskustelleet havainnoistaan muiden kanssa tai ovatko he saaneet havaintoihinsa liittyvää tietoa jostain muualta.³²⁹ Todistajat saattavat tiedostamattaan täydentää muistiaukkoja myös omilla tulkinnoillaan

³²² Ks. Lacy – Stark 2013, s. 649; Marjosola 2021b, s. 81; Korkman 2022, s. 23–24 (toissijaiset lähteet). Käyrä pohjautuu Ebbinghausin tutkimukseen vuodelta 1885. Tutkimuksen mukaan unohtamisaika alkaa hidastua. Siitä, mitä muistamme viikon kuluttua tapahtumista, säilyy muistissamme kuukauden jälkeen huomattavasti suurempi osa. Siten käyrästä muodostuu aluksi nopeasti jyrkkenevä ja ajan myötä loivenevä.

³²³ Lacy – Stark 2013, s. 653.

³²⁴ Väisänen – Korkman 2014, s. 731; Marjosola 2021a, s. 321.

³²⁵ Ks. Haapasalo 2000, s. 55–56. Ks. myös Korkman 2022, s. 24–25 ja 33.

³²⁶ Loftus 2003, s. 872. Ks. myös Autio – Karjala 2011, s. 64.

³²⁷ Loftus 2005, s. 361.

³²⁸ Ks. esim. Haapasalo 2000, s. 61–62; Granhag – Memon – Roos af Hjelmsäter 2010, s. 139–141 ja 144–146. Todistajien keskenään käymien keskustelujen seurauksena aiheutuva muistikuvien yhdenmukaistuminen on sitä todennäköisempää mitä läheisempiä todistajat ovat toisilleen. Granhag – Memon – Roos af Hjelmsäter 2010, s. 145–146.

³²⁹ Marjosola 2021b, s. 83.

ja ajatuksillaan.³³⁰ Tutkimuksissa on havaittu, että esimerkiksi johdattelemalla on mahdollista synnyttää ihmisille tosiasioihin perustumattomia muistikuvia eli valemuistoja, jotka voivat olla hyvinkin rikkaita ja tunnepitoisia.³³¹ Myös valemuistojen syntyminen on sitä todennäköisempää, mitä enemmän aikaa tapahtumista on kulunut.³³²

Muistivirheet ovat erityisen ongelmallisia siksi, että vääristyneitä tai virheellisiä muistikuvia voi olla hyvin vaikea tai jopa mahdoton erottaa oikeista muistikuvista.³³³ Todistajat eivät myöskään usein itse tiedosta muistivääristymien riskiä.³³⁴ Muistivirheissä ei siis ole kyse siitä, että todistajat tietoisesti valehtelisivat, vaan siitä, että heidän oikeiksi uskomansa kertomukset eivät todellisuudessa pidäkään paikkansa. Todistajankertomusten luotettavuuden arvioinnissa ei olekaan kyse pelkästään siitä, puhuuko todistaja totta, vaan myös siitä, ovatko hänen muistikuvansa totuudenmukaiset eli toisin sanoen siitä, vastaavatko subjektiivinen ja objektiivinen totuus toisiaan.³³⁵

Suullisen todistelun välittömään toistamiseen hovioikeudessa liittyy myös riski siitä, että todistaja keskittyy muistelemaan, mitä hän on sanonut asiasta käräjäoikeudessa sen sijaan, että hän pyrkisi muistelemaan mitä todellisuudessa on tapahtunut.³³⁶ Käräjäoikeudessa kuulusteltuihin henkilöihin saattaa kohdistua myös painostusta tai muuta epäasiallista vaikuttamista, jonka tavoitteena on saada kuultava muuttamaan kertomustaan toista asianosaista hyödyttävällä tavalla. Jutun hävinneellä asianosaisella saattaa itselläänkin olla intressi muuttaa kertomustaan parantaakseen menestymismahdollisuuksiaan muutoksenhakuvaiheessa.³³⁷

³³⁰ Haapasalo 2000, s. 130.

³³¹ Ks. Haapasalo 2008, s. 154; Shaw 2020, s. 2. Valemuistojen pioneiritutkijana voidaan pitää yhdysvaltalaisista psykologia Elizabeth Loftusta, joka on tutkinut muistivirheitä useiden vuosikymmenten ajan. Ks. esim. Loftus 1993 ja 2005. Eräässä Loftuksen kuuluisassa kokeessa koehenkilöille uskoteltiin, että he olivat 5–6-vuotiaina eksyneet ostoskeskuksessa ja tulleet vanhemman henkilön pelastamiksi, vaikka todellisuudessa näin ei ollut tapahtunut. Noin 25 prosenttia koehenkilöistä kehitti tapahtumista kokonaisen tai osittaisen valemuiston. Ks. esim. Loftus 2018, s. 7.

³³² Väisänen – Korkman 2014, s. 730.

³³³ Shaw 2020, s. 2.

³³⁴ Ks. Loftus 2018, s. 2; Loftus 2005, s. 361–362 ja 365; Klami 1995, s. 155–156; Huovila 1999, s. 1167; Haapasalo 2000, s. 61–62; Shaw 2020, s. 1.

³³⁵ Väisänen – Korkman 2014, s. 729.

³³⁶ Huovila 2003, s. 253; Wersäll 2011, s. 80.

³³⁷ HE 133/2021 vp, s. 15; OMMML 2019:6, s. 23. Ks. myös SOU 2004/05:131, s. 200–201.

Edellä on kuvattu useita muistiin liittyviä virhelähteitä ja niiden vaikutuksia todistajankertomusten luotettavuudelle. Kaikki muistamiseen liittyvät vaiheet – mieleen painaminen, mielessä pitäminen ja mielestä palauttaminen – sisältävät heikkouksia.³³⁸ Tämä tulisi kaikkien oikeusprosessissa toimivien henkilöiden ymmärtää. Esimerkiksi todistajan muistikuvii mahdollisesti vaikuttavien ulkopuolisten tietojen selvittäminen olisi todistajankertomusten luotettavuuden arvioimisen kannalta tärkeää.³³⁹ Mitä pidempi aika muistijäljen perustaneista tapahtumista kuluu, sitä enemmän eri virhelähteiden merkitys korostuu. Koska videotallenneuudistuksen mukaisessa menettelyssä muutoksenhakutuomioistuimissa saa käyttöönsä tuoreemman todistelun kuin nykyään, uudistuksen voidaan nähdä parantavan muutoksenhakutuomioistuimen käytettävissä olevan suullisen todistelun laatua vähentämällä ajan kulumisesta johtuvien virhelähteiden vaikutuksia todistajankertomusten luotettavuuteen.³⁴⁰

On kuitenkin huomattava, että muistisuoritukseen vaikuttavat ajan kulumisen lisäksi monet muutkin tekijät, kuten esimerkiksi todistajan alkuperäisen havainnon kesto ja tuttuus, tapahtuman järkyttävyys tai traumaattisuus sekä havainnoijan vireystila, aikaisemmat kokemukset ja ennako-odotukset.³⁴¹ Lisäksi ajan kulumisesta johtuva muistin heikkeneminen voi olla nähtävissä jo kärjäoikeudessa, jos tapahtumista on esimerkiksi esitutinnan pitkittymisen seurauksena ehtinyt kulua pidempi aika. Tätä problematiikkaa käsitellään tarkemmin alaluvussa 5.2.

5.1.4 Todistajankertomusten antamiseen ja arvioimiseen liittyvät virhelähteet

Tarkasteltaessa uudistuksen vaikutuksia todistajankertomusten luotettavuuteen on kiinnitettävä huomiota myös siihen, miten kuva- ja äänitallenteen tekeminen vaikuttaa kertomuksen esittämiseen. Videotallenneuudistuksen esitöissä on esitetty huoli siitä, että kuulusteltavan tietoisuus kuvatuksi tulemisesta ja siitä, että kuulustelusta tehty kuva- ja äänitallenne säilytetään (vaikkakin vähemmän aikaa kuin nykymentelyssä tehtävät äänitallenteet) voivat lisätä hänen stressiään ja tehdä

³³⁸ Marjosola 2021b, s. 80.

³³⁹ Marjosola 2021b, s. 83.

³⁴⁰ Esimerkiksi Marjosola on todennut uudistuksen olevan todistajanpsykologisesta näkökulmasta perusteltu. Marjosola 2021b, s. 81.

³⁴¹ Ks. esim. Klami 1995; Loftus 2005; Marjosola 2021b; Korkman 2022. Ks. havaintoihin ja todistajan henkilöön liittyvistä virhelähteistä tarkemmin myös Haapasalo 2000, s. 24–56.

kertomuksen esittämisestä vähemmän luontevaa. Tämä voi puolestaan johtaa sekä käräjäoikeuden että hovioikeuden käytettävissä olevan näytön laadun heikkenemiseen.³⁴²

Nämä kuva- ja äänitallenteen tekemisestä aiheutuvat näytölliset haitat on kuitenkin uudistuksen esitöissä arvioitu pienemmiksi kuin menettelystä aiheutuvat vastaavat hyödyt.³⁴³ Myös Ruotsissa EMR-uudistusta arvioitaessa on katsottu tallenteiden käyttämisen todistajankertomusten laatua parantavien vaikutusten ylittävän tallentamisen aiheuttamat mahdolliset negatiiviset vaikutukset.³⁴⁴ Lisäksi lienee selvää, että oikeudenkäynnissä tapahtuva kuulustelu on kuultavalle aina jokseenkin jännittävä ja epämukava tilanne riippumatta siitä tallennetaanko kuulustelua kuva- ja äänitallenteelle vai ei.³⁴⁵ Kuvaamisesta mahdollisesti aiheutuva lisästressi ei siten aiheuttane niin merkittäviä negatiivisia vaikutuksia todistajankertomusten luotettavuudelle, että ne ylittäisivät tallenteen käyttämisestä koituvat hyödyt. Lisäksi videotallenneuudistuksen mukaisessa menettelyssä todistajan tarvitsee lähtökohtaisesti osallistua stressaavaan ja jännittävään kuulustelutilaisuuteen vain kerran.³⁴⁶

Kuva- ja äänitallenteen käyttämisellä saattaa olla vaikutuksia myös todistajankertomusten arvioimiseen. Oikeuspsykologisissa tutkimuksissa on havaittu, että koehenkilöt pitävät henkilökohtaisesti kertomuksensa esittäviä todistajia miellyttävämmän ja rehellisemmän oloisina kuin videoyhteyden välityksellä kuultavia todistajia.³⁴⁷ Korkein oikeus on puolestaan ratkaisussaan KKO 2021:5 todennut, ettei tuomioistuin voi edes hyvälaatuisen videoyhteyden välityksellä havainnoida kuultavan olemusta, ilmeitä, eleitä, äänensävyjä, puhetapaa tai tunnereaktioita täysin samalla tavalla kuin häntä tuomioistuimessa välittömästi kuultaessa.³⁴⁸ Toisaalta korkein oikeus on samassa ratkaisussaan viitannut aiempaan ennakkoratkaisuunsa KKO 2013:96, jossa se on todennut, ettei henkilötodistelun luotettavuutta voida vallitsevan oikeuspsykologisen käsityksen mukaan juurikaan perustaa henkilön käyttäytymisestä, kuten puhetavasta, ilmeistä, eleistä tai

³⁴² HE 133/2021 vp, s. 20; OMML 2019:6, s. 23.

³⁴³ HE 133/2021 vp, s. 20.

³⁴⁴ Levén – Wersäll 2011, s. 30.

³⁴⁵ Ks. HE 133/2021 vp, s. 21.

³⁴⁶ Tai rikosasioissa lähtökohtaisesti kahdesti, jos esitutkintakuulustelu lasketaan mukaan.

³⁴⁷ Landström – Granhag – Hartwig 2005. Ks. myös Landström 2010, s. 214–215.

³⁴⁸ KKO 2021:5, kohta 21.

tunnereaktioista oikeudenkäynnissä saatavien havaintojen ja vaikutelmien varaan.³⁴⁹ Suurempi merkitys on sen sijaan kertomuksella itsellään: sen keskeisen sisällön johdonmukaisuudella, realistisuudella ja muuttumattomuudella sekä yksityiskohtien runsaudella.³⁵⁰

Videotallenneuudistuksen esitöissä on mainittuihin korkeimman oikeuden ratkaisuihin vedoten todettu, ettei suullisen todistelun arvioimisen kannalta tulisi olla merkitystä sillä, vastaanotetaanko todistelu tallenteelta vai kuulusteltavalta henkilökohtaisesti edellyttäen, että kuva- ja äänitallenne on riittävän laadukas.³⁵¹ Ruotsissa useat muutoksenhakutuomioistuinten tuomarit ovat olleet sitä mieltä, että videotallenteiden katsominen on antanut paremmat edellytykset näytön arvioimiselle kuin tuomioistuimessa tapahtuva kuulustelu, vaikkakin jotkut heistä ovat pitäneet tallenteisiin perustuvaa todistelua ”tylsempanä” kuin aikaisempaa menettelyä.³⁵² Tuomareiden on joka tapauksessa tärkeä tiedostaa, että videotallenteiden käyttö saattaa vaikuttaa todistajasta syntyviin mielikuviin. Näyttöratkaisua ei tule kuitenkaan perustaa näihin mielikuviin, vaan arviointi on kohdistettava pääsääntöisesti kertomuksen sisältöön.

Yhteenvedona voidaan todeta, että videotallenneuudistus on todistajanpsykologisesta näkökulmasta tarpeellinen uudistus, joka toteuttaa parhaan todistusaineiston periaatetta ja helpottaa todistajankertomusten luotettavuuden arvioimista. Se ei kuitenkaan ole ihmeratkaisu, joka poistaisi kaikki todistajankertomuksiin liittyvät epävarmuustekijät – eikä tätä ole uudistuksen esitöiden mukaan tavoiteltukaan. Tuomareiden on siten suullista todistelua arvioidessaan jatkossakin tiedostettava todistusketjuun vaikuttavien virhelähteiden mahdollisuus. Uudistus ei poista myöskään tarvetta todistajanpsykologisen tutkimustiedon laaja-alaisemmalle hyödyntämiselle oikeusprosessissa ja oikeustieteellisessä koulutuksessa.

5.2 *De lege ferenda* -pohdintaa – esitutkinnassa tehtyjen kuva- ja äänitallenteiden laajempi hyödyntäminen

Videotallenneuudistuksen esitöissä on vaihtoehtoisena toteuttamistapana pohdittu esitutkinnassa tehtyjen kuva- ja äänitallenteiden hyödyntämistä todistelussa käräjäoikeudessa tehtyjen tallenteiden

³⁴⁹ Ks. myös McEwan 2002, s. 237. Esimerkiksi hermostunut käytös voi johtua sekä valehtelusta että esimerkiksi jännityksestä tai ahdistuksesta. Haapasalo 2000 s. 142; Haapasalo 2008, s. 171; Marjosola 2021a, s. 310.

³⁵⁰ KKO 2013:96, kohta 8. Ks. myös Granhag – Stridbeck 2010, s. 197–198; KKO 2019:54, kohta 40.

³⁵¹ HE 133/2021 vp, s. 21; OMML 2020:20, s. 61.

³⁵² Levén – Wersäll 2011, s. 30.

tavoin. Tällöin sekä käräjäoikeuden että muutoksenhakutuomioistuimen käytettävissä olisi nykyistä tuorempi ja siten lähtökohtaisesti parempi näyttö. Esitutkinnaassa tehdyn kuva- ja äänitallenteen käyttäminen voisi näin ollen lisätä oikeudenkäynnin varmuutta. Lisäksi se voisi parantaa todistajien asemaa, kun heidän ei tarvitsisi tulla kertomaan tapahtumista enää oikeudessa. Myös mahdollisuudet painostaa todistajia ennen käräjäoikeuden käsittelyä vähenisivät.³⁵³ Näistä eduista huolimatta uudistuksen esitöissä jätettiin ehdottomatta siirtymistä esitutkintatallenteita laajemmin hyödyntävään menettelyyn.

Esitutkintakuulustelujen tallentamiselle ei ole nykyäänkään mitään estettä, sillä esitutkintalain (805/2011) 9 luvun 3 §:n mukaan kuulustelutilaisuus saadaan ottaa kokonaan tai osittain ääni- ja kuvatallenteeseen. Kysymys on siten siitä, tulisiko esitutkintatallenteiden käyttäminen todisteena sallia laajemmin. Tämä on tällä hetkellä mahdollista vain tiettyjen henkilöiden, kuten alle 15-vuotiaiden ja ihmiskauppa- ja seksuaalirikosten asianomistajien kohdalla (OK 17:24.3 ja esitutkintalaki 9:4). Kyse on poikkeussäätelystä, jonka tarkoituksena on suojella henkilöitä, jotka ovat erityisen haavoittuvaisessa asemassa ja joille oikeudenkäynti ja vastaajan kohtaaminen muodostuisivat siten erityisen raskaiksi.³⁵⁴ Videotallenneuudistuksen esitöiden mukaan tämä näkökohta ei anna tukea todistelun lähtökohtaisesta suullisuudesta poikkeamiselle.³⁵⁵

Videotallenneuudistuksen esitöiden mukaan suullisen todistelun vastaanottaminen esitutkinnaassa tehdyiltä tallenteilta merkitsisi suullisen todistelun siirtämistä oikeudenkäynnistä esitutkintaan. Tämä ei ole esitöiden mukaan tarkoituksenmukaista, sillä se edellyttäisi sitä, että vastakuulustelu-oikeuden turvaamiseksi esitutkintamenettelyä tulisi muuttaa kontradiktorisemmaksi ja enemmän oikeudenkäyntiä muistuttavaksi, tai vaihtoehtoisesti esitutkinnaassa kuulusteltujen henkilöiden uudelleenkuuleminen tulisi sallia myös käräjäoikeudessa. Tämä olisi esitöiden mukaan omiaan ”hämärtämään rikosprosessin eri vaiheiden merkitystä ja toimijoiden roolia”, ja aiheuttaisi riskin rikosprosessin pitkittymisestä etenkin, kun otetaan huomioon, ettei esitutkintavaiheessa

³⁵³ HE 133/2021 vp, s. 43.

³⁵⁴ Ks. HE 46/2014 vp, s. 84–85. Huom. OK 17:24.3:n ja ETL 9:4:n sääntelyä on täydennetty laeilla 454/2023 ja 453/2023. Mahdollisuus esitutkinnaassa kuva- ja äänitallenteeseen tallennetun kuulustelun hyödyntämiseen todisteena oikeudenkäynnissä laajennettiin koskemaan ihmiskaupparikosten (RL 25:3 ja 25:3 a) ja tiettyjen ihmiskaupan lähirikosten asianomistajia. Muutos koski ihmiskaupan lisäksi seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä (RL 20:8), korvauksen tarjoamista nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta (RL 20:9) ja paritusta (RL 20:10 ja 20:11). Muutos tuli voimaan 1.10.2023. Ks. HE 217/2022 vp, s. 75–77 ja 152–154; OMML 2022:14, s. 130.

³⁵⁵ HE 133/2021 vp, s. 43.

useinkaan vielä tiedetä mitkä seikat ovat asiassa merkityksellisiä.³⁵⁶ Esitöissä on vedottu myös EIT:n oikeuskäytäntöön, jonka mukaan kaikki todisteet on lähtökohtaisesti esitettävä julkisessa ja kontradiktorisessa oikeudenkäynnissä.³⁵⁷

Edellä alaluvussa 5.1.3 on esitelty todistajan muistiin liittyviä virhelähteitä, joista moni johtuu ajan kulumisesta. Nämä virhelähteet on otettu huomioon myös videotallenneuudistuksen esitöissä.³⁵⁸ Tästä näkökulmasta uudistuksessa tehty linjaus olla ehdottamatta esitutkintatallenteiden laajempaa hyödyntämistä näyttäyty hieman erikoisena. Korkman on videotallennustyöryhmän mietintöön antamassaan asiantuntijalausunnossa viitannut edellä kuvattuun Ebbinghausin unohtamiskäyrään, jonka mukaan ihmiset unohtavat suurimman osan mieleen painetuista asioista hyvin nopeasti.³⁵⁹ Koska esitutkinta järjestetään lähtökohtaisesti melko pian tapahtumien jälkeen, todistajien ja asianosaisten muistikuvat tapahtumista ovat tuolloin vielä huomattavasti tarkempia ja luotettavampia kuin käräjäoikeudessa.³⁶⁰ Esitutkintatallenteiden hyödyntämistä voidaan siis perustella samoilla argumenteilla kuin videotallenneuudistustakin.³⁶¹

Tarve esitutkintakuulustelujen säännönmukaisemmalle tallentamiselle on tunnistettu myös oikeusministeriön asettaman rikosprosessin tehostamistyöryhmän vuonna 2022 laatimassa mietinnössä. Työryhmä esitti, että esitutkintakuulustelut tallennettaisiin jatkossa kuulusteltavan pyynnöstä kokonaan tai osittain, ellei se merkittävästi viivyttäisi asian käsittelyä tai aiheuttaisi muuta olennaista haittaa. Mietinnön mukaan uudistus keventäisi prosessia ja parantaisi asianosaisten oikeusturvaa.³⁶² Ehdotusta ei kuitenkaan otettu lakiin.

Kuten videotallenneuudistuksen esitöissä todetaan, ei suullisen todistelun painopisteen siirtäminen esitutkintaan olisi kuitenkaan ongelmatonta. Myös rikosprosessin tehostamistyöryhmä päätyi

³⁵⁶ HE 133/2021 vp, s. 43–44; OMML 2020:20, s. 62.

³⁵⁷ HE 133/2021 vp, s. 43. Esitöissä viitataan muun muassa ratkaisuun Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta (kohta 118).

³⁵⁸ HE 133/2021 vp, s. 15–16.

³⁵⁹ Julia Korkmanin lausunto 19.2.2021. Ks. myös Korkman 2022, s. 24–25 ja 33.

³⁶⁰ Myös oikeuskirjallisuudessa on todettu, että esitutkintavaiheessa todistajat muistavat tapahtumat lähtökohtaisesti paljon paremmin kuin myöhemmin oikeudenkäynnissä. Helminen ym. 2014, s. 400.

³⁶¹ Tämän on todennut myös esimerkiksi Suomen Psykologiliitto. Ks. Suomen Psykologiliiton lausunto 15.2.2021.

³⁶² OMML 2022:14, s. 43–47 ja 127. Uudistus olisi toteutettu esitutkintalain 9 luvun 3 §:n sääntelyä laajentamalla. Esimerkiksi korkein oikeus kannatti ehdotusta. Ks. korkeimman oikeuden lausunto 10.5.2022.

mietinnössään tähän lopputulokseen.³⁶³ Kontradiktorisesta periaatteesta seuraa, että esitutkintatallenteen hyödyntäminen todisteena käräjäoikeudessa edellyttäisi rikoksesta epäillyn vastakuulusteluoikeuden turvaamista jo esitutkinnassa. Vastakuulustelun järjestäminen voisi kuitenkin osoittautua käytännössä vaikeaksi, sillä esitutkintavaiheessa ei ole vielä varmuutta siitä, mihin tosiseikkoihin syyttäjä perustaa syytensä.³⁶⁴ Suullisen todistelun vastaanottamisen siirtäminen esitutkintaan merkitsisi myös laajempaa kajoamista välittömyysperiaatteeseen kuin videotallenneuudistuksen mukainen menettely, sillä tällöin käräjäoikeusmenettelykään ei enää olisi nykyisessä mielessä välitöntä.

Toisaalta oikeudessa kuuleminen on jo nykyisellään mahdollista korvata esitutkintatallenteella tietyissä OK 17:24.3:n erityistilanteissa. Myös EIT:n ratkaisukäytännössä on katsottu, ettei esitutkintatallenteiden käyttö todisteena ole ristiriidassa EIS 6(3) artiklan d alakohdan kanssa edellyttäen, että rikoksesta epäillyn puolustautumisoikeuksista on huolehdittu.³⁶⁵ Kontradiktorisuus voidaan siten toteuttaa myös ennen oikeudenkäyntiä edellyttäen, että syytetylle on varattu riittävä ja asianmukainen vastakuulusteluoikeus esitutkinnassa.³⁶⁶ EIT on suhtautunut esitutkintatallenteiden hyödyntämiseen sallivasti esimerkiksi ratkaisussaan *Schatschaschwili v. Saksa*, jossa se totesi, että videoidun esitutkintakertomuksen esittämistä voidaan pitää eräänlaisena puolustuksen lisäturvana, sillä videon kautta tuomioistuin, syyttäjä ja puolustuksen avustajat voivat tehdä havaintoja todistajan käyttäytymisestä ja muodostaa siten käsityksensä todistajan luotettavuudesta.³⁶⁷ Toisaalta Tapanila on todennut, että vaikka EIT on lähtökohtaisesti hyväksynyt vastakuulustelun toimittamisen pääkäsittelyn sijaan esitutkinnassa, tällaiseen menettelyyn on suhtauduttava varovaisuudella. Menettelyn voidaan Tapanilan mukaan nähdä soveltuvan paremmin sellaisiin rikosprosesseihin, joissa esitutkintaa johtaa poliisiviranomaisen sijaan tutkintatuomari.³⁶⁸

Esitutkintatallenteiden laajamittaisempi hyödyntäminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoittaisi sitä, että esitutkinnassa tehdyillä tallenteilla korvattaisiin kuulustelu oikeudenkäynnissä.

³⁶³ OMML 2022:14, s. 47.

³⁶⁴ Ks. OM 2020:6, s. 54.

³⁶⁵ Ks. esim. S.N. v. Ruotsi, kohdat 47–53; B v. Suomi, kohdat 44–45.

³⁶⁶ Tapanila 2019, s. 155.

³⁶⁷ *Schatschaschwili v. Saksa*, kohta 127.

³⁶⁸ Tapanila 2019, s. 156.

Videotallenneuudistuksen valmistelun yhteydessä annetuissa asiantuntijalausunnoissa on esitetty useita erilaisia tapoja, joilla esitutkintatallenteita voitaisiin hyödyntää nykyistä enemmän. Esimerkiksi Korkman on esittänyt, että esitutkintatallenne tehtäisiin aina, kun on kyse muusta kuin vähäisestä rikosepäilystä. Esitutkinnassa tehtävän tallenteen tarkoitus ei Korkmanin mukaan olisi kuitenkaan korvata asianosaisten kuulemista oikeudenkäynnissä tai siirtää suullista todistelua oikeudenkäynnistä esitutkintaan, vaan tallentaminen mahdollistaisi sen, että pääkäsittelyssä voitaisiin tarvittaessa tarkistaa, mitä asianosainen on esitutkinnassa kertonut ja millä tavalla häntä on kuultu.³⁶⁹ Myös Syyttäjälaitos on lausunnossa kannattanut vapaaehtoisuuteen perustuvaa esitutkintatallenteiden käyttöä. Syyttäjälaitoksen lausunnon mukaan kyse olisi tapauskohtaisesta lain sallimasta mahdollisuudesta eikä siitä, että henkilötodistelu rakentuisi tuomioistuimissa esitutkintatallenteiden varaan.³⁷⁰

Suomen syyttäjähdistys ry on nostanut lausunnossaan esille mahdollisuuden laajentaa esitutkintatallenteiden käyttöä sellaisiin rikosnimikkeisiin, joissa asianomistajat ovat usein muualta kuin Suomesta, ja on tavanomaista, että he poistuvat maasta heti, kun heitä on kuultu esitutkinnassa, jolloin heidän tavoittamisensa pääkäsittelyyn on käytännössä mahdotonta.³⁷¹ Pääkäsittelyissä vedotaan syyttäjähdistyksen mukaan jo nykyiselläänkin melko usein esitutkintakertomuksiin OK 17:47.2:n nojalla, ja esitutkintatallenteen hyödyntäminen vain lisäisi menettelyn luotettavuutta, sillä tallennetta voidaan pitää luotettavampana kuin kirjallista kertomusta.³⁷²

Esitutkintatallenteiden laajempaa hyödyntämistä voidaan perustella myös oikeusturvanäkökulmalla.³⁷³ Kysymysten esittämistavalla on merkittävä vaikutus todistajien muistikuviiin ja kertomuksiin. Esimerkiksi johdatteleva tai painostava kuulustelutyyli voi johtaa kertomuksen vääristymiseen.³⁷⁴ Esitutkintatallenteelta voitaisiin tarvittaessa tarkistaa, miten

³⁶⁹ Julia Korkmanin lausunnot 19.2.2021 ja 15.10.2021.

³⁷⁰ Syyttäjälaitoksen lausunto 5.2.2021.

³⁷¹ Tämä onnistuisi laajentamalla OK 17 luvun 24 §:n 3 momentin sääntelyä kattamaan kyseisenlaiset rikokset. Toinen vaihtoehto olisi ottaa mainittuun lainkohtaan yleinen edellytys esitutkintatallenteen käyttämiseksi: ”jollei asianomistaja ei ole saatavilla pääkäsittelyyn”. Suomen syyttäjähdistys ry:n lausunto 11.2.2021.

³⁷² Ks. myös Korhonen – Jämsä 2022, s. 68.

³⁷³ Ks. Julia Korkmanin lausunto 15.10.2021.

³⁷⁴ Pölönen 2003, s. 433–435; Haapasalo 2008, s. 154; Väisänen – Korkman 2014, s. 730. Eräässä Elizabeth Loftuksen tunnetussa kokeessa havaittiin, että kysyttäessä kuinka kovaa autot kulkivat, kun ne ”pauskautuivat” (”smashed”) toisiinsa, tutkittavat arvioivat vauhdin kovemmaksi kuin kysyttäessä kuinka kovaa autot kulkivat ”törmätessään”, ”kolauttaessaan” tai ”osuessaan” (”collided”, ”bumped”, ”hit”) toisiinsa. Ks. esim. Loftus 1975, s. 562.

todistajaa tai asianosaista on esitutkinnassa kuulusteltu. Tämä parantaisi paitsi todistajien ja asianosaisten myös kuulustelijan oikeusturvaa tilanteissa, joissa herää epäily siitä, ettei esitutkintakuulustelu ole tapahtunut luotettavalla tavalla.³⁷⁵ Tarkistamismahdollisuus olisi tärkeä erityisesti siksi, että pääkäsittelyssä esitettävät kysymykset pohjautuvat usein esitutkintapöytäkirjaan. Näin ollen esitutkinnassa tehdyt virheet voivat pahimmillaan kertaantua koko oikeusprosessin läpi.³⁷⁶ Esitutkintatallenteiden laajempi hyödyntäminen lisäisi siten myös oikeusvarmuutta. Rikosketjun LEAN-hankkeessa on todettu, että esitutkintakuulustelun tallentaminen olisi omiaan ehkäisemään myös (perusteettomia) väitteitä siitä, että kuulustelu on toteutettu painostavalla tai muuten hyvää kuulustelutapaa rikkovalla tavalla. LEAN-hankkeen selvityshenkilön raportin mukaan on melko tavanomaista, että tällaisen väitteen esittäminen johtaa lisätutkintaan käräjäoikeusvaiheessa tai jopa muutoksenhakuvaiheessa, mikä puolestaan pidentää rikosprosessia.³⁷⁷

Myös Ruotsissa on vuoden 2022 alusta voimaan tulleella oikeudenkäymiskaaren (RB) muutoksella mahdollistettu esitutkintakuulustelusta tehdyn kuva- ja äänitallenteen käyttö todisteena oikeudenkäynnissä (laki 2021:1107). Esitutkintatallenne voidaan nimetä todisteeksi edellyttäen, että se on asianmukaista (RB 35:15). Lakimuutosta perusteltiin muun muassa sillä, että se mahdollistaa tuomioistuimen käyttöön luotettavammät todisteet ja siten paremmat edellytykset aineellisesti oikeaan ratkaisuun päätymiselle. Tämä johtuu lain esitöiden mukaan siitä, että esitutkintavaiheessa todistajien ja asianosaisten muistikuvat ovat selkeämpiä, eivätkä esimerkiksi mediassa esitetyt seikat ole ehtineet vaikuttaa niihin. Esitutkintatallenteiden käytön katsottiin myös parantavan asianomistajien ja todistajien asemaa vähentämällä oikeudenkäynnin alkamisen odottamisesta aiheutuvaa stressiä ja pienentämällä riskiä siitä, että todistajia tai asianomistajia uhkaillaan tai painostetaan muuttamaan lausuntoaan ennen pääkäsittelyä. Esitutkintatallenteiden hyödyntämisen katsottiin lisäävän myös oikeusturvaa.³⁷⁸

Pidän edellä kuvattuja ehdotuksia esitutkintatallenteiden laajemmasta hyödyntämisestä kannatettavina. Todistajanpsykologisesta näkökulmasta tarkasteltuna nopeasti tapahtumien jälkeen pidetystä esitutkintakuulustelusta tehtyä tallennetta voidaan pitää luotettavampana kuin vasta

³⁷⁵ Ks. OMML 2022:14, s. 46; Julia Korkmanin lausunto 15.10.2021.

³⁷⁶ Pölönen 2003, s. 332.

³⁷⁷ OM 2020:6, s. 41. Ks. myös OMML 2022:14, s. 46.

³⁷⁸ Ks. Prop. 2020/21:209, s. 1 ja 39–40.

käräjäoikeudessa annettua kertomusta. Näin ollen esitutkintallenteiden hyödyntäminen todisteena toteuttaisi parhaan todistusaineiston periaatetta vielä videotallenneuudistuksen mukaista menettelyäkin paremmin. Tallentaminen parantaisi sekä kuulusteltavan että kuulustelijan oikeusturvaa ja edistäisi oikeusvarmuutta. Uudistus voitaisiin toteuttaa säätämällä esitutkintakuulustelun tallentaminen pakolliseksi kaikissa vähäistä vakavammissa rikosepäilyissä³⁷⁹ ja sallimalla tallenteiden nimeäminen todisteeksi myös muissa kuin erikseen säädetyissä poikkeustilanteissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoittaisi suullisen todistelun siirtämistä käräjäoikeudesta esitutkintaan, vaan kyse olisi videotallenneuudistuksen mukaista menettelyä täydentävästä uudistuksesta.

³⁷⁹ Toki tällöin tulisi arvioitavaksi mitä rikoksia voidaan pitää ”vähäistä vakavampina”.

6 Johtopäätökset

Videotallenneuudistus on merkittävä oikeudenkäyntiuudistus, jonka vaikutukset näkyvät erityisesti hovioikeusmenettelyssä, kun suullinen todistelu vastaanotetaan kuva- ja äänitallenteelta sen sijaan, että todistajat kutsuttaisiin paikan päälle tuomioistuimeen toistamaan kertomuksensa. Uudistuksen tavoitteena on tehostaa ja modernisoida muutoksenhakumenettelyä, vähentää todistajille ja asianosaisille koituvia kustannuksia ja vaivaa ja parantaa näytön arvioinnin luotettavuutta muutoksenhakutuomioistuimissa. Lisäksi tavoitteena on siirtää oikeudenkäynnin painopistettä kärjäoikeuteen ja vahvistaa hovioikeuden roolia kärjäoikeuden tuomion oikeellisuuden kontrolloijana. Ruotsissa toteutetun vastaavan uudistuksen on pääsääntöisesti katsottu saavuttaneen nämä tavoitteet hyvin.

Kärjäoikeuksissa uudistuksen vaikutukset näkyvät erityisesti tallenteiden indeksoimisen yhteydessä. Indeksoiminen mahdollistaa sen, että tallenteelta voidaan hovioikeudessa erottaa vastaanotettaviksi vain olennaiset kohdat, mikä tehostaa ja lyhentää hovioikeuden pääkäsittelyjä. Indeksoimisen onnistumisella on siten tärkeä merkitys koko videotallenneuudistuksen onnistumisen kannalta. Indeksoiminen ei kuitenkaan ole mahdollista, jollei suullista todistelua esitetä kärjäoikeudessa jäsennellysti. Jäsennellyn käsittelyn vaatimuksen kautta uudistuksen vaikutukset ulottuvat kaikkiin prosessiin osallistuviin tahoihin, sillä vastuu kärjäoikeuden käsittelyn johdonmukaisesta etenemisestä on tuomioistuimen lisäksi myös asianosaisilla ja heidän avustajillaan.

Videotallenneuudistuksen toteuttamiselle ei ole perus- ja ihmisoikeuksista johtuvaa estettä, kunhan rikosasian vastaajan oikeuksien ja kontradiktorisen periaatteen toteutumisesta huolehditaan. Uudistuksen voidaan katsoa jopa parantavan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista, sillä muutoksenhaun keventymisen ansiosta asianosaisille aiheutuva kuluriski pienenee, mikä puolestaan madaltaa kynnystä oikeudenkäynnin aloittamiselle ja muutoksenhauille ja parantaa siten oikeusturvaa ja yhdenvertaisuutta.

Videotallenneuudistuksen myötä muutoksenhakumenettely ei ole enää nykyisessä mielessä välitöntä, mikä korostuu erityisesti silloin, kun suullinen todistelu esitetään muutoksenhakutuomioistuimessa viittaamalla siihen. Vaikka uudistus ei merkitse täydellistä luopumista muutoksenhakumenettelyn välittömyydestä, on sillä vaikutuksia siihen, miten välittömyysperiaate todistelussa hahmotetaan. Välittömyyttä ei kuitenkaan ole pidettävä itseisarvona, vaan keinona aineellisen totuuden, oikeusvarmuuden ja prosessiekonomian

toteuttamiseen. Näiden tavoitteiden tultua teknologian kehityksen myötä paremmin saavutettaviksi kuva- ja äänitallenteita hyödyntämällä estettä välittömyyden uudelleentulkinnalle ei ole.

Videotallenneuudistuksen kontekstissa todistelun välittömyyttä onkin tarkoituksenmukaista tarkastella ajallisen välittömyyden näkökulmasta, jolloin olennaista on se, kuinka pitkä aika todistelun kohteena olevista tapahtumista on kulunut.

Todistajanpsykologisissa tutkimuksissa on havaittu, että ihmisen muistisuoritus heikentyy ajan kuluessa. Myös muistivirheiden riski on sitä suurempi, mitä enemmän aikaa alkuperäisistä havainnoista on kulunut. Ajan kulumisesta aiheutuvat todistajankertomusten virhelähteet pidentävät todistusketjua ja vähentävät siten suullisen todistelun luotettavuutta. Koska videotallenneuudistuksen mukaisessa menettelyssä muutoksenhakutuomioistuimien vastaanottaa suullisen todistelun käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta, on sillä käytettävissään tuoreempi näyttö kuin nykyisessä menettelyssä. Näin ollen uudistuksen voidaan katsoa lyhentävän todistusketjua ja toteuttavan parhaan todistusaineiston periaatetta nykyisen menettelyä paremmin.

Videotallenneuudistuksella voidaan siten katsoa olevan positiivisia vaikutuksia todistajankertomusten luotettavuuteen. Uudistus ei kuitenkaan poista kaikkia kertomusten luotettavuuteen liittyviä ongelmia. Todistusketjun eri lenkkeihin liittyy myös sellaisia virhelähteitä, joihin videotallenneuudistuksella ei voida vaikuttaa. Esimerkiksi todistajan alkuperäinen havainto voi havainnointiolosuhteista tai todistajan henkilöön liittyvistä tekijöistä johtuen olla epäluotettava tai jopa täysin virheellinen. Lisäksi alkuperäisestä havainnosta voi jo käräjäoikeusvaiheessa olla kulunut useita kuukausia. Tämän takia pidän kannatettavana siirtymistä esitutkintakuulustelujen säännönmukaiseen tallentamiseen ja esitutkintatallenteiden laajempaan hyödyntämiseen rikosprosessissa. Esitutkintatallenteilta voitaisiin esimerkiksi tarvittaessa tarkistaa kuulustelumenettelyn kulku, jos herää epäily siitä, ettei kuulustelua ole suoritettu asianmukaisesti. Tämä parantaisi sekä asianosaisten että kuulustelijoiden oikeusturvaa ja lisäisi todistajankertomusten luotettavuutta verrattuna videotallenneuudistuksen mukaiseen menettelyyn.